

148574

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

BULGARİSTAN'DA OSMANLI TARİH
İNCELEMELERİ

140834

Ali Türkoğlu

2501000062

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali İhsan Gencer

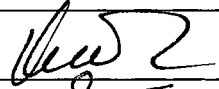
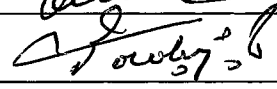
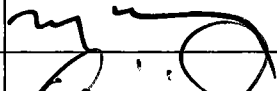
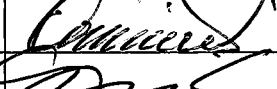
İstanbul 2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOĞRUMANTASYON MERKEZİ

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

TARİH Bilim Dalında 2501000062 numaralı **ALİ TÜRKOĞLU'nun** hazırladığı “**BULGARİSTAN’DA OSMANLI TARİH İNCELEMELERİ**” konulu **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin 10. Maddesi uyarınca **05.02.2004 PERŞEMBE** günü saat **11.00’da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *Kabulü.* ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.ALİ İHSAN GENCER	Kabul	
PROF.DR.ABDÜLKADİR DONUK	Kabul	
PROF.DR.MAHİR AYDIN	Kabul	
PROF.DR.SABAHATTİN ÖZEL	Kabul	
DOÇ.DR.MEHMET ALİ BEYHAN	Kabul	

ÖZ

“Bulgaristan’da Osmanlı Tarih İncelemeleri” adlı tezimizde, Osmanlı Devleti’nin Balkan topraklarından çekilişiyile beraber, o bölgede kalan, varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş Türk kitlesinin 20. yüzyılda Bulgarca yazılmış eserlerdeki sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yaşamlarının yansımalarını inceleyebileceğimiz kaynakları sunmaya çalıştık. Bunu yaparken Bulgar Devletinin azınlık politikaları hakkındaki temel bilgilerin de faydalı olabileceğini düşündük.

Bütün bu eserlerden faydalanarak, yönetim biçimi ne olursa olsun Türkler üzerinde uygulanan politikaların aslında etnik bir temele dayandırıldığı ve her yönetimin kendinden öncekinin uygulamalarını aynen devam ettirmeye çalıştığı görülebilir. Avrupa Birliği kapılarını aralayan Bulgaristan’ın son yıllarda azınlık hakları konusunda kat ettiği mesafelerin dışında tezimize, Bulgar Devletinin bağımsızlığını kazandığı 1878 tarihinden sonra gelişen etnik modeli konusunda da genel bilgileri ekledik. Araştırmada özellikle uluslar arası azınlık hakları konusunda çalışan kuruluşların ve Bulgaristan’daki Türk siyasi çevrelerinin düzenlediği sempozyumlara , yayımladığı kitaplara, dergilere ve gazetelere öncelik verdik.

Bulgaristan Türkleri konusu Tarihçilerimiz açısından hemen hemen her yönüyle araştırılmış ve bu konu hakkında sayısız eserler verilmiştir. Ancak, her iki ülkenin tarihçileri tarafından yazılan eserlerin birbirinden farklı ‘gerçekleri’ içermesi ve bunun tarafımızdan bilinmemesi kendimizi dünyaya ifade etmemizi güçleştirebilir. Bunun için ”etnik bakımdan Bulgarlardan farklı bir azınlık Bulgaristan’a yaşamamaktadır; orijinleri Bulgar’dır; Osmanlı döneminde Türkleşip İslam dinine geçmişlerdir; zamanla bunu fark edip tekrar eski özlerine dönmek için isimlerini gönüllü değiştirmek istemişlerdir” gibi Bulgaristan Türkleri hakkında geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu iddialarını sürdürenlere karşı tarihi belgelerle dünya kamuoyu önünde cevap verilmesi kolaylaşabilir.

Tezi, genel anlamda iki temel bölüme ayırarak; ilk bölümde Bulgar hükümetlerinin, sınırları içinde yaşayan azınlıklar üzerindeki politikaları, ikinci bölümü ise savaşlar sonunda kaybettiği topraklar içinde kalan ve günümüzdeki

“Kaynayan Kazan”nın, Balkanların bir parçası durumunda olan Bulgar azınlığı hakkında g tt    politikaları inceleyen eserleri esas aldık.

Bulgar Devleti için bu iki konudan ikincisi, yani sınırları dışında kalan Bulgar vatandaşlarının durumu her zaman öncelikli bir konu olmuştur. 9. yy’dan itibaren değişik dönemlerde Bulgar Devletinin egemenliği altına giren Makedonya, zamanla ruhani ve ilmi merkez durumuna gelmiştir. Bunun yanı sıra artan Bulgar nüfusu, tarih boyunca buranın bir vatan olarak görülmesini sağlamıştır. Bugün “Makedonya Sorunu”nun bir parçası olan Makedonya’daki Bulgarlar, devletlerinin her zaman özel bir ilgisine maruz kalmış, Bulgar dış politikasının temelini oluşturmuştur. Bulgar bağımsızlık mücadelelerinin ba ladı ı 19. yüzyıldan itibaren özellikle komitacılık faaliyetlerinin Makedon topraklarından büyük destek görmesi, bu bölgeye dikkat çevrilmesine manevi bir boyut kazandırmıştır.

ABSTRACT

In my thesis -“Ottoman History Research in Bulgaria”- I have tried to present the 20. Century Bulgarian written sources which give us information on the social, economic, political and cultural background of the Turkish population that remained in the Balkans after Ottomans withdrew from the region.

While doing that, I thought that some information about the minority politics of Bulgarian government would help.

From these written sources we can clearly see that no matter what kind of administration the political approach to Turks was all ethnic based and every new administration more or less tried to continue the approach the previous one took. Besides the improvement which Bulgarian state showed in regards to minority rights, just on it's way to enter the EU, I have also added information on the ethnic model developed after Bulgarian state gained it's liberty in 1878. In my research, I have especially gave priority to sources which belong to organizations working on international minority rights. Turkish political organizations in Bulgaria have organized symposiums, published books, magazines and newspapers which were of great information value as well.

The subject of Bulgarian Turks has been researched by historians almost from every aspect and there are lots of books and other publication on this issue. However, both Bulgarian and Turkish books contain different “reality” information which makes it difficult for us to express ourselves properly from time to time. To be more precise, the following expressions have been used in the past : “there is no minority population living in Bulgaria; their origin is Bulgarian; they have accepted the Islam religion during the Ottoman period but within the time they have realized that fact and decided to go back to their origins by willfully changing their names.” We can easily answer these statements by referring to historic documents.

I have divided the thesis into two main parts : in the first part I have researched the Bulgarian governments' politics on the minority population within the country's borders; and in the second part I have researched the Bulgarian minority population remaining in the areas lost by the Bulgarian state due to wars (also areas comprising parts of the Balkan Peninsula).

For the Bulgarian government the second subject, in other words the population remaining outside it's borders, always has been a priority. After the 9. Century at different periods Macedonia has been under the reign of Bulgarian state. It has become spiritual and educational center after a certain period. Also the increasing Bulgarian population here have made it possible to feel as a motherland. Nowadays, Bulgarian population living in Macedonia is a part of the so called "Macedonian Conflict" and is the center of the Bulgarian foreign policy. After the Bulgarian independence activities started in the begining of 19. Century, turning all of our attention to the region has gained moral aspect.

ÖNSÖZ

“Bulgaristan’da Osmanlı Tarih İncelemeleri” adlı bu tez, özellikle 20. yy’da Bulgaristan Devleti’nin politikalarından doğrudan etkilenen iki azınlık kesiminin araştırılmasını amaçlamıştır. Bu yüzden tezi iki ana bölüme ayırarak ilk bölümünü, ortak Türk kültürünün bir parçası olan Bulgaristan Türklerinin sosyoekonomik ve politik hayatıyla ilgili gelişmeleri, Bulgaristan’da yazılmış kaynaklara dayanarak bir bibliyografik çalışma biçiminde konuyla çalışmayı düşünenlere kolaylık sağlaması amacıyla oluşturduk. İkinci bölümünü ise hem Türk tarihinde önemli bir yer işgal eden Makedonya hakkındaki Bulgarca kaynakları sunmayı hem de Bulgaristan’ın sınırları içindeki azınlıklara bakış açısıyla diğer ülkelerde kalmış kendi soydaşlarına olan bakış açısını karşılaştırmayı amaçladık.

Tezde görülen tüm kitaplar, Bulgaristan’ın özellikle Türkler ile meskun bölgelerdeki yaklaşık 21 kütüphanesinden, azınlık hakları ile ilgili çalışmalar yapan yerli ve yabancı kuruluşlardan, özel koleksiyonlardan, Bulgaristan’daki Türklerin iktidardaki temsilcisi Hak ve Özgürlükler Hareketi kaynaklarından, Bulgar Bilimler Akademisi gibi devlet kurumlarının arşivlerinden, Bulgaristan’da yayımlanan dergi ve gazetelerden faydalanarak bir araya getirdik. Yine de farklı katalog sistemi veya konuyla ilgili kitapların belirli bölgelerde basılıp çoğaltılmaları onlara erişilmesini engellemiş olabilir. 1984-85 yıllarındaki “Yeniden Doğuş Süreci” olarak anılan isim değişikliği sebebiyle Türk yazarlarının kitaplarını bulmada zorluklarla karşılaşıldığını da belirtmekte fayda var. Yine bu dönem içerisinde konumuzla ilgili kaynakların bir kısmı dönemin iktidarı Komünist Partisi tarafından kütüphanelerden toplattırıldığı veya hasır altı edildiği bilinmektedir. Araştırma aşamasında taraflı ve sipariş üzerine kimliği belirlenemeyen kişiler tarafından yazılan kitaplarla da karşılaşıldı. Yazarı belirsiz materyal listeye alınmamasına karşın taraflı kitapların da bize bazı gerçekleri gösterdiği ve değerlendirilmesi gerektiği düşüncesiyle bunları sizlere sunduk.

Tartışmasız, etnik ve milli sorunlar, Balkanların temel sorunu olduğu gibi burada var olan ülkelerin de politik stratejilerinin bir parçasıdır. Balkanların milli meselesi iki aşamalı bir sorundur. Birinci aşaması: milli devletler kurulduktan sonra başka ülkelerin sınırları içinde kalan kendi vatandaşları ile ilgili sorunlar. İkinci

aşaması: kendi sınırları içinde kalan yabancı unsurlar ile ilgili sorunlar. Bulgaristan tarihi boyunca hep birinci sorunla daha alakadar görünmüş, ikincisini bir iç sorun sayarak bu konuda kritik kararlar uygulamıştır.

Bulgaristan, sınırları dahilindeki azınlıkların göç sorunu ve azınlık hakları konusundaki politikalarını ikinci plana atarak, Makedonya ve Dobruca'da kalan vatandaşları ile ilgili Sırbistan, Yunanistan ve Romanya ilişkilerine öncelik vermiştir. Bulgar yetkilileri her ne kadar diğer devletlerin topraklarında azınlık durumuna düşen vatandaşlarının hakları ile doğal olarak ilgilenirler de, azınlıklar problemini toprak dağılımının yeniden düzenlenmesi çabalarını gizlemek için kullanmışlardır. Balkan Konferanslarının azınlıklar sorununu daha önceden ele almadaki başarısızlığı, "Balkanlaşma"nın çözülmesi süreci için gösterilen baştaki gayretleri azaltmıştır.

Çalışmamla ilgili olarak, ilk başta, her zaman destek ve teşviklerini gördüğüm, tecrübelerinden faydalandığım hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli, Prof. Dr. Ali İhsan GENCER ve Dr. Emine İNANIR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yine çalışmamın yapım aşamasında, yerinde tenkit ve ikazlarıyla beni yönlendiren Y. Doç. Dr. Gönül Uzelli, Y. Doç. Dr. Şamil Mutlu, A. Gör. Dr. Ali Fuat Örenç, Okutman Neriman Ersoy, Gülcihan Mehmedova, Rумыana Tsankova ve Ahmet Eminov'e teşekkürü bir borç bilirim.

İSTANBUL 2003

İÇİNDEKİLER

Öz.....	iii
Abstract.....	v
Önsöz.....	vii
İçindekiler.....	ix
Tablolar ve Haritalar.....	xi
Kısaltmalar.....	xii
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BULGAR ETNİK MODELİNİ HAZIRLAYAN PSİKOLOJİK ETKENLER.....	4
1.1. Bulgar Etnik Modelinin Tarihçesi.....	5
1.2. Azınlıkları Sindirme Politikalarının Uygulanmasındaki Temel Nedenler.....	7
1.2.1. Demografik Nedenler.....	7
1.2.2. Dini Nedenler.....	13
1.2.3. Ekonomik Nedenler.....	14
1.3. Bulgaristan Türklerini Sindirme Yöntemleri.....	14
1.3.1. Yaratılmaya Çalışılan Tarihi Dayanak.....	15
1.3.2. Bulgaristan Türklerinin Organize Mücadeleye Geçişi.....	16
1.4. Posttotaliter Dönemde Bulgar Etnik Modeli.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

1.YAZAR SOYADLARI TASNİFİNE GÖRE BULGAR KAYNAKLARINDA BULGARİSTAN TÜRKLERİ BİBLİYOGRAFYASI (A – Z).....	20
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. BULGAR TARİHİNDE MAKEDONYA.....	54
1.1. Makedonya’da Bulgar Varlığı.....	55
2. MAKEDONYA’DA BULGAR ÖRGÜTLENMESİ.....	56
2.1. Balkan ve Dünya Savaşları Sonunda Makedonya.....	58

2.2. Makedonya'daki Bulgar Örgütlenmesi Karşısında Bulgar Devletinin Tutumu...	60
2.3. Makedonya'nın Demografik Durumuna Dair.....	62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1.YAZAR SOYADLARI TASNİFİNE GÖRE BULGAR KAYNAKLARINDA MAKEDONYA BİBLİYOGRAFYASI (A – Z).....	66
---	----

TABLÖLAR

Tablo 1 –Bulgaristan’da 1920 ve 1934 Yıllarında Ana Dile Göre Sayım Sonuçları...	7
Tablo 2 –1878-1989 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler.....	10
Tablo 3 –1946-1992 Yılları Arasında Bulgaristan’da Bulgarlar ve Milli Azınlıklar..	11
Tablo 4 –Yerel Yönetimlerin ve İçişleri Bakanlığının 1 Ocak 1989 Yılı Verilerine Göre Bulgarların, Milli ve Dini Azınlıkların Sayıları.....	12
Tablo 5 –İki Dünya Savaşı Arasında Bulgaristan Nüfusu 1920 ve 1934 Yıllarında Dini İnanışlara Göre Yapılan Sayımların Sonuçları.....	13
Tablo 6 –Yunan İstatistiklerinde Makedonya Nüfusu.....	63
Tablo 7 –Sırp İstatistiklerinde Makedonya Nüfusu.....	63
Tablo 8 –Bulgar İstatistiklerinde Makedonya Nüfusu.....	64

HARİTALAR

Harita 1 – 1965 Sayımları Sonucunda Bulgaristan’daki Türk Nüfusu.....	9
Harita 2 – 1878 – 1914 Arası Makedonya Sınırları.....	59
Harita 3 – Kazalara Göre Makedonya’daki Bulgar Nüfusu.....	65

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı geçen eser
BAN	: Bılgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi)
BKP	: Bulgar Komunist Partisi
Bkz.	: Bakınız
BTMKH	: Bulgaristan Türklerinin Milli Kurtuluş Hareketi
BZNS	: Bılgarski Zamedelski Naroden Sayuz (Bulgar Çiftçi Halk Birliği)
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DKMS	: Dimitrovski Komsomolski Mladejki Sayuz (Dimitrov Komsomol Gençlik Birliği)
Haz.	: Hazırlayan
H.Ö.H.	: Hak ve Özgürlükler Hareketi
İMİO	: İç Makedon İhtilal Organizasyonu (VMRO)
Mat.	: Matbaası
MNİ	: Makedonski Nauçen İnstitut (Makedon Bilim Enstitüsü)
MVR	: Ministerstvo na Vitreşnite Raboti (İçişleri Bakanlığı)
NRB	: Narodna Republika Bılgariya (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti)
NSİ	: Natsionalen Statistiçeski İnstitut (Milli İstatistik Enstitüsü)
Nİ	: Nauka i İz kustvo (Bilim ve Sanat)
OF	: Otoçestven Front (Vatan Cephesi)
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S. S. C. B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Ts.K	: Tsentralen Komitet (Merkez Komitesi)
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Basım tarihi yok
Ürid. Fak.	: Üridiçeski Fakultet (Hukuk Fakültesi)
VMRO	: Vitreşno Makedonska Revolütsionna Organizatsia (İç Makedon İhtilal Organizasyonu - İMİO)

Y. : Yıl
yay. : Yayınlayan
yy. : Yüzyıl
y.y. : Basım yeri yok

GİRİŞ

13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması sonunda, Osmanlı Devletine vergi veren ve müstakilen yönetilen 63.972 km²'lik Bulgaristan Prenslığı kurulmuştu. Ancak denk Türk-Bulgar ilişkilerinin başlangıcı 1908 yılında, bağımsız ve topraklarına Şark-ı Rumeli Vilayeti'ni de katmış bir Bulgar Krallığının kuruluşundan sonrasına dayanmaktadır.¹ Bulgaristan'da çok sayıda Türk-Müslüman nüfusunun varlığı ve Bulgar yönetiminin ona karşı tavrı, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin bundan sonraki temel belirleyicisi olacaktır. Tarihi temellerinin dışında, bu ilişkileri belirleyen Balkanların dinamik politik çıkar ilişkileridir. Öyle ki, bazen savaşın eşiğine gelen iki ülke bazen de hiç olmadığı kadar birbirine yaklaşmaktadır.² Bulgar Krallığının ilk dönemleri, her devletin kuruluş aşamasındaki gibi sancılarla geçmiştir. Bağımsızlığını kazanan millet açısından bakıldığında, sorunlar temelde ekonomik ve politiktir. Ancak o ülkedeki azınlıklar açısından durum, tamamen var olma endişesi, gelecek kaygısından ibarettir. Hele bu azınlık, yüzyıllardır Balkan topraklarına hükmetmiş, ancak yerli milletlerin 'kölelik' olarak adlandırdıkları bir dönemin yaratıcısının kalıntısı ise, yüzyıllık nefretin yöneleceği en kolay hedef de onlar olmuştur.

Tartışmasız, etnik ve milli sorunlar, Balkanların temel sorunu olduğu gibi, burada var olan ülkelerin de politik stratejilerinin bir parçasıdır.³ Balkanların milli meselesi, iki aşamalı bir sorundur. Birinci aşaması; milli devletler kurulduktan sonra başka ülkelerin sınırları içinde kalan kendi vatandaşları ile ilgili sorunlar. İkinci aşaması; kendi sınırları içinde kalan yabancı unsurlar ile ilgili sorunlar. Bulgaristan, tarihi boyunca hep birinci sorunla daha alakadar görünmüş, ikincisini bir iç sorun sayarak uluslar arası antlaşmaları yok sayan uygulamalarda bulunmuştur.⁴

Bulgaristan'da, 20. yy'a gelinceye kadar azınlıklar ile ilgili tarihi incelemeler daha ziyade Makedonya, Trakya ve Dobruca bölgelerinde kalan Bulgarlar ile ilgilidir. Diğer azınlıklar ile , ki özellikle Türkler ile ilgili çalışmalar, sadece

¹ Mahir Aydın, *Şark-ı Rumeli Vilayeti*, Ankara, TTK yay., 1992, s. 17

² Lüdmil Petrov, *Bulgariya i Turtsiya*, (Bulgaristan ve Türkiye), Sofya, İvray yay., 2001, s. 27

³ Torsten F. Baest, *Doğu Avrupa Dosyası*, Haz. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan yay., 1990, s. 392

⁴ İbrahim Kamil, *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Ankara, Yükseköğretim Kurulu Mat., 1989, s. 5-49

XIV.-XVII. yy'larda gerçekleştirilen İslamlaştırma siyasetinin ayrıntılı araştırmasından öteye gitmemiştir.

Tarihte, Balkan milli devletlerin azınlıklar üzerindeki politik faaliyetlerine bakıldığında, zorla göç ettirme ve asimilasyon, en sık tercih edilen uygulamalar olduğu görülür. Osmanlı veya Habsburg gibi yabancı yönetimlere karşı duyulan düşmanlık ise bu politikaları şekillendiren en önemli etkenlerdir.

Karadağ'da Danilo Petroviç (1697-1735) ile başlayan 'temizlik', Sırlar tarafından devam ettirilerek bölgedeki Müslüman unsurunu önemli ölçüde azaltmıştır.⁵ Balkan Savaşları Sırbistan'a yeni topraklar ve Müslüman kitleler kazandırmasına karşın, değişen dünya dengeleri ve I. Dünya Savaşı sonrasındaki ortam, eski politikaların uygulanmasına imkan vermemiştir.⁶ Nitekim Versalles Antlaşmasıyla azınlıkların korunması konusundaki güvenceler, Sırların bu sefer ülke içerisinde, dış unsurlara sezdirmeden bir asimilasyon politikası gütmeye itmiştir.

Yunanistan'daki durum da bundan pek farklı değildir. I. Dünya Savaşı, etnik ve dini farklılık gösteren yabancıların ülkeden kitlelerce göç ettirildiği en yakın tarihlerdir. Bu kitleler yaklaşık 420 bin Müslüman'ı kapsamaktadır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun eğitimsiz ve inançsız bırakmaya çalıştığı Bosna-Hersek Müslümanları da sürekli Osmanlı desteğini ve güvenliğini arayan topluluklardan biri olmuştur. Habsburg hanedanının Müslümanlarla meskün bölgelere İmparatorluğun diğer yerlerinden vatandaşların yerleştirilmesi fikrine sıcak bakması yüzünden, Bosnalı Müslümanların Osmanlı ülkesine gönderilmesi fikri her zaman destek görmüştür.

Balkan ülkelerinden Arnavutluk, kendi topraklarında yabancı unsurlar barındırmaması yüzünden, imzalanan antlaşmalardaki azınlıklar ile ilgili yükümlülükleri en kolay uygulayabilen ülke olmuştur.⁷

Bulgaristan ise, sınırları dahilindeki azınlıkların göç sorunu ve azınlık hakları konusundaki politikalarını ikinci plana atarak, Makedonya ve Dobruca'da kalan vatandaşları ile ilgili Sırbistan, Yunanistan ve Romanya ilişkilerine öncelik vermiştir.

⁵ Kristyo Mançev, *Natsionalniyat Vipros na Balkanite*, (Balkanların Ulus Sorunu), Sofya, Prof. Marin Drinov yay., 1999, s. 237.

⁶ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah yay., 2001, s. 217-222.

⁷ Kristyo Mançev, a. g. e., s. 238-239.

Bulgar yetkilileri diğer devletlerin topraklarında azınlık durumuna düşen vatandaşlarının hakları ile doğal olarak ilgilense de, asıl amaçları olan bu bölgelerle birleşme fikrini hiçbir zaman gizleyememişlerdir.

Özgürlük ve bağımsızlık için verilen mücadelenin etkisi altında girilen I. Dünya Savaşı, Balkan milliyetçilerinin zaferiyle sonuçlanmış, Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları tasfiye edilmiştir. Ancak hiçbir Balkan devleti, savaş öncesinde doğal hakkı olarak gördüğü toprak parçası üzerinde tam bir egemenlik kuramamıştır. Bu durum, Balkanlardaki ulus devletler arasındaki ilişkileri başından itibaren zedelemiş ve her devlet diğeri içindeki yakınlık duyduğu azınlıklarla ilgilenir olmuştur. Bu genel eğilim, Mussolini'nin Ustaşeleri desteklemesi veya Bulgarların İç Makedon İhtilal Organizasyonunu kurması gibi unsurlar, ulusal istikrarı sürekli tehdit eden bir ortamın doğmasına sebep olmuştur.⁸

⁸ Ersin Kalaycıoğlu, *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar*, İstanbul, Aybay yay., 1994, s. 63.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BULGAR ETNİK MODELİNİ HAZIRLAYAN PSİKOLOJİK ETKENLER

Her bir ülkenin ulusal – politik stratejileri, tarihi geleneklerin kendine has sentezine, güncelleştirilmiş politik taktiklerine, bilimsel ve kültürel ortamlarının karakterine uygun olarak şekillenmektedir. Bir ülkenin ekonomik durumu ne kadar iyi olursa, iç ve dış politikaların, milli stratejilerin başarıyla sonuçlanma olasılığı da artar.

Bulgar etnik modelini oluşturan psikolojik etkenlere geçmeden, Balkanlarda oluşan ‘İslam’ sendromundan bahsetmek gerekiyor. Bu yarımada İslam dini ile ilgili eser veren yazarlar, politik gözlemciler ne yazık ki bu dini iyi tanımadıkları ve tahlil edemedikleri için, onun psikolojik unsurlarından da habersiz. Yine de bu durum, eserlerinde İslam dininden bahsetmelerini, onu ‘radikal öğreti’, ‘arkaik dogma’, ‘yayılcı doktrin’, ‘modern dünyanın önündeki engel’ olarak değerlendirmelerini engellemiyor.⁹

Balkan ulusları için ‘İslam’ tabiri, asırlarca bu topraklarda hüküm süren ‘Osmanlı’ ve ‘Türk’ tabirleriyle eşdeğer hale gelmiştir.¹⁰ Dolayısıyla ikisine de hükmedenin, sömürenin, köleleştirenin dini olarak daha baştan olumsuz bir anlam yüklemektedirler.¹¹ Benzer bir örnek: “Avrupa kültüründen uzak kalan Türkler, manevi kültür alanında hiçbir ilerleme gösterememişlerdir... İslam dini ‘dinsizlere karşı’ fanatizmi körüklemekle kalmamış, Orta Yüzyıllardaki tinsel dünya görüşünü de kemikleştirmiştir.”¹² Ayrıca bu bölgede ulus devletlerin kuruluşundan sonra oluşan psişik komplekslerin de azınlıkların durumunu hiç kolaylaştırmadığı açıktır. Bunlar soyunun devamını sağlamanın, geçmişin yarattığı baskıların ve uzun süren bir

⁹ Lüdmlil Georgiev, *Balkanite i Noviyat Svetoven Red*, (Balkanlar ve Yeni Dünya Düzeni), Sofya, Filvest yay., 2000, s. 122-123.

¹⁰ Kristyo Mançev, a. g. e., s. 10.

¹¹ Dimitir Raykov, *İstoričeskata Sıdba na Makedonskite Bulgari*, (Makedon Bulgarlarının Tarihi Kaderi), Sofya, Makedonski Naučen Institut yay., 1997, s. 263.

¹² Ziyne Barlas, “Tarihsel Bilanço”, *Balkan Türklerinin Sesi*, İstanbul, Sayı: 18-19, Ağustos-Eylül 1994, s. 27.

başka devletin egemenliğinden kurtularak bağımsızlıklarını kazanmanın kompleksleridir.

Balkan ülkelerinin dışında “modern dünya”nın bu bölgeye bakışı ise epey ilginç. Doğu Bloğunun çöküşüne kadar Avrupa’nın bir parçası olup olmadığı bile tartışılan Balkanlar, “Avrupa’nın sağlığını tehdit eden bir zehir” şeklinde yorumlanmaktaydı.

“Balkan yarımadasındaki bu sefil ve mutsuz küçük ülkelerin dünya savaşları doğuran kavgalarının merkezi olması insan ve politika doğasına kabul edilemez bir hakarettir. Diz boyu çamur içindeki ilkel bir köy olan Saraybosna’da 1914’te olan bir olay nedeniyle yüz elli bini aşkın genç Amerikalı ölmüştür. Balkan politikasında Batılı bir okurun pek anlayamayacağı iğrenç ve neredeyse müstehcen hırıltılar Avrupa ve belki de dünya barışı için hala yaşamsal öneme sahiptir.” – John Gunter (Inside Europe)¹³

Günümüzde ise artık Avrupa Birliği genişleme süreci içinde Balkanlarda, etnik, dini ve politik meselelerini çözen ülkeler ilk önce vazgeçilmez birer yatırım sahası, sonra da birer müttefik olarak göze batmaktadırlar.

1.1. Bulgar Etnik Modelinin Tarihçesi

Bulgaristan’da çok sayıda Türk – Müslüman nüfusunun varlığı ve Bulgar yönetiminin ona karşı tavrı, Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinin tarih boyunca temel belirleyicisi olmuştur.¹⁴ Bağımsız Bulgar devletinin kuruluşundan itibaren, bu iki devletin topraklarında kalan azınlıklara yönelik, 1990’lı yıllara kadar devam eden asimilasyona dayalı etnik politikalar geliştirilmiştir.¹⁵ 1912 yılında Pomaklar ile başlayan “Bulgarlaştırma” hareketi bize gelecekte, yönetim şekli değişikliğinden sonra bile devam ettirilecek etnik politikalarının sınırlarını ve özelliklerini belirlemiştir. “Hristiyanlaştırma” ve “Bulgarlaştırma” faaliyetleri sadece Türk ve Pomak azınlıkları üzerinde değil, Rumlar üzerinde de uygulanmış, camiler yıkılmış,

¹³ Misha Glenny, a. g. e., s. 19.

¹⁴ Kristyo Mançev, a. g. e., s. 221.

¹⁵ Uluslar Arası Kuruluşların Raporlarında Bulgar Zulmü, Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği yay., Ankara, 1988, s. 4.

Rum kiliseleri ise Bulgar kilisesine dönüştürülmüştür.¹⁶ 20. yüzyılda başlayan isim ve din değiştirme kampanyasının özel bir tür “İsim Koyma Komitesi” tarafından gerçekleştirilmesi bu hareketin bazı şahısların sorumsuz ve düşüncesizce, amaçsızca gerçekleştirdikleri hareketler olmadığını gösterir. Yani başından beri azınlıklara yönelik saldırılar, amacı belli, dikkatlice hazırlanmış bir çoğunluk politikasıdır. Eğer gerçekten bu asimilasyon politikaları, 1944’te iktidara gelen Komünist Partisinin iddia ettiği gibi sadece belirli dönemin ve zümrelerin politikaları olsaydı, monarşik idare ile beraber bunların da sona ermesi gerekirdi. Komünist idarenin ilk yıllarında, Türk azınlığı Krallık döneminde kaybettiği hakların birçoğunu geri kazanarak, okullarına, basınına geri kavuştu.¹⁷ Binlerce Türk yeni yönetime olan güvenini kanıtlamak üzere BKP’ye ve “Vatan “Cephesi”ne üye oldu. Ancak daha iki sene geçmemişti ki Türk okullarının devletleştirilmeye başlanmasıyla eğitim tümüyle Bulgar Hükümetinin kontrolüne geçti.¹⁸ Devletin resmi ideolojisi okullarda da empoze edilmeye başlanarak Bulgar kültürü merkezli bir eğitimle, Türk çocukları öz kültürlerinden uzaklaştırıldı.¹⁹

1950 yılının Mayıs ayında İçişleri Bakanlığının bölge müdürlüklerine gönderilen bir emirle 130 000 Türk, Tatar ve Çingene’nin yeniden kütüklere kaydedilmesi, ancak bu defa Bulgar isimlerinin kullanılması istenmekteydi. Azınlıklara karşı uygulanan bu zorbalık zamanla devlet terörünün devamlı karakteri haline geldi. Onları sindirmenin en kolay yolu isimlerini ve dinlerini değiştirmek, değiştirilemeyenleri zorla ülke dışına göç ettirmek.

1971 yılı Bulgaristan Türkleri için tekrar bir dönüm noktasıdır. Bu defa Komünist iktidar, uygulamayı düşündüğü etnik politikalar için Anayasal bir düzenin hazırlığına girişmiştir. 1971’de kabul edilen yeni Anayasada artık “etnik azınlık” söylemi yerine “Bulgar menşinden olmayan vatandaşlar” söylemini kullanmaktadır. Aynı yıl kabul edilen BKP’nin yeni programında da “...Ülkemizdeki Bulgar menşinden olmayan vatandaşların, en kısa zamanda toplumla dayanışması

¹⁶ Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 1999. s. 72.

¹⁷ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul, Bilgi yay., 1986, s.167-185

¹⁸ Rıdvan Ömer, “Bulgar Devleti’nin Türkler Konusundaki Eğitim Politikası”, *Kaynak Dergisi*, Sofya, Sayı 6, Yıl 2, Eylül-Ekim 2001, s.5.

¹⁹ Bilal Şimşir, *a. g. e.*, s. 196.

arttırılacaktır...” denilmektedir. 1975 yılından sonra ise artık tüm resmi açıklamalarda “Sosyalist Birleşik Bulgar Milleti”nden bahsetmektedir.

1.2. Azınlıkları Sindirme Politikalarının Uygulanmasındaki Temel Nedenler

1.2.1. Demografik Nedenler

Bulgar arasındaki düşük, Türkler arasındaki yüksek doğum oranı, uzun zamandan beri Bulgaristan’daki Türk sayısının açık açık ilan edilmesini engellemiştir. Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin verimli tarımsal topraklar olması nasıl Bulgar yönetiminde derin kaygılara sebep olduysa da, eğitilmiş Türk nüfusunun artık iktisadi öneme sahip büyük şehirlere doğru kaymaya başlaması, önemli görevlere gelmesi daha da büyük tehdit olarak görülmüştür. Bulgaristan’daki en kalabalık azınlık olan Türklerin birlikte ve yerleşik yaşam sürdürmeleri, diğer etnik azınlıklara nazaran daha kapalı, homojen topluluk olmalarına ve etnik bilinçlerini muhafaza edebilmelerine olanak sağlamıştır. İstatistiksel bazı verilere göre:

Bulgaristan’da 1920 ve 1934 Yıllarında Ana Dile Göre Sayım Sonuçları²⁰

Ana Dili	1920 = %	1934* = %
Bulgarca	4 041 276 = %83,4	5 274 854 = %86,8
Yunanca	46 759 = %1,0	9 601 = %0,1
İbranice	41 927 = %0,8	28 026 = %0,5
Almanca	3 515 = %0,1	4 171 = %0,1
Rusça	9 247 = %0,2	11 928 = %0,2
Sırpça	1 259 = %0,0	172 = %0,0
Türkçe	542 904 = %11,2	618 268 = %10,2
Fransızca	638 = %0,0	710 = %0,0
Çingenece	61 555 = %1,3	80 532 = %1,3
Diğerleri	97 874 = %2,0	0 = %0,0
TOPLAM	4 846 954 = %100,0	6 077 939 = %100,0

Tablo 1

Bu sayımlarda Tatar, Gagauz gibi Türk menşeli gruplar her zaman Türklerden ayrı olarak tutulmuş ve ayrı değerlendirilmiştir.

²⁰Statističeski Godišnik na Tsarstvo Bulgaria. God. XXX. (Çarlık Bulgaristan’ın İstatistik Yıllığı. Yıl 30.), Sofya, 1938, s. 25.

* 1934 yılındaki sayımlarda söz konusu olan ana dili olmayıp konuşulan dildir.

15 Eylül 1946 tarihinde Bulgar Devletinin “Halk Cumhuriyeti” ilan edilmesinden sonraki yıllar, nüfus sayımları üzerinde daha ciddi durulduğu ve rakamların daha gerçekçi verildiği söylenebilir. Buna temel sebep ise sınırlar içinde kalan Türk azınlığın yeni rejime kazandırılmaya çalışılmasıdır. Sindirme politikalarının tekrar gündeme gelmesine kadarki süre içerisinde, rakamlar ne kadar gerçekçi görünüyorsa, özellikle 1975 sonrası Bulgaristan’da Türk sayısının az gösterilmesi için başlatılan çabalar bir okadar saptırılmış görünmektedir. Nitekim açıklanan rakamlar ile Bulgaristan Türkleri konusunda çalışmalar yapan bazı Türk araştırmacıların elde ettiği rakamların, Türk kitlesindeki nüfus artışını da göz önüne getirerek daha kabul edilebilir olduğu görünmektedir.²¹

Komünist idarenin işbaşına gelişinden çöküşüne kadarki olan sürede, toplam 5 defa nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir (1946, 1956, 1965, 1975 ve 1985). Bu sayımlardan sonuncusunda politik sebepler yüzünden tüm Bulgaristan nüfusu “Bulgar” olarak sayılmış ve diğerlerinden farklı olarak milliyet farklılıkları belirtilmemiştir.

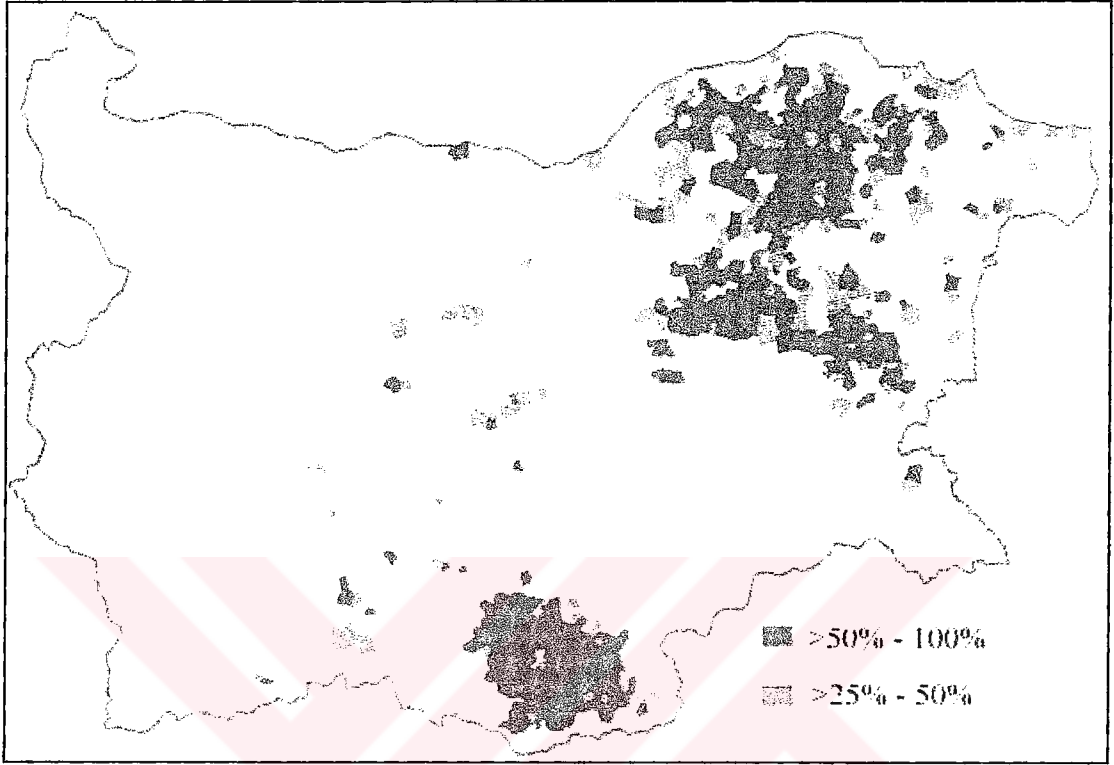
Aşağıda verilmiş olan Harita 1’de ise Bulgaristan Türklerinin 1965 yılı sonundaki nüfus sayımları sonucunda elde edilen verilere dayanarak yapılmış olup, yaşadıkları şehirler değil, yoğunluğun en fazla olduğu bölgeler esas alınarak hazırlanmıştır.²²

Bu haritaya göre Türk nüfusu başlıca üç ana bölgede toplanmıştır. Bunlar: 1-Kırcali ve çevresi; 2-Büyük Balkan’ların kuzeyi; 3-Deliorman ve Dobruca. Gerek Türk nüfusu arasındaki eğitim düzeyinin artması, gerekse “Yeniden Doğuş” süreci sırasında Türk kitlelerinin köylerden büyük şehirlere kaydığı görülür. Yine de bu Türk kitlesinin şehir merkezlerindeki etnik yapı üzerinde kurduğu demografik baskı, 1969-1989 arasında çıkartılan göç dalgaları ile zayıflatılmıştır.

²¹ Boyan Güzelev, “Natsiya i Maltstinstva” (“Millet ve Azınlıklar”), “Vesti” gazetesi, S.4., 29. 04. 1991., s.13.

²² Anton İvanov, “Turtsite v NR Bulgariya Kim 1. 12. 1965” (1. 12. 1965 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türkler), “Sofiyski Vesti” gazetesi, S. 33., 25. 06. 1990, s. 15.

1965 Sayımları Sonucunda Bulgaristan'daki Türk Nüfusu

Harita 1

Bulgaristan'daki Türk nüfusunun istikrarlı doğum-ölüm oranları, bize totaliter dönem için özellikle, sayıları daha rahat değerlendirme imkanı vermektedir. Bu sayılara örnek olması bakımından ise 1974 yılında yapılan istatiksel çalışmalar genel bir fikir verebilir.

Bu yılda Bulgaristan'da doğan Türklerin sayısı 21 579 iken, bu bebeklerin genel nüfusa oranı %25'tir. Türkler arasındaki ölüm oranının ise %7 civarlarında olduğu kabul edilirse bahsedilen tarihte Türklerin 15 binden fazla arttığı görülecektir. 1975-1978 arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden 74 bin kişi de göz önünde bulundurulduğunda, Türk sayısının 850 - 860 bin civarına düştüğü tahmin edilmektedir. Ancak 1980'li yıllardan sonra bölge nüfus müdürlüklerine yapılan kayıtların yüksek bir doğum oranını göstermesi yüzünden, 1989 yılında yaşanan "Zorunlu Göç" öncesi, Türk nüfusunun yukarıda bahsedilen 15 binlik bir artışla

değil, 10 binlik bir artışla bile sayısı 950 bine ulaştığı tahmin edilmektedir.²³ Ancak gerek Türkiye'ye ve gerekse diğer Avrupa ülkelerine göç eden Türkleri çıkardığımızda, geriye 800 bin civarında bir Türk kitlesinin halen Bulgaristan'da yaşadığı bilinmektedir.

1878-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler²⁴

Yıl	Kişi	Yıl	Kişi
1878-1912	350 000	1950	55 746
1928	11 996	1951	98 252
1929	11 568	1952-1968	23
1930	1 684	1969	2 529
1931	2 148	1970	11 010
1932	1 452	1971	9 540
1933	1 382	1972	10 555
1934	3 740	1973	5 296
1935	5 672	1974	1 348
1936	11 730	1975	344
1937	13 490	1976	-
1938	20 542	1977	12 005
1939	15 458	1978	60 738
1948	35	1979-1984	28
1949	1 525	1989	150 000

Tablo 2

²³ Anton İvanov, "Turtsite v NRB" (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türkler), (Çevrimiçi) <http://demos.hit.bg/BT.htm> 25 Haziran 1990.

²⁴ W. Höpken, *Emigration und Integration von Bulgarien-Türken seit dem zweiten Weltkrieg. Ein Vergleich der Auswanderungswellen von 1950/51 und 1989.* – In: Seewann, G. (Hg.). *Minderheitenfragen in Südosteuropa.* München, 1992, s. 375.

1946-1992 Yılları Arasında Bulgaristan'da Bulgarlar ve Milli Azınlıklar

Milliyet	1946* %	1956** %	1965** %	1992*** %
Bulgar	5 903 580 = %83,98	6 506 541 = %85,46	7 231 243 = %87,89	7 271 185 = %85,68
Türk	675 500 = %9,61	656 025 = %8,62	780 928 = %9,49	800 052 = %9,44
Çingene	170 011 = %2,42	197 865 = %2,60	148 874 = %1,81	313 396 = %3,41
Ermeni	21 637 = %0,31	21 954 = %0,28	20 282 = %0,25	13 677 = %0,17
Yahudi	44 209 = %0,63	6 027 = %0,08	5 108 = %0,06	3 461 = 0,04
Sırp	-	484 = %0,01	577 = %0,01	418 = %0,01
Çek	-	1 199 = %0,02	1 012 = %0,01	588 = %0,01
Rus	-	10 551 = %0,14	10 815 = %0,13	17 139 = %0,20
Makedon	-	187 789 = %2,46	9 632 = %0,12	-
Yunan	-	7 437 = %0,10	8 241 = %0,10	4 930 = 0,05
Arnavut	-	1 105 = %0,01	503 = %0,01	3 197 = %0,03
Macar	-	671 = %0,01	583 = 0,01	343 = %0,01
Tatar	-	5 993 = %0,08	6 430 = %0,07	4 515 = %0,05
Romen	-	3 749 = %0,04	763 = %0,01	2 491 = %0,02
Alman	-	747 = %0,01	795 = %0,01	879 = %0,01
Karakaçan	-	2 085 = %0,03	-	5 144 = %0,06
Polonyalı	-	487 = %0,01	-	5 159 = %0,06
Diğer	214 412 = %3,05	3 000 = %0,04	2 080 = %0,03	40 743 = %0,48
TOPLAM	7 029 349 = %100,0	7 613 709 = %100,0	8 227 866 = %100,0	8 487 317 = %100,0

*Natsionalen Statisticheski İnstitut. Rezultati ot Prebroyavaneto na Naseleniyeto, T. 1. Demografiski Harakteristiki – (Milli İstatistik Enstitüsü. Nüfus Sayımı Sonuçları, C. 1. Demografik Karakterler), Sofya 1994, s.106, tablo 9

** Natsionalen Statisticheski İnstitut. Rezultati ot Prebroyavaneto na Naseleniyeto, T. 1. Demografiski Harakteristiki – (Milli İstatistik Enstitüsü. Nüfus Sayımı Sonuçları, C. 1. Demografik Karakterler), Sofya 1994, s. 194, tablo 24

Tablo 3

**Yerel Yönetimlerin ve İşçileri Bakanlığının 1 Ocak 1989 Yılı Verilerine Göre
Bulgarların, Milli ve Dini Azınlıkların Sayıları²⁵**

İller ve Eski Kazalar	Toplam	Pomak	Türk	Çingene	Tatar
Sofya (merkez)	1 199 405	55	2 239	38 000	-
Sofya	1 016 346	56 262	4 131	38 737	-
Blagoevgrad	346 266	56 191	3 689	16 100	-
Küstendil	190 410	14	109	8 463	-
Pernik	174 419	16	88	38	-
Sofya	305 251	41	245	14 136	-
Burgas	892 547	3 332	68 939	95 625	-
Burgas	449 314	3 330	51 336	37 894	-
Sliven	239 429	2	17 191	46 491	-
Yambol	203 754	-	382	11 240	-
Varna	976 788	1 642	162 816	64 475	1 962
Varna	464 701	20	20 163	20 682	222
Tolbuhin (Dobriç)	257 298	-	44 172	23 665	1 726
Şumen	254 789	1 622	98 481	20 128	14
Loveç	1 079 078	8 933	23 902	69 416	-
Gabrovo	175 120	28	4 926	5 920	-
Loveç	202 708	8 013	4 181	17 746	-
Pleven	362 130	-	7 564	24 870	-
Veliko Tırnovo	339 120	892	7 231	20 880	-
Mihaylovgrad (Montana)	677 521	40	2 237	66 088	-
Vidin	166 388	-	294	15 115	-
Vratsa	287 841	40	1 334	22 160	-
Mihaylovgrad	223 292	-	609	28 813	-
Plovdiv	1 244 931	153 484	29 088	101 586	-
Pazardjik	326 315	29 256	4 097	45 705	-
Plovdiv	754 393	7 089	23 864	45 333	-
Smolyan	164 223	117 139	1 127	548	-
Razgrad	847 669	6 947	251 304	61 380	3 315
Razgrad	198 007	2 897	103 042	15 213	612
Ruse	304 443	865	42 220	16 306	1 542
Silistra	174 052	210	53 568	12 826	1 145
Tırgovişte	171 167	2 975	52 474	17 035	16
Haskovo	1 015 333	38 276	302 928	51 620	-
Kırdjali	302 578	30 075	245 014	9 843	-
Stara Zagora	411 506	4 141	13 094	28 289	-
Haskovo	301 249	4 060	44 820	13 488	-
TOPLAM	8 949 618	268 971	847 584	576 927	5 277

Tablo 4

²⁵Georgi Y. Konstantinov, Alhaug, B. Igla. **Names of the Bulgarian Pomaks.** – In: Nordlyd 17 (1991), s.103.

1.2.2. Dini Nedenler

İslam dinine her zaman Türklerin sosyalist rejimle bütünleşmesini engelleyen ana neden olarak bakılmıştır. Dini dogmaların, Türk toplumunu muhafazakar yapısını korumasını sağladığı, bu da sosyalist rejim döneminde yaratılmaya çalışılan toplumsallaşmanın önündeki engellerden biri olduğu düşünülmüştür. Bulgaristan'da Türk-Bulgar bütünleşmesini, "inanç sahibi Müslümanlar ile inançsız gavurlar arasında dostluk olamaz" dogmasının yaygın görüldüğü ve yok edilmesi gereken ilk hedef gibi belirlenmiştir.²⁶ Erkek-kız çocuklarının karma eğitime geçmesi, Türk kadınının üretime erkeklerle birlikte katılması amaçlanmış iken, bunu yanı sıra uygulanması planlanan ateist politikalar için de gerekli olan ortamı hazırlanmış olduğu açıktır.

Aslına bakılırsa, gerçekten günümüzde Bulgaristan Türkleri terimini kullanabilmemizin belki de tek nedeni, bu kitle içindeki yüzyıllardır muhafaza edilmiş homojen Türklük bilinci ve İslam inancıdır. Ne yazık ki homojenliğini devam ettirmesi, işbaşına gelen tüm Bulgar yönetimleri tarafından bir potansiyel tehdit ve toplumdaki bölünmüşlük olarak algılanmıştır.

İki Dünya Savaşı Arasında Bulgaristan Nüfusu 1920 ve 1934 Yıllarında Dini İnanışlara Göre Yapılan Sayımların Sonuçları²⁷

Din	1920 = %	1934 = %
Ortodoks	4 062 097 = %83,8	5 128 890 = %84,4
Müslüman	690 734 = %14,3	821 298 = %13,5
Katolik	34 072 = %0,7	45 704 = %0,8
Protestan	5 617 = %0,1	8 371 = %0,1
Musevi	43 232 = %0,9	48 398 = %0,8
Ermeni-gregoryan	10 848 = %0,2	23 476 = %0,4
Diğer	371 = %0,0	1 802 = %0,0
TOPLAM	4 848 891 = %100,0	6 077 939 = %100,0

Tablo 3

²⁶Dimitur Genov, Bratskata Drujba Mejdu Bulgarskoto i Turskoto Naseleniye v NR Bulgariya, (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Bulgar ve Türk Vatandaşları Arasındaki Kardeşçe Barış), Sofya, BKP yay., 1961, s. 54.

²⁷Statističeski Godişnik na Tsarstvo Bulgaria. God. XXX. – (Çarlık Bulgaristan'ın İstatistik Yıllığı. Yıl 30.), Sofya 1938, s. 25.

1.2.3. Ekonomik Nedenler

Etnik bir kriz, sadece milliyetçilik düşüncesini provoke etmekle kalmayıp aynı zamanda rejimi, ekonomik sorunlar için de suçlu durumuna düşürebilirdi. Bir taraftan Bulgaristan topraklarındaki Türklerin sayısını azaltmak için zorla Bulgarlaştırma ve onları sınır dışı etme politikası uygulayan iktidar, nüfusunun çoğu tarım ile uğraşan Türk iş gücünü de kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Türk-Bulgar ilişkilerinin gergin olduğu ve göç hareketlerinin gelişigüzel yapıldığı dönemlerde Bulgar Devletinde sadece dünya ekonomik krizlerinin etkisini görüyoruz. Ancak Cumhuriyetle beraber artık göç işi de antlaşmalarla düzene bağlandı. İlki 18 Ekim 1925'te imzalanan "Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi" ile artık Türk soydaşlarımızın Anavatana gelirken yanlarında taşınabilir mallarını, hayvanlarını serbestçe getirebilecekler, taşınamaz mallarını ise satıp paralarını da yurtdışına çıkarabileceklerdi. İlk anlaşmalı göçten 1989 yılındaki göçe kadar, malvarlıklarını satıp, tasarruflarını bankalardan çeken Bulgaristan Türklerinin Bulgar Devleti maliyesine de ayrıca külfet yüklediği açıktır. Yine de göç hareketi Bulgar ekonomisine bir yük getirdiği görünse de, mallarını değerlerinin altında satmaları ve daha da önemlisi Türk azınlığının ülke üretimindeki stratejik tarımsal bölgelerde çoğunluk olarak yaşamasının önlenmesi, rejimin başarısı olarak değerlendirilmekteydi.

1.3. Bulgaristan Türklerini Sindirme Yöntemleri

Etnik sindirme (asimilasyon) metotları oldukça karlı bir geleneğe ve trajik bir başarıya sahiptir. Bu gelenek, ilk önce zorba bir asimilasyona, ardından yıllarca sürececek bir göç hareketine sebep olmaktadır. Mekanizma, sistematik bir şekilde geliştirilmiş ve ilk önce Bulgar milletine ait olduğu en kolay ispatlanabilecek topluluk olan Pomaklar üzerinde denenmiştir. Böylece ilk defa 1912 yılında Batı ve Orta Rodoplar'daki 150 000 Pomak Bulgar adı alarak sözde kendi istekleriyle İslamiyet'i terk ederek Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Çok geçmeden Sosyalist

iktidar da aynı düzeni bu sefer Türkler için kuracaktır.²⁸ Zorla isim değişikliği, camilerin kapatılması, aydınları ve din adamlarını kapsayan sürgünler, giysilerde dini veya milliyeti temsil eden her şeyin ortadan kaldırılarak yerine zorla Bulgar elbiselerinin giydirilmesi, Türkçe'nin ve Türklüğü hatırlatan gelenek-göreneklerin yasaklanması tarihi asimilasyon politikalarının en büyük ve son denemesinin bazı aşamalarıdır.²⁹ Bulgaristan'da Türk eli değen, Türklükle en yakından bağlantısı olan her şeyin yok edilmesi gerekiyordu ve tarihi eserlerle başlayan süreç merhum Türklerin mezar taşlarını kırarak kadar, hastane, nüfus, okul kütüklerindeki, diplomalar, tapular, resmi tüm evraklardan bu izleri silininceye kadar devam edildi.

1.3.1. Yaratılmaya Çalışılan Tarihi Dayanak

Türk izini Bulgaristan topraklarından tamamen kazımak isteyen Bulgar Devleti kurulduğu günden itibaren işe Osmanlı dönemini hatırlatan tarihi yapıları yok ederek ardından etnik kalıntıları sindirerek başladı. Nitekim 1902 yılına ait Bulgaristan Komiserliği tarafından hazırlanan listeye göre Sofya'da 38 cami görünürken günümüzde sadece bir caminin ayakta kalabilmesi bu ülkedeki tarihi değerlerin durumu hakkında bir fikir edinmemizi sağlamaktadır.³⁰ Etnik sindirme politikalarının ise yukarıda bahsettiğimiz gibi bazı pilot bölgelerde Pomaklar üzerinde denenerek 1912 yılına başlatılmıştır.

Totaliter rejim döneminde ise etnik sindirme girişimlerini Türk halkı arasında haklı gösterecek yeni bir strateji daha geliştirmişti. Sindirme kampanyasına bilimsel bir zemin hazırlamak üzere tarihçilerden Türklerin Bulgar menşesine dayandırılması istenmişti.³¹ İddianın daha inandırıcı bulunması için de özellikle Türk asıllı tarihçilerin bu konuda eserler vermeleri sağlandı. Günümüzde tarihçilerin yaptıkları açıklamalar ile bu eserlerin baskı altında zorla dikte edilen eserler oldukları

²⁸ Aleksandır Lilov, "Doklad pred Plenum na Ts.K. na BKP, 30.XII.1989g. (30 Aralık 1989 Yılında BKP Merkez Komitesinin Oturumunda Sunulan Rapor)

²⁹ Ali Aliev, *Natsionalizmit i "Vızroditelniyat Protsets"*, (Milliyetçilik ve "Yeniden Doğuş Süreci"), Sofya, 2001, s.73.

³⁰ Mehmet İpşirli, "Bulgaristan'daki Türk Vakıflarının Durumu (XX. Yüzyıl Başları)", *Belleten*, TTK, Ankara 1989, C.LIII, S.206-208, s.693.

³¹ Stoyan Mihaylov, *Vızrojdenskiyat Protsets v Bulgariya*, (Bulgaristan'da Yeniden Doğuş Süreci), Sofya, 1992, s. 41.

anlaşılmıştır. Ancak ilginç olan bu tarihçilerden bazılarının iddia ettiklerine kendilerini inandırmaları ve hala günümüzde bile iddialarını savunacak deliller aramaları.³²

Tarihçilerin üzerinde durduğu temel teori Bulgaristan Türklerinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde zorla Türkleştirilen Bulgar vatandaşları olduklarıdır.³³ Balkanlardaki Osmanlı feodalizmi döneminde, bazı kesimlerin Türk menşesine sahip olmadan Türkleştikleri bilinmektedir. Öyle ki, Osmanlılar Bulgaristan topraklarına adım atar atmaz sahip oldukları ayrıcalıkları kaybetmek istemeyen Bulgar burjuvazisi, Türkleşmeyi göze almıştır.³⁴ Ancak bunların sayıları, Osmanlı Devletinin Balkanları Türkleştirmek üzere uyguladığı iskan politikası sayesinde yarım adaya yerleşen Yörükler, Türkmenler, “sürgün”* olarak gönderilen aileler, misyonerlik görevini üstlenmiş dervişler ve gönüllü olarak oralara giden Osmanlı vatandaşlarının yanında telaffuzu bile edilemeyecek rakamlara karşılık gelmektedirler.³⁵

Öyle görülüyor ki tarihçiler, totaliter rejimin “Homojen Bulgaristan” iddialarını kanıtlamak üzere kalkıştıkları suça iştirak etmişlerdir. Kendilerini benzer iddialara kaptıran bir kısım Türk tarihçileri de öz milletine verdikleri manevi zararları ne yazık ki hala anlayamamışlardır.

1.3.2. Bulgaristan Türklerinin Organize Mücadeleye Geçiş

1985 yılı, Bulgaristan Türklerinin artık bu politikalara, baskılara ilk defa organize bir biçimde karşı koymaya başladığı dönemdir. Şimdiye kadar sadece kaderine razı olup doğduğu toprakları terk etmeyi düşünen bu Türk kitlesi, illegal örgütler kurarak haklı mücadelesine başlamışlardır. Totaliter rejimin sıkı denetimi sebebiyle ülke genelinde tek bir örgütün çatısı altında toplanamayan Türkler bu yüzden bölgesel örgütler ile sindirme politikalarına karşı çıkmışlardır. Bunlardan en

³²Orlin Zagorov, *Edinenieto* (Birleşme), Sofya, 1981, s. 13-25.

³³Bkz. Ek-1

³⁴Dimitir Genov, a. g. e. s. 45-46.

* “sürgün”- Osmanlı Devletinin, Anadolu’nun bazı yörelerinden belirli oranda seçtiği aileleri Balkan topraklarına yerleştirerek buraları Türkleştirmek üzere uyguladığı bir usulüdür.

³⁵Tayyib Gökbilgin, *Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul, İst. Üniv. Ed. Fak. Yayını No: 748, Osman Yalçın Matbaası, 1957, s. 13-15.

önemlileri “Bulgaristan Türklerinin Milli Kurtuluş Hareketi”³⁶ (BTMKH) ve “Demokratik İnsan Haklarını Savunma Ligi” gibi kuruluşlardır. BTMKH bugün Bulgaristan’da 39. Millet Meclisinde 3. politik güç olarak “Hak ve Özgürlükler Hareketi” adıyla iktidardaki koalisyonda görev almaktadır. Yine de diğer Balkan ülkelerinde bulunan etnik azınlıklara nazaran Bulgaristan Türkleri’nin farklı bir yapısı vardır. Bu fark, Türk azınlığının müsamahalı tutumundan, haklarını ve özgürlüklerin korumak için barışçıl yöntemleri benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Bulgar resmi makamları 1984-85 yılında gerçekleştirilen “Yeniden Doğuş” projesinden sonra bazı Türk terörist gruplarından bahsetseler, yakalanan bir kısım Türk’ün imzaladıkları itirafları deklare etseler de³⁷ bunların gerçekte kimler tarafından gerçekleştirilen saldırılar oldukları belirsizdir. Temelde Türk azınlığı, insan hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesine karşı, Türk ve Müslümanlarının isimlerinin iadesi, din özgürlüğü, anadillerini okuma ve öğrenme, azınlık kültürlerinin gelişimi gibi konularda “Silahsız Mücadele” yöntemini benimsemişti.

1.4. Posttotaliter Dönemde Bulgar Etnik Modeli

Bulgaristan’da totaliter rejimin 10 Kasım 1989 yılında sona ermesinden sonra kurulan demokratik yapı içerisinde Türk siyasetçilerinin de aktif rolü görülmektedir. Yukarıda illegal örgüt olarak kurulduğunu söylediğimiz, ancak tamamen barışçıl yollarla Türklerin hakları ve özgürlükleri için mücadele eden BTMKH, Demokratik yapıdaki yerini “Hak ve Özgürlükler Hareketi” adıyla aldı. Bu hareketin bugünkü Bulgar etnik modelinin şekillenmesinde temel rolü oynadığını lideri olan Ahmet Doğan şu sözleriyle ifade edilmektedir: “...bu model, HÖH’ ün ürettiği bir modeldir. Fakat unutmamak gerekir ki, bütünlenmiş, tamamlanmış bir eser olmayıp, daha fazla gelişmekte olan bir süreç temsil etmektedir. Bu itibarla o, gerek bir felsefe ve gerekse siyasal bir pratik olarak durmaksızın gelişmekte, tamamlanmakta ve

³⁶İbrahim Tatarlı, “HÖH, Hakların ve Özgürlüklerin Haklı Sesi”, *Ümit Dergisi*, Sofya, S.46, Aralık 2001, s. 5.

³⁷Neyka Krsteva-Bonço Asenov, *Poturçvane -II, (Tükleşme-II)*, Sofya, 1993, s. 121.

mükemmelleşmektedir. Pek tabii bu ürün HÖH' ün ülkemizdeki siyasal partiler ve sivil toplumla ilişkileri sırasında ortaya çıkan bir üründür. Onun temel ilkelerinden biri, diğerlerinin öz benliklerine karşılıklı olarak saygı göstermekten ibarettir. Bu da karşımızdakinin kültürüne, ananelerine, dinine, diline ve varlığına saygılı olmak demektir. Diğer yandan bir ülke kültürünün zenginliği o ülkede yaşayan bütün insanların kültürel zenginliklerinin toplamına eşittir. Bu itibarla bizim uyguladığımız modelin muhtemelen Bulgaristan'ın Avrupa Birliği ve NATO'ya üyeliği sırasında da kesin olarak etkisi olacağına inanıyorum.”³⁸

Demokratik dönemin ilk yıllarında bölgesel gelişmeler için tasarlanan milli planlarda, etnik bakımdan karışık nüfusa sahip yerler ciddi bir biçimde ihmal edilmiştir. Onların ihtiyaçlarını karşılayacak şartları hazırlama, eğitim, sağlık gibi sosyal güvenceler sunma konularında yetersiz kalmıştır. Ancak Avrupa Birliği yolunda yürüyen Bulgaristan'ın etnik model konusunda hızlı ilerlemeler kaydettiği görülmektedir. HÖH' ün başkan yardımcısı Ünal Lütfü' ye göre: “HÖH' ün iktidardaki koalisyonda yer alması Bulgar etnik modelinin başarısını göstermektedir. Azınlıkların sahip oldukları hakların korunması, geliştirilmesi, iç yapılarına saygı duyulması ve toplum ile bütünleşmelerini sağlayacak düzenlemelerin yapılması, Bulgaristan'ın AB'ye girmeye hazır olup olmadığını gösterecek temel kriterlerdir.”³⁹

Bulgaristan'ın son yıllarda azınlık hakları konusunda kaydettiği bir diğer gelişme de Avrupa Birliği yolunda imzaladığı Ulusal Azınlıkların Savunulmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması'dır. 10 Kasım 1994 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından onaylanan, 1 Şubat 1995 tarihinde ise Strasburg kentinde imzaya açılan bu antlaşma 3 yıl sonra, 1 Şubat 1998'de de uygulamaya geçirilmiştir. 1 Şubat 1999'da 38. Bulgar Halk Meclisi tarafından onaylanıp 1 Eylül 1999'dan itibaren yürürlüğe konulmuştur. Bulgaristan'da bir taraftan devlet düzeyinde etnik azınlıklara yönelik farklı tutumu kaldırma konusunda büyük adımlar atılırken diğer taraftan halk düzeyinde de kendinden farklı unsurlara bu devletin ayrılmaz bir parçası gözüyle güvenle bakılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle Bulgaristan Türklerinin diğer Balkan devletlerindeki etnik azınlıklardan farklı bir yapıya sahip olması, bağlı

³⁸ Ahmet Doğan, “Bulgaristan Türkleri'nin Geleceği Parlak Olacak”, *Ümit Dergisi*, Sofya, S.46, Y. 7, Aralık 2001, s. 11.

³⁹ Ünal Lütfü, “Bilgarskiyat Etniçeski Model” (Bulgar Etnik Modeli), *Kaynaşmayı İnceleme Enstitüsü*, Sofya, 2002, s. 8.

olduğu devlet aleyhinde yasadışı faaliyetlere, devletten bir parça kopartıp kendi devletini kurmaya yönelik hareketlerinin görülmemesi, bu Türk kitlesinin barışçıl ve insancıl yönünü açık seçik gözler önüne sermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. YAZAR SOYADLARI TASNİFİNE GÖRE BULGAR KAYNAKLARINDA BULGARİSTAN TÜRKLERİ BİBLİYOGRAFYASI (A – Z)

-A-

ALEKSANDROV, V. : **İz İstoriata na Grad Karlovo** (Karlovo Şehrinin Tarihinde), Sofya, 1938.

ALİEV, Ali M.: **Formiraneto na Naučno-Ateističen Mirogled u Bulgarskite Turtsi** (Bulgar Türkler Arasında Bilimsel Ateist Dünya Görüşünün Yerleştirilmesi), Sofya, Partizdat yay., 1980.

ALİEV, Ali : **Natsionalizmit i Vızroditelniyat Protses**, (Milliyetçilik ve “Yeniden Doğuş” Süreci), Sofya, 2001.

ANDREEV, A. : **Rodolübivi Bulgari**, (Vatansever Bulgarlar), Sofya, BZNS yay., 1989.

ANDREEV, Stefan : **Reçnik na Turskiya Govor v Selo Duraç, Razgradski Okrig** (Razgrad İlçesinin Duraç Köyü Türk Ağzı Sözlüğü), Sofya, Sofya Kliment Ohridski Üniversitesi Doğu Dilleri Kürsüsü, 1964.

ANGELOV, D. : **Obrazuvane na Bulgarskata Narodnost** (Bulgar Milletinin Oluşumu), Sofya, 1971.

Arhiv na Ministerstvoto na Narodnoto Prosveşteniye (Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi), Sofya, Yıl III., Kitap III, 1911.

ASENOV, Bonço, S. : **Natsia. Religia. Natsionalizm**, (Millet. Din. Milliyetçilik), Sofya, 1994.

ASENOV, B. S. : **Ot Šesto za Šesto**, (Altıdan Altı İçin), Sofya, Geya yay., 1994.

ASENOV, B. S. : **Vızroditelniyat Protses i Dırjavna Sigurnost**, (“Yeniden Doğuş” Süreci ve Devlet Güvenliği), Sofya, 1996.

ASENOV, B.S. : **Religiite i Sektite v Bulgariya** (Bulgaristan’daki Dinler ve Mezhepler), Sofya, 1998.

ASENOV, B. S. : **Religiyata v Bulgariya** (Bulgaristan’da Din), İzdatelstvo na TSK na DKMS (Dimitrov Komsomol Gençlik Birliği Merkez Komitesi yay.), Sofya, 1987.

Aspekti na Etnokulturnata Situatsia v Bulgaria. Preraboteno i Dopılnitelno İzdaniye, (Bulgaristan’ın Etno-kültürel Durumuna Bakış. İşlenmiş ve Ek Yayım), Sofya, 1994.

Aspekti na Etnokulturnata Situatsia v Bulgaria. Seminar, 8-10 Noemvri,1991, Sb., (Bulgaristan’ın Etnik-kültürel Durumuna Bakış. Seminer, 8-9 Kasım,1991, Yıllık), Sofya, 1992.

ATANASOV, Atanas : **Statičesko İzuçavane na Vitrešnata Migratsia pri Prebroyavane na Naseleniyeto. Statistika** (Nüfus Sayımları Sırasında İç Göçün İstatistik İncelemesi), Sofya, 1968.

ATANASOV, E. : **Az i Drugiyat** (Ben ve Diğer), **Mitologiya i İdentičnost-Etniçeska Kartina na Bulgaria** (Mitoloji ve Benzerlikler-Bulgaristan’ın Etnik Görünümü), Sofya, 1993.

ATANASOV, G. : Īstoria na Bulgarsko Obrazuvaniye (Bulgar Eğitim Tarihi), Sofya, 1954.

AVRAMOV, Īvan : Planiraneto na Naselenite Mesta v Bulgaria ot Osvobojdeniyeto do 9.9.1944 g. (Bağımsızlık Tarihinden 9.9.1944 Yılına Kadar Bulgaristan'da Yerleşim Birimlerinin Planlanması), Sofya, 1957.

AVRAMOV, R. : Oteçestveniyat Front i Natsionalnite Maltsinstva, (Vatan Cephesi ve Milli Azınlıklar), Sofya, 1946.

-B-

BALEVSKĪ, Dano : Prebroyavane 1975. Rezultati, Perspektivi (1975 Nüfus Sayımları. Sonuçlar, Perspektif), Sofya, Partizdat yay., 1976.

BALEVSKĪ, Dima : Aktualni Poblemla na Prebroyavaniyata na Naseleniyeto na NR Bulgaria za Perioda 1900-1985 Godina (1900-1985 Arası Dönemde Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Nüfus Sayımlarındaki Güncel Sorunlar), Sofya, 1989.

BALKANSKĪ, T. : Demografskata Kartina v Toponomiyata na Haskovo. Īzvori i Īzsledvaniya za Bulgarskiya Harakter na Naseleniyeto v Īstoçnite Rodopi, (Hasköy Toponomisinin Demografik Manzarası. Doğu Rodop Bölgesi Nüfusunun Bulgar Karakteri Hakkında İncelemeler ve Kaynaklar), Haskovo, 1985.

BATAKLĪYEV, Īvan : Grad Tatar Pazardjik. Īstoriko-geografski Pregled (Tatar Pazarcık Şehri. Tarihi-coğrafi İnceleme), Sofya, 1923.

BELÇEVA, Maria – BALEV, Īvan – TEREZOVA, Nadya : Demografika i Īkonomičeska Harekteristika na Naseleniyeto v Bulgaria (Bulgaristan Nüfusunun Demografik ve Ekonomik Karakteri), Sofya, 1979.

BEMBERSKİ, Hristo T. : **Etnonimit Bulgari-İstoria i Sıstnost**, (Bulgar Etnonimi-Tarih ve Hakikat), Sofya, 1993.

BENOVSKA, İliana : **Koy Koy e : Ahmet Dogan**, (Kim Kimdir : Ahmet Doğan), Sofya, Ezik i Kultura yay., 1992.

BEYTULLOV, İbrahim – KOVAÇEV, Rumen : **Tursko-Bılgarski Razgovornik** (Türkçe-Bulgarca Konuşma Kılavuzu), Sofya, Narodna Prosveta yay., 1974.

BEYTULLOV, Mehmet : **Kulturen Vızhod na Bılgarskite Turtsi Pri Usloviyata na Sotsializma** (Sosyalizmin Şartlarında Bulgaristan Türklerinin Kültürel Yükselişi), İzv. na İnst. po İstoria na BKP (Bulgar Komünist Partisi Tarih Enstitüsü Bildirileri), Sofya, 1979.

BEYTULLOV, M. : **Jivotit na Naseleniyeto ot Turski Proizhod v NRB**, (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türk Menşeli Vatandaşların Hayatı), Sofya, Partizdat yay., 1975.

Bılgarska Komunističeska Partiya (Bulgar Komünist Partisi) : **Türkler Arasında Çalışmalar**, Sofya, 1951.

Bılgarska Akademia na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) : **İstoria na Bılgaria**, (Bulgaristan Tarihi), Sofya, 1983.

BOBÇEV, St. : **Za Deliormanskite Turtsi i za Kızılbaşite** (Deli Orman Türkleri ve Kızılbaşlar Hakkında), Sofya, 1929.

BOBÇEV, St. : **İstočna Rumeliya**, (Şark-ı Rumeli), Sofya, 1924.

BOBÇEV, St : **Za Deliormanskite Turtsi i za Kızılbaşite**, (Deliorman Türkleri ve Kızılbaşlar Hakkında), Sofya, P.Gluşkov matbaası, 1929.

BOEV, Emil : **İstoçnorodopski Turski Govori**, (Doğu Rodop Türk Ağzları), Godişnik na Sofiyskiya Universitet (Sofya Üniversitesi Yıllığı), Sofya, 1975.

BOEV, Emil – MEMOVA, Hayriye : **Rodop Manileri**, Sofya, Narodna Prosveta yay., 1962.

BOEV, E. – MEMOVA, H. : **Rodop Türk Halk Masalları**, Sofya, Narodna Prosveta yay., 1963.

BOEV, E. – MEMOVA, H. : **Rodop Türküleri**, Sofya, Narodna Prosveta yay., 1964.

BOJÍKOV, P. : **Religiyata i Pínoletnoto Haseleniye** (Din ve Reşit Nüfus), Sofya, NSÍ yay., 1992.

BOSAKOV, Veselin : **Bilgarskite Turtsi Mejdu Kulturata na Sísedstvo i Religioznata İdentıçnost** (Bulgar Türkleri, Komşuluk Kùltürü ve Dini Birlik Arasında), Sofya, LİK yay., 2000.

Broy na Naseleniyeto po Seliştni Sistemi i Naseleni Mesta (Meskun Yerler ve Köylerdeki Vatandaşların Sayısı), Sofya, KESSÍ yay., 1983.

-Ç-

ÇAKIROV, K. : **Vtoriya Etaj**, (İkinci Kat), Sofya, 1990.

ÇAKIROV, N. – ATANASOV, J. – LÜLÜŞEV, M. – RADEV, İl. : **İstoria na Obrazuvaniyeto i Pedagogiçeskata Misıl v Bılgaria** (Bulgaristan'da Pedagoji Fikri ve Eğitim Tarihi), Veliko Tırnovo, 1989.

ÇANKOV, J. : **Naseleniyeto na Bılgaria** (Bulgaristan Nüfusu), Sofya, 1935.

-D-

DANAİLOV, Georgi T. : İzsledvaniya Virhu Demografiyata na Bilgaria
(Bulgaristan Demografisi Üzerine İncelemeler), Sofya, 1931.

DANAİLOV, L. – NOYKOV, St. : Natsionalno-osvoboditelno Dvijenije v Trakiya 1878-1903, (1878-1903 Arası Trakya'da Milli Bağımsızlık Hareketi), Sofya, 1971.

Demografiska i İkonomiçeska Harekteristika na Naseleniyeto v NR Bilgaria. Prebroyavane na Naseleniyeto i Jiliştniya Fond Kım 2 dek. 1975 g. T.1.
(Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Nüfusun Demografik ve Ekonomik Karakteri.2 Aralık 1975'te Yapılan Nüfus ve Konut Fonu Sayımı,C.1), Sofya, 1977.

Demografia na Bilgaria [Monogr.] (Bulgaristan Demografyası), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1974.

DİMİTROV, D. : Turski Tantsi, (Türk Dansları), Sofya, Narodna Prosveta yay., 1956.

DİMİTROV, İ. : Za da ni İma, (Var Olabilmemiz İçin), Sofya, 1992.

DİMİTROV, Str. : Formirane na Bilgarskata Natsia, (Bulgar Milletinin Şekillenmesi), Sofya, 1980.

DİMİTROV, S. – MANÇEV, K. : İstoria na Balkanskite Narodi 1879-1919,
(Balkan Milletleri Tarihi 1879-1919), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1975.

DİMİTROVA, Blaga : Nazım Hikmet v Bilgaria, (Nazım Hikmet Bulgaristan'da), Sofya, 1955.

Dumata na Bılgarskoto Mısılmansko Duhovenstvo, (Bulgar Mısılman Ruhanilerinin Sızı), Sofya, Sofia-pres yay., 1985.

DURMAZOV, Bilal : Bulgaristan'da 'VATAN CEPHESİ' Hükümetinin Teşekkülü ve Onun Programı, Sofya, BKP yay., 1947.

DÜLGEROV, Petır G. : Razpnati Duşı : Moyata İstina za Vizroditelniya Protses Sred Bılgarskite Mohamedani (Bulgar Mısılmanları Arasındaki "Yeniden Doğuş" Süreci Hakkında Benim Gerçeğim), Sofya, Hristo Botev yay., 1996.

-E-

Edinen Klasifikator na Naselenite Mesta v NR Bulgaria (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Meskun Yerlerin Sınıflandırılması), Sofya, EKNM yay., 1982.

Etniçeskiyat Konflikt v Bulgariya 1989. Sosyologičeski Arhiv, (1989 Bulgaristan'da Etnik İhtilaf. Sosyoloji Arşivi), Sofya, 1990.

Etnografia na Bulgaria, (Bulgaristan Etnografyası), C.1, Sofya, BAN yay., 1980.

Etnografia na Bulgaria, (Bulgaristan Etnografyası), C.2, Sofya, BAN yay., 1983.

Etnografia na Bulgaria, (Bulgaristan Etnografyası), C.3, Sofya, BAN yay., 1985.

-F-

FİLİPOV, Dimitır : Bılgarskata Natsiya-Vızhod i Drama, (Bulgar Milleti-Yükselişı ve Dramı), Sofya, M8M yay.,

FOTEV, G. : Drugiyat Etnos, (Diğer Etnos), Sofya, Prof.M.Drinov yay., 1994.

FOTEV, G. : **Kriza na Legitimostta**, (Kimlik İspatlama Krizi), Sofya, Sv. Kliment Ohridski yay., 1999.

-G-

GANÇEV, St. : **Sviştov. Prinos Kım İstoriata mu**, (Sviştov. Tarihine Ek'ler), Sviştov, 1923.

GANÇEV, Todor : **Nov Etap v Razvitiyeto na Bulgarskata Sotsiyalistiçeska Natsiya**, (Bulgar Sosyalist Ulusun Gelişiminde Yeni Safha), Sofya, 1987.

GANDEV, Hristo : **Ot Narodnost Kım Natsia**, (Halktan Millete), Sofya, 1988.

GENOV, Dimitir : **Bratskata Drujba Mejdu Bulgarskoto i Turskoto Naseleniye v N.R.Bulgaria**, (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Bulgar ve Türk Vatandaşları Arasındaki Kardeşçe Barış), BKP yay., Sofya, 1961.

GENOV, Georgi P. : **Nöyskiyat Dogovor i Bulgaria**, (Nöyi Antlaşması ve Bulgaristan), Vanyo Nedkov yay.

GENOV, G. P. : **Pravnoto Polojeniye na Maltsinstvata**, (Azınlıkların Hukuki Durumu), Sofya, 1929.

GENOV, G. P. : **Bratska Drujba Mejdu Bulgarskoto i Turskoto Naseleniye v Narodna Republika Bulgaria**, (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Bulgarlar ve Türkler Arasındaki Kardeşçe Barış), Sofya, 1967.

GEORGİEV, Georgi : **Osvobojdeniyeto i Etnokulturnoto Razvitiye na Bulgarskiya Narod 1877-1900** (Bulgar Halkının Etnik-kültürel Gelişimi ve Bağımsızlığı 1877-1900), Sofya, 1979.

GEORGİEV, G. : Naseleniyeto i Çoveşkite Resursi na Balkanskite Strani: İstoriko-demografski i Voenno-ikonomičeski Analiz (Balkan Ülkelerinin Nüfusu ve İnsan Kaynakları: Tarihi-demografik ve Askeri-ekonomik Analiz), Sofya, Voenizdat yay., 1983.

GEORGİEV, J. : Etnokulturnata Situatsia v Bulgaria (Bulgaristan'da Etnik-kültürel Durum), Sofya, 1992.

GEORGİEV, Lüdmił : Balkanite i Noviıa Svetoven Red, (Balkanlar ve Yeni Dünya Düzeni), Sofya, Filvest yay., 2000.

GEORGİEV, L. : Bıdeşteto na Balkanite, (Balkanların Geleceğı), Sofya, Evroma yay., 1993.

GEORGİEV, L. : Balkanite-Mejdu Konflikta i Mira, (Balkanlar-İhtilaf ve Barış Arasında), Sofya, Filvest yay., 1997.

GEORGİEV, V. - TRİFONOV, S. : Pokristvaneto na Bilgarite Mohamedani (Bulgar Müslümanlarına Hıristiyanlaşması), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 1992.

GEŞEV, Nedyalko : Belene-Ostrovıt na Zabravenite [Spomeni], (Belene-Unutulanların Adası [Hatıralar]), Sofya, 1991.

GNEŞKİ, M. : Teritorialnite Obştnosti v NR Bulgaria (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Bölgesel Topluluklar), Sofya, 1989.

GOÇEVA, Paunka : D.P.S. - V Syanka i na Svetlina (H.Ö.H.-Gölgede ve Aydınlıkta), Sofya, İmpers yay., 1991.

GOÇEVA, P. : İzstradana Obıç po Bulgaria : Razkazvat Zavırnalı se ot Turtsia Bulgarski Grajdani (Bulgaristan'da Yaşanan Sevgi : Türkiye'den Dönen Bulgar Vatandaşları Anlatıyor), Sofya, Oteçestven Front yay., 1987.

GOÇEVA, P. : **Prez Bosfora Kim Vizroditelniya Protses** (Boğazdan “Yeniden Doğuş” Sürecine Doğru), Sofya, 1994.

GRADEVA, R. – İVANOVA, S. : **Sıdbata na Müsülmanskite Obştnosti na Balkanite, T.2, Müsülmanskata Kultura po Bilgarskite Zemi** (Balkanlardaki Müslüman Toplulukların Kaderi, C.2, Bulgaristan Topraklarında Müslüman Kültürü), Sofya, İMİR yay., 1998.

GÜZELEV, Boyan : **Elektoralni Naglasi i Elektoralno Povedeniye na Maltsinstvata v Bulgaria** (Bulgaristan’daki Azınlıkların Hal-ü Hareketleri), Tsentr za İzsledvane na Demokratiyata, (Demokrasiyi İnceleme Merkezi), Sofya, 1994.

GÜZELEV, Vasil-Kollektiv : **İstoria na Bulgaria** (Bulgaristan Tarihi), Sofya, Gaberov yay., 2000.

-H-

HADJİKOSTOV, M. : **İz Minaloto na gr. Ruse, Spomeni** (Ruşuk Şehrinin Geçmişinde, Hatıralar), Ruse, 1931.

HADJİYSKİ, İvan : **Bit i Duşevnost na Naşıya Narod** (Bizim Halkımızın Yaşayışı ve İnanışları), Sofya, 1974

HALADJOV, İv. : **Po Diryata na Vekovete** (Yüzyılların İzinde), Tırgovişte, 1968.

HAŞİM, Hüseyin : **Direnış**, Sofya, 2000.

HRİSTOV, D. : **İkonomikata na Razgrad i Negoviya Administrativen Rayon Prez Vizrajdaneto i Kapitalizma** (Kuruluş ve Kapitalizm Döneminde Razgrad Şehrinin Ekonomisi ve Onun İdari Bölgesi), Varna, G.Bakalov yay., 1989.

HRİSTOV, Hristo : İz İstoriyata na Bulgarskata Nauka, Prosveta i Kultura Prez XIX i XX vek. (19. ve 20. yy.'da Bulgar Bilim, Eğitim ve Kültür Tarihi), Sofya, 1986.

HRİSTOV, H. : Agrarniyat Vipros v Bulgarskata Natsionalna Revolütsia (Milli Bulgar Devriminde Tarımsal Sorun), Sofya, 1976.

HRİSTOV, H. : Stranitsi ot Bulgarskata İstoria : Oçerk za İslamiziranite Bulgari i Natsionalno-vızroditelniya Protses (Bulgar Tarihinden Sayfalar : İslamlaşan Bulgarlar Hakkında Bir Etüt ve Milli “Yeniden Doğuş” Süreci), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1989.

-İ-

İKONOMOV, Nikolay : Balkanska Mıdrost. Usporeditsi na Bulgarski, Srıbski, Turski, Rumınski, Grıtski i Albanski Poslovitsi i Pogovorki (Balkan Bilgeliği. Birbirine Paralel Bulgarca, Sırpça, Türkçe, Romence, Yunanca ve Arnavutça Atasözleri ve Deyimler), Sofya, BAN yay., 1968.

İLİEVA, İrena : Maltsinstvata na Balkanite (Balkanlardaki Azınlıklar), Sofya, Kronos yay., 1994.

İL KOV, D. : Prinos Kım İstoriata na gr. Stara Zagora (Eski Zağra Şehrinin Tarihine Ekler), Plovdiv, 1908.

İnstitut po Balkanistika (Balkanizm Enstitüsü) – Natsionalni Problemi na Balkanite : İstoria i Sıvremennost (Balkanlarda Milli Problemler : Tarih ve Çağdaş Zaman), Sofya, Arges yay., 1992.

İnstitut po Kulturoznaniye (Kültürü İnceleme Merkezi) – Tolerantnost i İnterkulturnost (Müsamaha ve Uluslar Arası Kültür), Sofya, Krıstopıt yay., 1998.

İnstitut za İzsledvane na İntegratsiyata (Entegrasyon İnceleme Merkezi) – Balkanski İdentiçnosti I-II,(Balkanlarda Uyum I-II), Sofya, 2001.

İONÇEV, T. : Prinos Kim İstoriata na gr. Lom (Lom Şehri Tarihine Ekler), Çerlovo, 1930.

İSUSOV, Mito : Politiceskite Partiyi v Bulgaria 1944-1948 (Bulgaristan'da Siyasi Partiler 1944-1948), Sofya, 1978.

İSUSOV, Mito : Mejdunarodni Otnoşeniya i Vınşna Politika na Bulgaria Sled Vtorata Svetovna Voyna (II. Dünya Savaşı Sonrası Bulgaristan'ın Uluslar Arası İlişkileri ve Dış Politikası), Sofya, BAN yay., 1982.

İŞİRKOV, A.T. : Dobrudja, İstoria, Etnografia (Dobruca, Tarih, Etnografya), Sofya, 1918.

İŞİRKOV, A.T. : Harakterni Çerti na Gradovete v Tsarstvo Bulgaria (Bulgar Çarlığındaki Şehirlerin Karakteristik Özellikleri), Sofya, 1925.

İVANOV, Dimitir : Politicesko Protivopostavyane v Bulgaria (Bulgaristan'da Politik Direnişler), Sofya, 1994.

-J-

JELYAZKOVA, Antonina : Sıdbata na Mūsūlmanskite Obştnosti na Balkanite, T.3, Mejdu Adaptatsiata i Nostalgıata (Bılgarskite Turtsi v Turtsia), (Balkanlardaki Müslüman Toplulukların Kaderi, C.3, Adaptasyon ile Nostalji Arasında,[Bulgaristan Türkleri Türkiye'de]), Sofya, İMİR yay., 1998.

JELYAZKOVA, A. : Mejdu Adaptatsiata i Nostalgıata: Bılgarski Turtsi v Turtsia(Adaptasyon ile Nostalji Arasında: Bulgar Türkleri Türkiye'de), Sofya, İMİR yay., 1998.

JELYAZKOVA, A. – ALEKSİYEV, B. – NAZIRSKA, J. : **Sıdbata na Müsülmanskite Obştnosti na Balkanite, T.1, Müsülmanskite Obştnosti na Balkanite i v Bulgaria** (Balkanlardaki Müslüman Toplulukların Kaderi, C.1, Balkanların ve Bulgaristan'ın Müslüman Toplulukları), Sofya, İMİR yay., 1997.

JIVKOV, Todor : **Bulgarskiyat i Turskiyat Narod, Vsiçki Balkanski Narodi da Jiveyat v Mir i Razbiratelstvo** (Bulgar ve Türk Halkı, Tüm Balkan Halkları Barış ve Anlaşma İçinde Yaşasın), **İzbrani Reçi, Dokladi i Statii, T.6** (Seçilmiş Sözler, Raporlar, Makaleler, C.6), Sofya, 1963-64.

JIVKOV, T. : **Politikata na Bulgarskata Komunističeska Partiya Kim Narodnostnite Grupi v Stranata e Politika Marksistko-Leninska-İzbrani Sıçineniya, T.18** (Bulgar Komünist Partisi'nin Ülkedeki Milli Gruplara Karşı Politikası Marksist-Leninisttir-Seçme Eserler, C.18), Sofya, 1976.

JIVKOV, T. : **İzbrani Sıçineniya, T.10** (Seçme Eserler, C.10), Sofya, 1976.

JIVKOV, T. : **İzbrani Sıçineniya, T.11** (Seçme Eserler, C.11), Sofya, 1976.

JIVKOV, T. : **Sreştu Nyakoy Liji** (Bazı Yalanlara Karşı), Sofya, 1993.

JIVKOV, T. : **Etničeskiyat Sindrom** (Etnik Sendrom), Sofya, 1994.

-K-

KALEŞEV, Asen - EYUBOV, Nuri : **Obuçenieto Po Bulgarski Ezik s Uçenitsi Turçeta** (Türk Öğrencilerine Bulgar Dili Öğretimi), Ministerstvo na Narodnata Prosveta (Milli Eğitim Bakanlığı), Sofya, 1972.

KARANFİLOV, E. : **Nay Bulgarsko Vreme** (En Bulgar Dönem), Sofya, 1976.

KARPAÇEV, İ. : **Tırgovişte** (Eskicuma), Pleven, 1971.

KATSAROV, İ. : **Demografia**, (Demografya), Sviştov, 1969.

KERİMOV, Yusuf – ŞİŞMANOĞLU, Beytullah : **Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözlər**, Narodna Prosveta, Sofya, 1955.

KERTİKOV, K. : **Etnotsentriskite Strukturi i Protsesi v Bulgaria (1989-1995)** (Bulgaristan'da Etnik Merkezli Yapılar ve Süreçler [1989-1995]), Rikopis (Elyazması)

KINEV, K. : **Obrazit na “drugiya” v Otnoşeniyata Mejdu Religioznite Obştnosti v Bulgaria-Vrıзки na Sıvmestimost i Nesıvmestimost Mejdu Hristiyani i Müsülmani v Bulgaria** (Bulgaristanda, Dini Cemaatler Arasındaki İlişkilerde “diğer”in Siması-Bulgaristan'da Hristiyanlar ve Müslümanlar Arasındaki Uyum-Uyumsuzluk Bağları), Sofya, 1995.

KINEV, Krasimir : **Predmetno-Sıdarjatelen Analiz na Mejduetniçeskite Otnoşeniya** (Etnik Gruplar Arası İlişkiler İle İlgili Konuların ve İçeriklerinin Analizi), Sofya, 1994.

KINEV, Krasimir - TOMOVA, İlona : **Etniçeskata Situatsia v Bulgaria** (Bulgaristan'da Etnik Durum), Sofya, 1992.

KINEV, Krasimir : **Mejduetniçeskite Naglasi i Obrazit na Drugiya** (Etnik Gruplar Arasındaki Uyum ve “Diğerinin” Görünüşü), Sofya 1994

KINEV, Kr. : **Etniçeskite Problemi Prez Prizmata na Obştestvenno Mnenie 1991-1994** (Toplumsal Düşünce Prizmasından Etnik Problemler 1991-1994), Sofya, PHARE yay., 1994.

KINEV, Kr. : **Bulgaria-Mejduetniçeskite Otnoşeniya** (Bulgaristan-Etnik Gruplar Arındaki İlişkiler), Sofya, 1994.

KİŞKİLOVA, P. : **Balkanskite Voyni po Stranitsite na Bulgarskiya Peçat 1912-1913** (Bulgar Basınında Balkan Savaşları 1912-1913), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 1999.

KLASOV, G. – GAVAZOV, S. : **Tursko-Bulgarski Reçnik** (Bulgarca-Türkçe Sözlük), Sofya, Narodna Prosveta yay., 1963.

KLASOV, G. – NİKOLOV, S. : **Bulgarsko-Turski Uçeben Reçnik** (Bulgarca-Türkçe Okul Sözlüğü), Sofya, Narodna Prosveta yay., 1957.

KLASOV, G. T. – PARUŞEV, P. S. : **Voenen Tursko-Bulgarski Frazelogiçen Reçnik** (Türkçe-Bulgarca Askeri Tümce Sözlüğü), Sofya, Dırjavno Voenna İzdatelstvo yay., 1960.

KOLEDAROV, Petır – MİNÇEV, N. : **Promenite v İmenata i Statuta na Seliştata v Bulgaria** (Bulgaristan'da Yerleşim Yerleri Adları ve Statüsündeki Değişmeler), Sofya, 1973.

KOLEV, Nikolay : **Bulgarska Etnografia**, (Bulgar Etnografyası), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1987.

KOSATEV, T. : **Trakiyskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bulgaria 1919-1923** (1919-1923 Arası Bulgaristan'ın Dış Politikasında Trakya Sorunu), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 1996.

KOSEV, Konstantin D. : **Bulgarskiyat Natsionalen Vıpros Prez Pogleda na İstoriyata** (Bulgar Milliyetçilik Tarihi Sorununa Bakış), Plovdiv, Makros yay., 1995.

KOSTOV, Vladimir : **Nakıde Vırvim** (Nereye Gidiyoruz), Sofya, Hristo Botev yay., 1994.

KRAÇUNOV, K. : **Diplomatiçeska İstoria na Bulgaria** (Bulgaristan Diploması Tarihi), Sofya, 1928.

KRAÇUNOV, K. : **Vınşnata Politika na Bulgaria (1880-1920)** (1880-1920 Arası Bulgaristan Dış Politikası), Sofya, 1932.

KRISTEVA, Anna : **Obştnost i İdentiçnost v Bulgaria** (Bulgaristan'da Toplum ve Mutabakat), Sofya, 1998.

KRISTEVA, A. – KATSARSKI, İv. – BOGOMİLOVA, N. – MAKARİEV, Pl. : **İdentiçnosti** (Benzerlikler), Sofya, MTPMKV yay., 1995.

KRISTEVA, Neyka - ASENOV, Bonço : **Poturçvane I-II** (Türkleşme I-II), Sofya, 1993.

KRISTEVA, Vesela : **Reçnik na Turskite Dumi v Sıvremenniya Bulgarski Peçat** (Çağdaş Bulgar Basınında Türkçe Kelimeler Sözlüğü), Sofya, 2001.

KUNİN, P. : **Razvitiyeto na Agrarno Selskiya Vıpros v Bulgaria** (Bulgaristan'da Tarım-Köy Sorununun Gelişimi), Sofya, 1975.

KURTEV, N. : **Bulgarskata Komunistiçeska Prtiya i Natsionalnite Maltsinstva (1919-1944)-Godişnik na Sofiyski Universitet. İdeologiçeski Katedri. T. LIX.** (Bulgar Komünist Partisi ve Milli Azınlıklar [1919-1944]-Sofya Üniversitesi Yıllığı. İdeolojik Kürsü. C. LIX.), Sofya, 1965.

-L-

LOZANOVA, G. – MİKOV, L. : **Sıdbata na Mūsūlmanskite Obştnosti na Balkanite**, T.4, **İslam i Kultura** (Balkanlardaki Müslüman Toplulukların Kaderi, C.4, İslam ve Kültür), Sofya, İMİR yay., 1999

LALOV, İ. – ANTONOV, V. – SAROVA, M. : **Stranitsi ot Oteçestvennata Voyna**, (Vatan Savaşından Sayfalar), (Türkçe), Sofya 1969

LİLOV, Al. : **Da İzdignem İdeologičeskata Rabota na Visotata na Zadaçite, Postaveni ot Desetiya Kongres i Novata Programa na Partiyata za İzgrajdane na Razvito Sotsialističesko Obştestvo**, (Gelişmiş Bir Sosyalist Toplumun İnşası İçin Partinin Yeni Programı ve 10. Kongrede Konulan Hedeflerin Konulması), Sofya 1974

-M-

MARGOS, A. : **Teketo Ak Azılı Baba** (Ak Azılı Baba Tekkesi), Tolbuhin, 1971.

MİZOV, Nikolay : **V Sveta na İslama**, (İslam'ın Dünyasında), Sofya, Narodna Mladej yay., 1987.

MİZOV, N. : **Antinauçnata i Reaksiyonna Sıştnost na Mūsūlmanskata Religia** (İslam Dinin Antibilimsel ve İrticai Mahiyeti), Sofya, 1958.

MİZOV, N. : **İslamıt v Bulgaria. Sıştnost, Modernizatsia i Preodolyavane** (Bulgaristan'da İslam. İçyüzü, Modernizasyonu ve Bertarafı), Sofya, 1965.

MİZOV, N. : **İslamıt i İslamizatsia** (İslam ve İslamlaştırma), Sofya, 1989.

MİZOV, N. : **Trinadesetiyyat Kongres na BKP i Ateističeskoto Vizpitaniye** (BKP'nin 13 Kongresi ve Ateist Eğitim), Sofya, 1988.

MAHMUDOV, Hüseyin: **Türkçe Öğretimi**, Sofya, Narodna Prosveta yay., 1965.

MARKOV, Ü. : Borbata na BKP za Likvidirane na Negramotnostta Sred Turskoto Naseleniye v Bulgaria (9.IX.1944-1953) (Bulgaristan'da Türk Vatandaşları Arasındaki Cehaleti Yok Etmek İçin BKP'nin Mücadelesi), Sofya, İzv. na Inst. po İstoria na BKP, 1969.

MEMOVA, Hayriye – MAHMUDOV, Hüseyin – BEYTULLOV, M. : Pratik Türkçe, Fonetik ve Morfoloji, Sofya, 1971

MEMOVA, H. – MAHMUDOV, H. : Ailede Çocukların Terbiyesine Dair , Sofya, 1966.

MİNÇEV, G. : Zadiljitelno Uçeniye v Bulgaria (Bulgaristan'da Zorunlu Eğitim), Sofya, 1906.

MARİNOV, V. : Deli Orman-yujna çast. Oblastno Geografsko İzuçavane (Deli Orman-güney kısmı. Bölgesel Coğrafik Bilgilendirme), Sofya, 1941.

MİŞAYKOV, D. : Naseleniyeto na Bulgaria-Godişnik na SU,Ürid. Fak., XIII-XIV(1916-17-18) (Bulgaristan'ın Nüfusu-SU Yıllığı, Hukuk Fak.,13-14[1916-17-18]), Sofya, 1921.

MARİNOV, Vasil - DİMİTROV, Zahari - KOEV, İvan:Prinos kım izuçavaneto na bita i kulturata na turskoto naselenie v Severoiztočna Bilgariya (Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türk Nüfusun Yaşama Biçimi ile Kültürünün Araştırılmasına Katkı), İzvestiya na Etnografskiya institut s muzey, Sofya, 1955.

MOLLOV, Rıza : Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri, Sofya, 1958.

MOLLOV, Rıza – YAMAÇ, Ziya : Türk Hikayeleri, Sofya, Narodna Prosveta yay., 1966.

MADJAROV, M. : **İstoçna Rumeliya**, (Şark-ı Rumeli), Sofya, 1925.

MANÇEV, Krıstyo : **Natsiyonalniyat Vıpros na Balkanite**, (Balkanların Milliyetçilik Sorunu), Sofya, 1999.

MANÇEV, Krıstyo : **İstoria na Balkanskite Narodi XIX-XX vek** , (Balkan Milletlerinin Tarihi 19.-20. yy.), Sofya, 1999.

MANÇEV, Krıstyo - BİSTRİTSKİ,V. : **Bulgaria i Neynite Sısedı**, (Bulgaristan ve Onun Komşuları), Sofya, 1978.

MANOLOVA, Maria G. : **Parlamentarno Upravleniye v Bilgaria 1894-1912**, (Bulgaristan'da Parlamenter Yönetim 1894-1912), Sofya, BAN yay.

MANOLOVA, Maria : **İstoria na Dırjavata i Pravoto. Tretata Bılgarska Dırjava (1878-1944)**, (Devletin ve Hukukun Tarihi. Üçüncü Bulgar Devleti 1878-1944), Sofya, 2001.

MANOLOVA, Maria : **Rusia i Konstitutsiyonnoto Ustroystvo na İstoçna Rumeliya**, (Şark-ı Rumeli'nin Anayasal Düzeni ve Rusya), Sofya, 1976.

MEMİŞEV, Üseyin : **Uçastiyeto na Bılgarskite Turtsi v Borbata Protiv Kapitalizma i Faşizma 1919-1944 g.**, (Bulgaristan Türklerinin 1919-1944 Arası Kapitalizme ve Faşizme Karşı Mücadeleye Katılımı), Sofya, 1977.

MEMİŞEV, Üseyin : **Zadrujno v Sotsialistiçeskoto Stroyitelstvo na Rodinata. (Priobştuvane na Bılgarskite Turtsi kım İzgrajdaneto na Sotsializma)**, (Sosyalist Memleketin İnşasında Beraber-Sosyalizmin İnşasında Bulgaristan Türklerinin Katılımı), Sofya, Partizdat yay., 1984.

MEMİŞEV, Üseyin : **Drujni i Edinni Prez Vekovete**, (Asırlarca Beraber ve Birlik İçinde), Sofya, 1966.

METODİEV, Veselin - STOYANOV, Liçezar : **Bulgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti** (Bulgar Anayasaları ve Anayasa Tasarıları), Sofya, Petır Beron yay., 1990.

MİLÜŞEV, G. : **Po Koridorite Na Vlastta**, (İktidarın Koridorlarında), Sofya, 1991.

MİNÇEV, Emil : **Nova Bulgaria v Edin Nov Svyat**, (Yeni Bir Dünyada Yeni Bulgaristan), Sofya, St.G.Pobedonosets yay., 1993.

MİHAYLOV, Mihail : **Pıtuvane Bez Viza**, (Vizasız Seyahat), Sofya, Narodna Mladej yay., 1989.

MİHAYLOV, Stoyan : **Vızrojdenskiyat Protses v Bulgaria**, (Bulgaristan'da "Yeniden Doğuş" Süreci), Sofya, M 8 M yay., 1992.

MLADENOV, P. : **Jivotıt-Plüsove i Minusi**, (Hayat-Artılar ve Eksiler), Sofya, 1991.

MOLLOV, M. : **Turskoto Naseleniye v Bulgaria v Borbata za Sosyalizım i Komunizım**, (Bulgaristan'daki Türk Vatandaşlarının Sosyalizm ve Komünizm İçin Mücadelesi), Sofya, Oteçestven Front yay., 1964.

MUSAKOV, A. : **Şesto**, (Altıncı), Sofya, Sibiya yay., 1991.

MUTAFÇİEVA, Vera : **Obrazıt na Turtsite**, (Türklerin Siması), **Vrıski na sıvmestimost i nesıvmestimost mejdu hristiyani i müsülmani v Bulgariya**, (Bulgaristan'da Hristiyan ve Müslümanlar Arasındaki Uyum-Uyumsuzluk Bağları), Sofya, 1994.

MUTAFÇİEVA, Vera : **Predstavata za "Drugiya"- Vrizki na sıvmestimost i nesıvmestimost mejdu hristiyani i müsülmani v Bulgariya**, ("Diğer"i İçin Fikir-Bulgaristan'da Hıristiyan ve Müslümanlar Arasındaki Uyum-Uyumsuzluk Bağları), Sofya, 1995.

-N-

NAŞOV, N. : **Naşite Hadjii na Boji Grob** (Tanrı Mezarındaki Hacılarımız), Sofya, 1906.

NURİEVA, Zineti: **İslıamski Kontseptsii za Sotsializım** (Sosyalizme Dair İslami Anlayışlar), Sofya, Partizdat yay., 1976.

NEDKOV, R. – BAKLACİYEV, S. : **Bilgarsko-Turski Reçnik** (Bulgarca-Türkçe Sözlük), Sofya, Narodna Prosveta yay., 1964.

Natsionalna Komisiya za Prebroyavane i Jilišten Fond, Demografski Harakteristiki (Milli Sayım Komitesi ve Konut Fonu, Demografik Karakterler), Tom I., Sofya, 1994.

NURKOVA, İ. : **Etniçeskite Problemi Prez Prizmata na Obştestvenno Mnenie 1991-1994** (Toplumsal Düşünce Prizmasından Etnik Problemler), Sofya, PHARE yay., 1994.

NIKOLÇOVSKA, M. : **Narodni Nosii ot İztoçnite Rodopi**, (Doğu Rodoplardan Halk Giysileri), Sofya, 1979.

NEDEV, D. : **Bilgaro-Turskite Otnoşeniya v Perioda Sled Podpisvaneto na Zaklüçitelniya Akt ot Helzinki-Vtori Mejdunaroden Kongres po Bulgaristika**, Sofia 23 May-3 Yuni 1986 g. Dokladi 20. Mejdunarodni Otnoşeniya, (Helsinki Nihai Aktın İmzalanmasından Sonraki Bulgar-Türk İlişkileri), Sofya, 1988.

NİKOLOV, E. – TENEV, G. : Turskoto Naseleniye v NR Bulgaria, (Bulgaristan Halk Cumhuriyetindeki Türk Nüfusu), Materiali za Politiçeskite Zanyatiya na Trudovatsite, Politiçesko Upravlenie pri Glavnoto Upravlenie na Trudovata Povinnost, Sofya, Dırjavno Voenno İzdatelstvo yay., 1954.

NİKOVA, Elena : Balkanite i Evropeyskata Obştnost (Balkanlar ve Avrupa Birliği), Sofya, BAN yay., 1992.

-O-

OMARÇEVSKİ, Stoyan : Otçet za Deynostta na Ministerstvoto ot 20 May 1920 do 1 Juli 1922 (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığının 20 Mayıs 1920'den 1 Temmuz 1922 Tarihleri Arasındaki Çalışmalarına Dair Raporu), Sofya, 1922.

-P-

POPOVIÇ, Aleksandır : Müsülmanskata Kultura po Bulgarskite Zemi (Bulgaristan Topraklarında Müslüman Kültürü), Sofya, 1988.

PARMAKOV, S. : Ruse, Vçera i Dnes(Ruşuk, Dün ve Bugün), Ruse, 1936.

PETROV, Petır : Osnovni Periodi i Zakonomernosti v Demografskite promeni na Naseleniyeto v Narodna Republika Bulgaria (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Nüfus İçerisindeki Demografik Değişikliklerin Belirli Dönemleri ve Kanunları), Tom 1, Sofya, 1981.

PETROV, Petır : Po Sledite Na Naseleniyeto, (Nüfusun Ayak İzleri), Sofya 1972.

PETKOV, K. – FOTEV, G. : Etniçeskiyat Konflikt v Bulgaria 1989 (Bulgaristan'da Etnik İhtilaf), Sofya, Sosyologiçeski Arhiv Profizdat, İnstitut po Sosyologia pri BAN, 1990.

POPOV, St. : Naseleniyeto na Odrinska Trakiya Predi i Sled Balkanskata Voyna (Balkan Savaşı Öncesi ve Sonrası Edirne Trakya'sında Nüfus), Sofya, 1930.

Prebroyavaneto na Naseleniyeto v N.R.B. na 01/12/1956. Obşti Rezultati kn. 2. (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde 01/12/1956 tarihinde yapılan genel nüfus sayımı sonuçları, 2. kitap), Sofya, 1960.

Protsesit na Preodolyavaneto na Religiyata v Bulgaria (Bulgaristan'da Dini Bertaraf Etme Süreci), Sofya, BAN yay., 1968.

PALÇEV, İv. : Ahmet Dogan. Opit za Politicheski Portret (Ahmet Doğan. Siyasi Portre Denemesi), Sofya, 2001.

PANAYOTOVA, B. : Obrazit na “drugite” v Uçebnitsite po İstoriya Prez 20-te i 50-te Godini na XX vek - Vrizki na sıvmestimost i nesıvmestimost mejdu hristiyani i müsülmani v Bulgariya, (20. Yüzyılın 20'li ve 50'li Yıllarında Tarih Kitaplarında “Diğerlerinin” Siması-Bulgaristan'da Hristiyan ve Müslümanlar Arasındaki Uyum-Uyumsuzluk Bağları), Sofya, 1995.

PENEV, Vasil : Sıdarjatelen Koliçestven i Smislov Analiz na Termini Svirzani s Natsionalizma i Etnicheskite Otnoşeniya v Partiynite Programi i Platformi na Politicheskite Sili v Bulgaria v Perioda 1989-1994, (1989-1994 Arası Bulgaristan'da Politik Güçlerin Platformlarında ve Parti Programlarında Etnik İlişkiler ve Milliyetçilik İle İlgili Terimlerin Miktarı ve Anlamlarının İçeriği), Sofya, PHARE yay., 1994.

PENKOV, Sava : Mejdunarodni Dogovori na Bulgaria 1947-1993 (Bulgaristan'ın 1947-1993 Arası Uluslararası Antlaşmaları), Sofya, Georges Naef yay., 1994.

PETROV, Lyudmil : Bulgaria i Turtsiya 1931-1941 (Bulgaristan ve Türkiye 1931-1941), Sofya, İvray yay. 2001.

PETROV, Petır : İstoriçeski Osnovi na Vızroditelniya Protses (“Yeniden Doğuş” Sürecinin Tarihi Temelleri), Sofya, Oteçestven Front yay., 1988.

PETROV, Petır – DONEV, Donyu : Rodopa Bilgarska Tvırdina (Bulgar Kalesi Rodoplar), Sofya, 1961.

PETROV, P. – MÜSLÜMOV, M. : Drujni i Edinni Prez Vekovete (Asırlarca Beraber ve Barış İçinde), Sofya, 1966.

PETROV, P. – PETROVA, N. – MİTEVA, T. : Vızroditelnniyat Protses v Bilgaria Pri Kapitalizma (Bulgaristan’da Kapitalist Dönemde “Yeniden Doğuş” Süreci), Sofya, 1989.

POPGEORGİEV, K. : Deynostta na BZNS v Kırdjaliyski Okrıg Prez Perioda 1919-1944 (1919-1944 Arası Kırcali Sancağında BZNS’nin Faaliyetleri), Kırdjali, 1978.

Problemi na Razvitiyeto na Bulgarskata Narodnost i Natsia (Bulgar Halkı ve Milletinin Gelişiminde Sorunlar), Sofya, BAN yay., 1988.

-R-

Rezultati ot Prebroyavane na Naseleniyeto (Nüfus Sayımı Sonuçları), C. I., NSİ, Sofya, 1994.

RADEV, Simeon : Tova Koyeto Vidyah ot Balkanskata Voyna (Balkan Savaşında Gördüklerim), Sofya, Narodna Kultura yay., t.y.

-S-

Sbornik (Külliyat), Vrizki na Sıvmestimost i Nesıvmestimost Mejdu Hristiyani i Müsülmani v Bilgaria (Hristiyan ve Müslümanlar Arasındaki Uyum-Uyumsuzluk Bağları), Sofya, İMİR yay., 1995.

SAMARDJİEVA, Vera : Uçeben Tursko-Bilgarski Frazelogičen Reçnik (Türkçe-Bulgarca Frazeeolojik Eğitim Sözlüğü), Sofya, Sv. Kliment Ohridski yay., 1992.

Sbornik (Külliyat) : Etničeskiyat Problem i Natsionalniyat Vıpros na Bilgarite, (Bulgarların Milliyetçilik Sorunu ve Etnik Problemleri), Plovdiv, 1994.

SIBÇEV, N. – PEEV, T. : İstoria i Etnografia na Grad Çirpan (Çirpan Şehrinin Tarihi ve Etnografyası), Çirpan, 1938.

STEFANOV, İv. – SUGAREV, Z. – NAUMOV, N. – HRİSTOV, E. : Demografia na Bilgaria (Bulgaristan'ın Demografisi), Sofya, 1974.

Sobstveni Danni po Prebroyavane na Naseleniyeto v NRB na 1.XII.1956 g. Obşti Rezultati (BHC'nde 1 Aralık 1956'da Yapılan Nüfus Sayımlarına Ait Özel Veriler. Genel Sonuçlar), Sofya, 1960.

STOYANOV, Valeri : Etnonimıt “bulgari” : Za Bilgaro-Turskite Smeşeniya (“Bulgar” Etnonimi : Bulgar-Türk Karışımı Hakkında), Sofya, Ogledalo yay., 1997.

SUGAREV, Z.T. : Demografiska Statistika, Sofya, Karl Marx yay., 1967.

Sbornik (Külliyat) : İkonomiçeskiyat i Kulturen Raztsvet na Turskoto Naseleniye-Potvırjdeniye na Pravilnata Marksistko-Leniniska Natsionalna Politika na BKP (Türk Vatandaşların Ekonomik ve Kültürel Gelişimi-BKP'nin Uyguladığı Marksist-Leninist Milli Politikaların Doğruluğunun İspatı), Kırdjali, 1974.

SAZDOV, D. – LALKOV, M. – MİTEV, T. – MİŞEV, R. – MİGEV, V. : **İstoria na Tretata Bılgarska Dırjava 1878-1944**, (III. Bulgar Devleti Tarihi 1878-1944), Sofya, 1993.

Sbornik na Mejdunarodni Dogovori i Aktove (Uluslar arası Antlaşmalar ve Belgeler Külliyyatı), Sofya, 1948.

SEMOV, M. : **Potensialnite Preselnitsi** (Muhtemel Göçmenler), Sofya, 1973.

SİRKOV, D. : **Vınšnata Politika na Bulgaria 1938-1941**, (Bulgaristan Dış Politikası 1938-1941), Sofya, 1979.

SOTİROV, G. : **Turskite Teroristi i Az, Edin Ot Şesto** (Türk Teröristler ve Ben, Altıdan Biri), Sofya, Mladej yay., 1991.

Sotsiologičeskata Struktura na Sıvremennoto Bılgarsko Obştestvo (Çağdaş Bulgar Toplumunun Sosyolojik Yapısı), Sofya, BAN yay., 1976.

SPIROV, Nikola : **Preobrejenskoto Vıstaniye-Borbite na Trakiyskite Bılgari za Natsionalno Osvobojdıniye 1878-1903** (1878-1903 Arası Trakya Bulgarlarının Milli Bağımsızlık Mücadelesi), Sofya, Voenno İzdatelstvo yay., 1983.

STATELOVA, E. : **Diplomatsiata na Knyajestvo Bulgaria** (Bulgar Knezliğinin Diplomasisi), Sofya, 1979.

STATELOVA, E. : **İstočna Rumelia**, (Şark-ı Rumeli), Sofya, 1983.

STATELOVA, E. - GRİNÇAROV, S. : **İstoria na Nova Bılgariya 1878-1944** (Yeni Bulgaristan Tarihi 1878-1944), Sofya, Anibus yay., 1999.

STOYANOV, D. : Zadačite na Organite na MVR, Proiztičasti ot Rešeniyata na XIII Kongres na BKP (BKP'nin 13. Kongresinde MVR'nin Ödevleri İle İlgili Alınan Kararlar), Sofya, MVR yay., 1986.

STOYANOV, Georgi : Riskove i Zaplahi za Vitrešnata Sigurnost na Republika Bulgaria (Bulgaristan Cumhuriyeti İç Güvenliğine Yönelik Riskler ve Tehditler), Sofya, 2000.

STOYANOV, Valeri : Turskoto Naseleniye v Bulgaria Mejdu Polusite na Etničeskata Politika (Etnik Politikanın Kutupları Arasında Bulgaristan'daki Türk Nüfusu), Sofya, LİK yay., 1998.

STOYANOV, V. : Turtsite v Bulgaria (Bulgaristan'da Türkler), **Vrızki na sıvmestimost i nesıvmestimost mejdu hristiyani i müsülmani v Bulgariya** (Bulgaristan'da Hristiyan ve Müslümanlar Arasındaki Uyum ve Uyumsuzluk Bağları), Sofya, 1945.

STOYANOV, V. : Bulgarskite Turtsi Sled Vtorata Svetovna Voyna-Ot Natsionalno Maltsinstvo Kim Etnokulturna Anihilatsia (İkinci Dünya Savaşı Sonrası Bulgar Türkleri), Sofya, 1993.

STOYANOV, V. : Turskoto Naseleniye na Bulgaria i Ofitsialnata Maltsinstvenna Politika 1878-1944 (Bulgaristan'ın Türk Nüfusu ve Özel Azınlık Politikası 1878-1944), Sofya, 1993.

STOYANOV, V. : Bulgaro-Turcica 1, Etnonimıt "Bulgari" v svetlinata na edna evolyutsionna teoriya, Za Bulgaro-Tyurkskite Smeşeniya i Proizhoda na Turskoto Maltsinstvo (Bulgaro-Turcica 1, Bir Evrim Teorisi Işığında "Bulgar" Etnik Adı, Bulgar-Eski Türk Karışımları ve Türk Azınlığının Kökeni), Sofya, Ogledalo yay., 1997.

-T-

TAHİROV, Şukri : **Sotsialistiçeskata Obrednost i Duhovното Edinenie** (Sosyalist Ayin ve Ruhani Birleşme), Sofya, 1984.

TAHİROV, Ş. – SAVOV, S. : **Sıstoyaniyeto na Nasokite na Prevızmogvaneto na Religioznostta v Nyakoy Obştini na Kırdjaliyski Okrıg** (Kırcali Bölgesindeki Bazı Beldelerde Dini Aşmak İçin Yönelmenin Durumu), Kırdjali, 1972.

TRİFONOV, S. : **Müsülmanite v Politikata na Bulgarskata Dırjava (1944-1989), T.2** (Bulgar Devleti'nin Politikasında Müslümanlar [1944-1989]), C.2, Sofya, 1993.

TOMOVA, İlona : **Osobennosti v Religioznostta na Hristiyani i Müsülmani v Bulgaria** (Bulgaristan'daki Hristiyan ve Müslümanların Dinlerindeki Özellikler), **Fondatsia Mejdunaroden Tsentr po Problemite na Maltsinstvata, Vrıзки na Sıvmestimost i Nesıvmestimost Mejdu Hristiyani i Müsülmani v Bulgaria** , (Uluslar Arası Azınlık Problemleri Fonu, Bulgaristan'daki Hristiyan ve Müslümanlar Arasındaki Uyum ve Uyumsuzluğun Bağları), Sofya, 1994.

TSONKOV, D. : **Materiyali za İzuçavaneto na Uçebното Delo v Bulgaria** (Bulgaristan Eğitim Çalışmalarıyla İlgili Belgeler), Sofya, 1928.

TOMOVA, İlona : **Etniçeskata Situatsia v Rayona na Bıvşıya Kırcaliyski Okrıg** (Eski Kırcali Sancağı Bölgesinde Etnik Durum), Sofya, 1992.

TOMOVA, İlona : **Otnosno Nyakoi Problemi Koito Mogat da Vızniknat Pri Popılvane na Otgovorite na Vıprosite za Etnodemografiskite Harekteristiki na Naselenieto Pri Prebroyavaneto** (Sayımlar Esnasında Nüfusun Etnodemografik Karakteri İle İlgili Soruların Cevaplandırılmasında Karşılaşılabilecek Bazı Problemlere Dair Çalışma), Sofya, 1992.

TOTEV, Anastas : **Naseleniyeto na Bulgaria-Godişnik na SU, Ürid. Fak., T LIX**, Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1968.

TOTEV, At. : Vınšnata i Vitrešnata Migratsia na Naseleniyeto na Bulgaria. Statistika (Bulgaristan'da İç ve Dış Göç İstatistikleri), Sofya, 1968.

Tsentrallen İnstitut po Statistiaka (Merkez İstatistik Enstitüsü) – Spisik na Naselenite Mesta v N.R.Bulgaria, (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Yerleşim Yerleri Listesi), Sofya, 1960.

Tsentrallen Predizboren Ştab (Merkezi Seçimöncesi Karargahı) – **Analiz na Tsentralniya Predizboren Ştab na Dvijiye za Prava i Svobodi na Rezultatite ot İzborite za Narodnoto Sıbraniye ot 18/12/1994** (18/12/1994'te Yapılan Halk Meclisi Seçimlerinde Hak ve Özgürlükler Hareketinin Aldığı Sonuçların Merkezi Seçim Öncesi Karargahı Tarafından Yapılan Değerlendirilmesi), Sofya, 1995.

TSONEV, Zv. : İstoria na Grad Gorna Oryahovitsa (Gorna Oryahovitsa Şehri Tarihi), Tırnovo, 1932.

TATARLIYEV, İbrahim : Kulturnata Revolütsiya Sred Turskoto Naseleniye, (Türk Vatandaşları Arasında Kültür Devrimi), Sofya, 1964.

TAHİROV, Şukri : Bilgarskite Turtsi po Pıtya na Sotsializma (Sosyalizmin Yolunda Bulgaristan Türkleri), Sofya, Oteçestven Front yay., 1978.

TIMIŞ, Ahmet : Acı Gerçek, Sofya, 2001.

TODOROVA, Maria : Balkani, Balkanizım (Balkanlar, Balkanizm), Sofya, Fondatsia Bilgarska Nauka i Kultura yay., 1999.

TRİFONOV, Stayko : Antanta v Trakya 1919-1920 (Trakya'daki Antant 1919-1920), Sofya, Kliment Ohridski yay., 1989.

TRIFONOV, Stayko : **Trakiya, Administrativna Uredba, Politiceski i Stopanski Jivot 1912-1915** (Trakya, İdarenin Tesisi, Politik ve İktisadi Hayat 1912-1915), Veliko Tırnovo, Kapitan Petko Voyvoda yay., 1992.

TRIFONOV, Stayko : **Politiceska Partizanştina ili Natsionalno Predatelstvo, V Sb. Predateli i Predatelstva v Bulgarskata İstoria** (Bulgar Tarihinde İhanetler ve Hainler Külliyyatından, Politik Partizanlık veya Milli İhanet), Sofya, 1993.

TSVETKOVA, Bistra : **Geroiçnata Saprotiva na Bulgarite Protiv Turskoto Naşestviye** (Bulgarların Türk İşgaline Karşı Kahramanca Direnişi), Sofya, 1960.

-U-

Ustav za Duhovното Ustroystvo i Upravleniye na Müslümanite v Tsarstvo Bıleriya (Bulgar Çarlığı Dahilinde Müslümanların Ruhani İdaresi ve Teşkilatı Nizamnamesi), Sofya, Fotinov matbaası, 1924.

Uçebni Programi po Turski Ezik (Türkçe Ders Programları), Sofya, 1993.

-V-

VANÇEV, N. – KERİMOV, Y. – KLASOV, G. – NİKOLOV, S. – POPOV, T. : **Bilgarsko-Turski Reçnik** (Bulgarca-Türkçe Sözlük), Sofya, BAN yay., 1961.

VANÇEV, N.-GİLİBOV, G.-KLASOV, G.-POPOV, T.-ŞANOV, V. : **Tursko-Bilgarski Reçnik** (Bulgarca-Türkçe Sözlük) Sofya, BANyay., 1952.

VAKARELSKİ, Hristo : **Etnografia na Bulgaria** (Bulgaristan'ın Etnografyası), Sofya, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, 1977.

VANKOV, N. : **İstoria na gr. Haskovo** (Hasköy Şehri Tarihi), Sofya, 1995.

VELEV, V. : İzmeneniye v Geografiyata na Naseleniyeto i Selištata v Bulgaria za 20 g. Narodna Vlast, Geografia (20 Yıllık Halk İktidarı Döneminde Nüfus ve Yerleşim Birimlerinin Coğrafyasındaki Değişimler), Sofya, 1964.

VELEVA, M. : Narodnosta i Bitova Obştnost na Rodopskite Bulgari (Rodop Bulgarlarının Toplumsal Hayatı ve Milliyetleri), Sofya, 1969.

VASİLEVA, D. : İzselniçeskiyat Vıpros v Bulgaro-Turskite Otnoşeniya (Bulgar-Türk İlişkilerinde Göç Sorunu), Sofya, 1992.

VELİKOV, Stefan : Kemalistkata Revolütsia i Bulgarskata Obştestvenost 1918-1922 (1918-1922 Arası Kemalist Devrim ve Bulgaristan Toplumu), Sofya, BAN yay., 1966.

VESELİNOVA, L. : Grižite na Narodnata Vlast kım Turskoto Maltsinstvo u Nas (1944-1954)-İzv. na Dirjavnite arhivi, T.9 (Halk İktidarının, Bizdeki Türk Azınlığına Karşı İlgili Tutumu [1944-1954]-Devlet Arşivi Bildirileri, C.9), Sofya, 1965

VIDİN, Blagoy : Mejdunarodnopravni Aktove po Prava na Çoveka (Uluslar Arası Hukuk Antlaşmalarında İnsan Hakları), Sofya, Kliment Ohridski yay., 1993.

VLADİMİR, Ardenski : Svoyi, A ne Çujdi, (Bizim, Yabancı Değil), Sofya, Partizdat yay., 1978.

VLAHOV, T. : Kriza v Bulgaro-Turskite Otnoşeniya 1895-1908 (1895-1908 Arası Bulgar-Türk İlişlilerinde Kriz), Sofya, 1977.

-Y-

YAVAŞOV, A. : Teketo Demir Baba (Demir Baba Tekkesi), Razgrad, 1934.

YANEV, Dimitir : **Uspehite na Narodnoto Obrazuvaniye** (Milli Eğitimin Başarıları), Sofya, 1954.

YAVAŞOV, An. İv. : **Razgrad-Negovoto Arheologičesko i İstoričesko Minalo** (Razgrad-Onun Arkeolojik ve Tarihi Geçmişi), Razgrad, 1930.

YANÇEV, Mihail : **V Krivoto Ogledalo na Zlobata i Nenavistta** (Kötülüğün ve Nefretin Yamuk Aynasında), **Materiali po povod nyakoy izmislitsi v çujdiya pečat za Bulgaria** (Bulgaristan hakkında yabancı basında yer alan bazı uydurmalar ile ilgili malzemeler), Sofya, 1986.

YALIMOV, İbrahim : **Ot Pantürkizım Kım Neofaşızım** (Pantürkizm'den Neofaşızm'e), Sofya, BAN yay., 1984.

YONÇEV, Dimitir : **Bulgaria i Belomoriyeto** (Bulgaristan ve Akdeniz Bölgesi), Sofya, Dirum yay., 1993.

YORDANOV, Nikolay G. : **Pantürkizımıt i Evropeyskata İdea** (Pantürkizm ve Avrupa Düşüncesi), Sofya, 1995.

YORDANOV, Nikolay G. : **Razruhata** (Çöküş), Sofya, Sofia Univ. İzd. Sv. Kliment Ohridski, 1995.

-Z-

ZAGOROV, Orlin : **Sotsialističeska Obrednost i Duhovno Edinstvo** (Sosyalist Merasim ve Ruhani Birlik), Sofya, 1984.

ZAGOROV, O. : **Obştuvane i Duhovno Edinstvo** (Toplumsallık ve Ruhani Birlik), Sofya, Partizdat yay., 1987.

ZAYAKOV, N. : Kim Vaprosa za Etnografskoto Edinstvo na Naseleniyeto ot Sredna i Severoistočna Bulgaria – İzvestiya na Muzeyite v Severozapadna Bulgaria (Orta ve Kuzeydoğu Bulgaristan Nüfusunun Etnografik Birliğine Dair Sorunlar – Kuzeybatı Bulgaristan Müzeler Bildirisi), Tom 1, Sofya, 1977.

ZAGOROV, Orlin : Bilgarska Natsionalna İdea (Bulgar Milliyetçilik Fikri), Sofya, Znanie-EOOD yay., 1994.

ZAGOROV, O. : Vızroditelniyat Protses. Teza-Antiteza. Otritsaniye na Otritsaniyeto, (“Yeniden Doğuş” Süreci. Tez-Antitez. Olumsuzluğun Olumsuzluğu), Sofya, 1993.

ZAGOROV, Orlin – SEVARSKI, Asen : İzpovedi Bilgarski (Bulgar İtirafları), Sofya, 1986.

ZAGOROV, O. : Moderniyat Natsionalizım (Modern Milliyetçilik), Sofya, 1995.

ZAGOROV, O. : Edineniyeto (Birleşme), Sofya, 1981.

ZAGOROV, O. : Kultura na Upravleniyeto (Yönetim Kültürü), Sofya, 1983.

ZAGOROV, O. : Nyakoy Problemi na İdeologiyata i İdeologičeskata Borba (İdeolojide Bazı Problemler ve İdeolojik Mücadele), Sofya, 1985.

ZAGOROV, O. : Klasovo-partiyno i Patriotiçnoto v Natsionalnoto Edinstvo na Bilgarskiya Narod (Bulgar Halkının Milli Birliğinde Parti Kitlesellliği ve Vatanseverlik), Sofya, 1985.

ZAGOROV, O. : Obred i Obštuvane (Merasim ve Temas), Sofya, Oteçestven Front yay., 1985.

ZAGOROV, O. : Turskiyat Natsionalizım (Türk Milliyetçiliği), Sofya, 1987.

ZAGOROV, O. : Kritika na Pantürkizma (Pantürkizm'in Kritiği), Sofya Oteçestven Front yay., 1988.

ZARÇEV, Y. : Nyakoy Aspekti na Partiynata Politika po Natsionalniya Vıpros Sled Aprilskiya Plenum na Ts.K. na BKP ot 1956 g.-Bilgarskata Harodnost i Natsia Prez Vekovete. Materiali ot Nauçna Konferentsia za Slujebno Polzvane (BKP Merkez Komitesi'nin Nisan 1956'da Düzenlenen Kongrede Milli Sorun Üzerine Parti Politikasından Bazı Görüşler), Sofya, 1988.

ZLATKOV, Ya. : Podhodi za Analiz na Sotsialistiçeska Natsia- Bilgarskata Narodnost i Natsia Prez Vekovete. Materiali ot Nauçna Konferentsia za Slujebno Polzvane (Sosyalist Milletin Analizi İçin Değişik Görüşler. Özel Kullanım İçin Bilimsel Konferanstan Malzemeler), Sofya, 1988.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. BULGAR TARİHİNDE MAKEDONYA

14. yy'dan 1913 Balkan Savaşları sonuna kadar Osmanlı toprağı olarak Türk idaresinde kalan Makedonya, Osmanlı İmparatorluğunun dağılış sürecinde “şark Meselesi”nin çözüm bekleyen en önemli noktalarından birini oluşturmuştur. Makedonya, tarih boyunca hiçbir zaman coğrafi sınırları belirli bir toprak parçasını temsil etmemiştir. Üzerinde hakim unsurların tarifleri ise her zaman değişiklikler arzemiştir. Hatta Osmanlı mülki idaresinde bile kullanılan resmi bir terminoloji olmamıştır. Dolayısıyla bu durum sağlıklı bir şekilde tam sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmıştır. Ancak Makedonya hakkında Osmanlı tarihiyle ilgili kesin olan bir şey varsa, o da Rumeli olarak bilinen bölgenin içindeki bu toprakların yakın devrin sivil ve asker Türk aydınlarının en önde gelen fikri gelişme, siyasi bilinçlenme ve aydınlanma merkezi olmasıdır.¹

Makedonya toprakları, nasıl ki Osmanlı ülkesini etkileyen önemli ihtilal hareketlerinin merkezi olduysa, aynı şekilde bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasında da Bulgaristan'ın tarihini doğrudan etkilemiştir.

Bu bölgedeki sorunların ise Osmanlı etkinliğinin ve denetiminin kaybedilmesinden sonra başladığı göröölür.

Avusturya-Macaristan, Sırbistan, Yunanistan, Rusya, Bulgaristan gibi devletlerin Makedonya üzerindeki emelleri bu toprakları bir çatışma alanına dönüştürmüştür. Rusya'nın İmparatorluk hedefleri, büyük fakat kolay kontrol edilebilen bir Bulgaristan'ın kurulmasına dayandığından, 1878 yılındaki Berlin Kongresinde Bulgarları desteklemeleri doğaldı. Ancak Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşması ile kazandığı Makedonya topraklarını daha toplantı başlamadan kaybettiğinin farkında bile değildi. Berlin Kongresi öncesinde gelecekteki Balkan

¹ İ. Tekeli – S. İlkin : “İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği”, Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Haz. O.Okuyar-H.İnalçık Ankara, 1980, s. 351-382.

komşuları üzerinde diplomatik bir avantaja sahip görünüyorsa da, kendisine verilmesini beklediği Ege ve Vardar Makedonya'sını kaybetmesi, geri kalan topraklarda ise zamanla bağımsız bir Makedon devletinin ortaya çıkması, Bulgarların zihninde her zaman bir toprak kaybı duygusuyla birlikte yer aldı.

1.1. Makedonya'da Bulgar Varlığı

Bulgarların Makedonya topraklarına yerleşmeleri 9. yy'a kadar dayanmaktadır. I.Bulgar Devleti hükümdarı Boris (852-889) zamanında fethedilen bu topraklar, zamanla Bulgar aydınlanmasının gerçekleştiği topraklar olacaktır. Kiril ve Metodii, Kliment ve Naum kardeşler Slav yazı dilinin oluşması, bölgenin milli bilince ve dini aydınlığa kavuşması konusunda yaptıkları çalışmalar sayesinde günümüzde hala birer ruhani önder ve milli kahraman olarak nitelendirilmektedir.² Ohri şehri, İstanbul Patrikhanesinden bağımsız bir Bulgar Kilisesinin ve tarihteki ilk Bulgar üniversitesinin kurulduğu şehirdir aynı zamana. Çar Samuil (991-1014) döneminde ise artık bu şehir sadece aydınlanmanın gerçekleştiği yer değil, aynı zamanda devletin başkenti özelliğini de kazanır.³ Bulgar Patrikhanesinin kendi öz benliğini kazanmasından 1870 yılında bir ekzarhlık durumuna gelişine kadar, Ohri şehri hep Bulgar milli bilincin korunduğu ve güçlendirildiği yer olur.⁴

14. yy'da 50 yıllık bir Sırp hakimiyetinden sonra artık asıl Bulgar "yeniden doğuşu"nun devamlılık gösteren Osmanlı hakimiyeti altındaki 5 asırlık dönemi başlar.

*"Tüm ulusların bir ideali olmak zorundadır. Makedonya da Bulgaristan'ın idealidir."*⁵ Daily Telegraph gazetesinin 1924 yılındaki bu yorumu, tarih boyunca Bulgaristan'ın hiçbir zaman açıkça ortaya koyamadığı ancak her zaman canlı tutmaya çalıştığı emellerini temsil etmektedir.

² İv. Lazarov-Pl. Pavlov-İv. Tüttünciev, *İstoriya na Bulgariya – Çast Pırva VII-XVIII vek* (Bulgaristan Tarihi – Birinci Bölüm 7-18. yy), Veliko Tırnovo, Slovo yay., 1995, s.38.

³ Yordan Andreev, *Bilgarskite Hanove i Tsare VII-XIV Vek* (VII-XIV yy'da Bulgar Hanları ve Çarları), Plovdiv, Petır Beron yay., 1994, s.83.

⁴ Dimitır Raykov, *İstoričeskata Sıdba na Makedonskite Bulgari* (Makedonya Bulgarlarının Tarihi Kaderi), Sofya, Makedonski Naučen İnstitut yay. , 1997, s.8.

⁵ Krasimir Karakaçanov, *VMRO 100 Godini Borba za Makedoniya* (İMİO-Makedonya İçin 100 Yıllık Mücadele), Sofya, Makedoniya Pres yay., 1996, s.7.

1990 sonrasında Doğu Bloğundaki çöküş, Yugoslavya'daki etnik mücadeleyi başlatmasının yanı sıra "Makedonya Sorunu"nu da yine gündeme getirmiştir. Ancak şunu belirtmekte fayda var, "Makedonya Sorunu" Yugoslavya krizi tarafından yaratılan bir sorun olmayıp, tam tersine, Balkan yarımadasının bu bölgede yüzyıllardır devam eden ve çözümülenemeyen sorunlar zincirinin bir parçasıdır.

Bulgar Devleti ve halkı için "Makedonya Sorunu" evrimleşen bir konudur. Geçmişten günümüze hedeflerin küçüldüğü ve minimum kazançla meseleye bir bakış açısı oluşturulduğu görülür. Bazıları bu sorunu bağımsız bir Makedonya Cumhuriyeti'nin tanınması ile bağdaştırırken, bir kısmı da hala "Makedon Halkı" kavramının doğruluğu ile uğraşmaktadır. 20.yy'a, mesele boyut değiştirerek Makedonya'daki Bulgarların bağımsızlığını kazanması, II.Balkan Savaşındaki Bulgar hezimetinden sonra ise oradaki soydaşlarının haklarını savunma mücadelesi şekline dönüşmüştür.

2. MAKEDONYA'DA BULGAR ÖRGÜTLENMESİ

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile kurulan Büyük Bulgaristan, Berlin Kongresinde 5 ayrı kısma bölününceye kadar Makedonya ayrı bir sorun olarak görünmemektedir. Makedonya ve Trakya'nın bir kısmının tekrar Osmanlı Devletine bırakılması, Bulgaristan'da "Birlik" (Edinstvo) adı ile bağımsızlık mücadelesini bu bölgelerde başlatacak legal ve illegal isyan komitelerinin kurulmasını sağlar. İsyen hareketine önderlik yapanlar ise genelde Osmanlı okullarında eğitim almış Bulgar aydınları ve Makedonya'da faaliyet gösteren çete voyvodalarıdır. İsyenlar sayesinde Bulgar nüfusunun yoğun yaşadığı bazı bölgelerde denetimi ele geçiren bu çeteler, bir taraftan isyan hareketlerini yaygınlaştırmaya çalışırken bir taraftan da hareketlerinin başarılı olduğu yörelerde "Geçici Bulgar Yönetimleri" kurmaktadır.

23 Ekim 1893 tarihi ise Bulgarların Makedonya için yürüttükleri mücadelenin dönüm noktasıdır. Bu tarih, İç Makedon İhtilal Organizasyonu (İMİÖ)'nun kuruluş

tarihidir.⁶ Damyan Gruev başkanlığında 6 genç tarafından kurulan bu örgüt, zamanla sayıları binleri bulan çete elemanları ile Osmanlı, Sırp ve Yunan güçlerine karşı Makedonya'daki Bulgar milli varlığını korumaya ve bu toprakların bağımsızlığını sağlamaya çalışılır.⁷ Bu hedefe ulaşabilmek için Makedonya toprakları 6 ana ihtilal bölgesine ayrılarak silahlı çeteler, eğitilmiş subaylar tarafından yönetilen düzenli birliklere dönüştürülür.⁸ Özel suikast birimleri kurularak, köylülerin özellikle Arnavut ve Türk çetelerine karşı direniş noktaları oluşturmaları sağlanır ve bu bölgelerdeki ağaların, beylerin hakimiyetine son verilir.

Bulgar Devletinin tüm legal ve illegal organizasyonlarına gizliden veya açık bir şekilde destek verse de bazen Rusya'nın teşvikleri ile aceleci tutumu yüzünden İMİO'nun tepkisiyle karşılaşır. Bulgarlar biran önce Makedonya'yı kendi devletlerinin bir parçası olarak görmek isterken, bölgedeki insan potansiyelini yakından tanıyan ve halkın topyekün bir isyana hazır olduğu zamanı en iyi kestirebilecek olan organizasyon, bu baskıdan dönem dönem bunılır. Nitekim Osmanlı zamanında çıkarılan tüm isyanlar başarısızlıkla sonuçlanır.

Düzenli bir örgütlenmenin dışında, Makedonya'daki bazı Bulgar gençleri de kendilerine "gemiciler" adını vererek Selanik'te başta olmak üzere tüm büyük şehirlerde terör faaliyetlerine başlarlar. Bankalar, demiryolları, gaz boru hatları, yolcu gemileri, tüneller, devlet daireleri başlıca saldırı noktalarıdır.⁹

1905'in Ekim ayı ise ihtilal organizasyonu bakımından yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilecek genel kongrenin yapıldığı tarihtir. Rila Manastırında toplanan kongreden sonra Marksist görüşteki üyelerin ağırlığı daha da fazla hissedilmeye başlar.¹⁰

⁶ Makedoniya, Sbornik ot Dokumenti i Materiali (Makedonya, Belge ve Malzeme Külliyesi), Sofya, 1978, s. 658.

⁷ Ge. Bakalov-Pe. Angelov-Ts. Georgieva, İstoriya na Bulgariya (Bulgaristan Tarihi), Sofya, Planeta yay., 1999, s. 335.

⁸ Bu ihtilal bölgeleri: Üsküp, Strumiça, Manastır, Serez, Selanik ve Edirne'dir.

⁹ Krasimir Karakaçanov, a. g. e., s. 35.

¹⁰ Başta Dimo Hadjidimov ve Nikola Harlakov gibi Marksistlerin ağırlığı organizasyon içinde kendini hissettirmeye başladığı gibi, kongrede ütöpik fikirler ileri sürerek organizasyona milletler üstü bir nitelik kazandırılmaya çalışılır.

2.1. Balkan ve Dünya Savaşları Sonunda Makedonya

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı Bulgar tarihçileri tarafından milli trajedi olarak görülür. Bu savaşlar sonunda yaşanan toprak kayıplarının yanı sıra Makedonya da, Sırbistan ve Yunanistan arasında paylaşılan bir bölge konumuna düşer. Ege Makedonya'sı Kuzey Yunanistan, Vardar Makedonya'sı ise Güney Sırbistan'ın bir parçası durumuna gelir.¹¹ İşgal edilen Ege ve Vardar topraklarından yaklaşık 600 bin Bulgar göçmen anavatanlarına göç ederler ve buralarda kurdukları legal ve illegal örgütlerle Makedonya'nın bağımsızlığı için büyük bir sorumluluk üstlenirler. (1930 yılına kadar 720 örgüt, bu amaçla kurulur.)

1941'de Alman orduları Yugoslavya'ya girince, Bulgar Devleti bunu fırsat bilir ve ordularını 1941'de törenle Makedonya'ya sokarak Almanya'nın müttefiki olarak II.Dünya Savaşına katılır. Bulgaristan'a dahil edilen Makedonya'da Bulgar izlerini tekrar canlandırmak için okullar, kiliseler, devlet daireleri, demiryolları inşaatına başlanır. Ne var ki bu seferki girişimler de 4 yıldan fazla uzun sürmez. Almanya'nın müttefiki olarak Bulgaristan, bu sefer de yenilen tarafta olmanın bir sonucu olarak yeni bir milli felaketle karşı karşıya gelir. Yenilginin faturası iktidara çıkartılarak 9 Eylül 1944 günü "Halk Cephesi" adıyla Sovyet yanlısı komünistler, ihtilal girişiminde başarılı olur. İlk icraat olarak da Makedonya'daki Bulgar ordularını geri çeker. Böylece Yugoslavya'daki Tito idaresine bağlı partizanlara Makedonya içlerinde rahatça hareket etme imkanı verilir.

Sovyet Rusya'nın 1944 sonrası dönemde Bulgar politikalarını belirleyen ana unsur olması, "Makedonya Sorunu"nun bir "Makedonlaşma" sürecine dönüşmesini sağlar. Nitekim bundan cesaret alan Tito yönetimi "Makedon milli onurunu koruma kanunu"nu çıkararak yeni bir millet oluşturma çabası içerisine girer.¹²

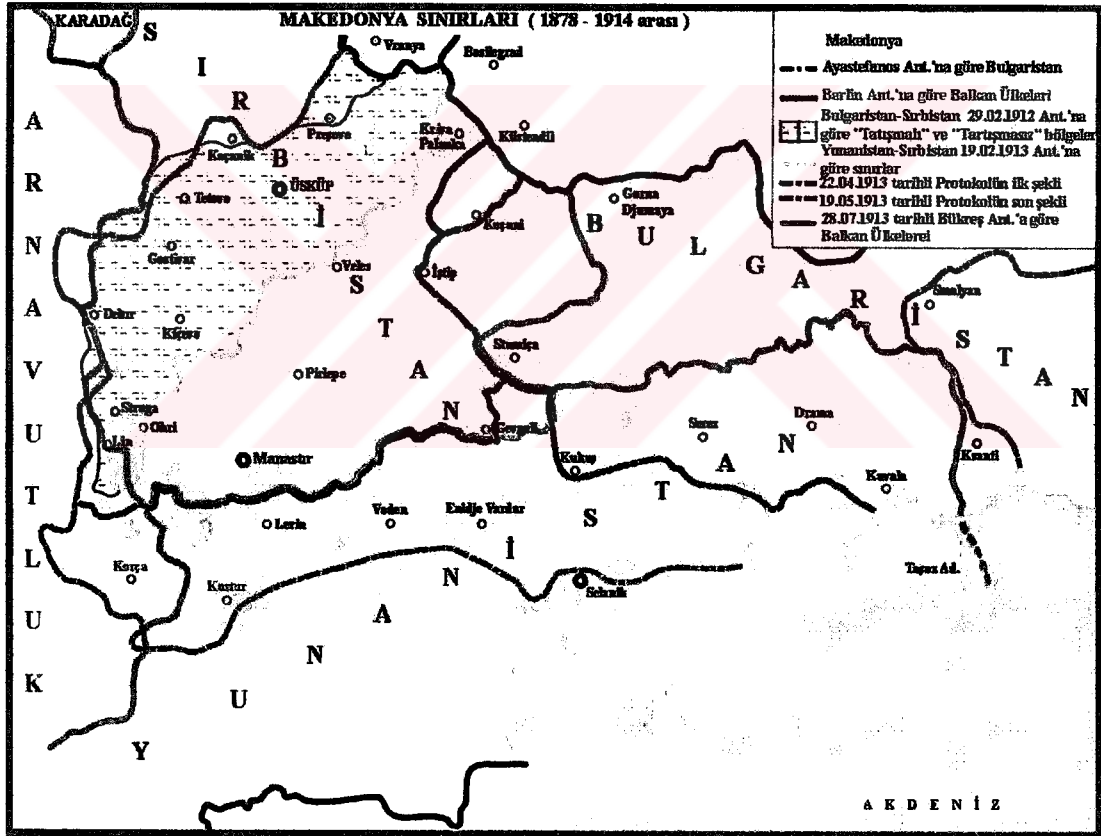
Tüm bu yeni millet yaratma çabaları ve İMİO'ya karşı düzenlenen operasyonlar 8 Eylül 1991 sonrasına kadar devam eder. Bulgaristan'daki totaliter rejimin çöküşünden sonra ise legal Makedon organizasyonların tekrar canlandırılması ve yapılandırılmasına karar verilir. "Glasnost" ve "perestroyka" politikaları ışığında gelişen bu yeniden yapılanma hareketinin merkezi, Sofya'da

¹¹ *Bulgarska Voenna İstoriya. Podbrani İzvori i Dokumenti* (Bulgar Savaş Tarihi. Seçilmiş Kaynaklar ve Belgeler), C. III, Sofya, 1986, s. 474.

¹² Krasimir Karakaçanov, a. g. e. , s. 164.

kurulan “Gotse Delçev” kulübü olur. Makedonya’daki mücadele, 1990 sonrası dönemde, bağımsız Makedonya Cumhuriyeti’nde İMİO’nun mirasını devralan, ancak Bulgaristan ile birleşmeden çok Makedonya’nın Sırp - Yunan etkisinden kurtarılması için mücadele eden ve günümüzde de muhalefet partisi olarak görev yapan siyasi örgütlenmeler şeklinde devam eder.

1878 – 1914 Arası Makedonya Sınırları¹³

2.2. Makedonya'daki Bulgar Örgütlenmesi Karşısında Bulgar Devletinin Tutumu

1893'te İMİO (VMRO) kurulduğu sırada Bulgar Prensliği, Berlin Antlaşmasında kaybettiği Makedonya topraklarını geri alabilme umudunu besleyen her düşünceye kucak açmaktaydı. Komşu devletlerin tepkisini fazla üzerine çekmeden illegal yöntemlerle İMİO'ya her türlü maddi ve manevi desteği verirken, diğer taraftan bu bölge üzerinde tam hakimiyet sağlamak üzere de kendi mücadele birliklerini oluşturmaktaydı. "Yüce Makedon İhtilal Organizasyonu" adıyla kurulan bu organizasyon, 1905 yılında "İç Makedon İhtilal Organizasyonu" çatısı altına dahil olarak faaliyetlerine bu adla devam etmişti. Ancak hala toprak umutlarını besleyen Prenslik idaresinin 1923'te sona ermesi ve yerini "Bulgar Çiftçi Partisi" iktidarına bırakması, Organizasyon ile iktidar arasındaki ilişkilerin koparılmasına sebep oldu. Bozulan ilişkilerin başlıca iki önemli sebebi vardı. Bunlardan birincisi: II. Balkan Savaşı sonunda ilk milli felaketini yaşayan Bulgar milleti, ikincisini de çok geçmeden I. Dünya Savaşında yaşamıştı. Bu milli felaketlerin temel sorumlusu olarak subaylar, entelektüeller ve Makedonya'nın kurtarılması için bu mücadelelere girilmesi gerektiğini savunanlar görüldü. İkinci önemli sebep ise Çiftçi Partisi lideri ve Başbakan Aleksandır Stamboliyski'nin dış politikada yaptığı değişiklikler oldu. Dış politikada ana hedef olarak Vardar nehrinin güneyinden Akdeniz'e açılmayı düşünen iktidar, bunu gerçekleştirebilmek üzere de Sırbistan ile anlaşma yolunu tuttu.¹⁴ Yunanistan karşısında güçlü bir müttefik bulduğunu düşünen Çiftçi Partisi, bu hareketiyle İMİO'nun en büyük düşmanı ile anlaşma yolunu tutmuştu ki bu da organizasyon için kabul edilemez bir politika idi. Sırbistan'ın desteğini kazanma uğuruna Bulgar hükümeti, barışa zorladığı İMİO'nu ikna edemeyeceğini görünce hemen üyelerini tutuklatmaya, Bulgaristan içinde açılmış olan bürolarını, derneklerini, lokallerini kapatmaya başladı.

Diğer taraftan Aleksandır Stamboliyski, Kasım 1922'de bir Sırp gazetesi olan "Radnički Dnevnik"e yaptığı açıklamada: "...Makedonyalılara gelince, onlar bize,

¹⁴ Ge. Bakalov-Pe. Angelov-Ts. Georgieva, *İstoriya na Bulgariya* (Bulgaristan Tarihi), Sofya, Planeta yay., 1999, s. 361.

size olduğun daha büyük ağırlık etmekte. Karargahları sizin ülkenizde olduğundan, ne kadar da enerjik bir mücadele yürütsek boşuna. Onları yakalarsanız, sorunu da çözersiniz. Biz Makedonya'yı istemiyoruz. Size helal olsun. Sadece Makedonyalıları bizim başımızdan alın ve onlardan birer barışçıl, itaatkar vatandaş yapın... ” ¹⁵

İki taraf arasındaki mücadeleler şüphesiz en fazla Sırbistan ile Yunanistan'ın işine yararken, Balkanları bir Bolşevik kampına çevirmeyi düşünen Sovyet Rusya da fırsatı kaçırmadı. İllegal mücadelesine devam eden Bulgaristan içindeki “Bulgar Komünist Partisi” (BKP) ile temasa geçerek rejim ve idarenin değiştirilmesi konusundaki ihtilal hazırlıklarını hızlandırdı. ¹⁶

9 Haziran 1923'te Komünist Partisi aktif bir rol almadıysa da, nihayet bizzat ordu ve ülkedeki muhalif partilerin desteğiyle Aleksandır Stamboliyski idaresindeki Çiftçi Partisi bir darbe sonucunda iktidardan indirildi. Ülke yönetimine de, tüm muhalif parti temsilcileri ve bizzat İMİO lideri Todor Aleksandrov'un da katıldığı bir “Demokratik Birlik Yönetimi” getirildi. ¹⁷ Bu sayede organizasyon tekrar Bulgar Devleti ve halkının desteğini açıkça arkasında hissetmeye başladı.

9 Eylül 1944, artık tüm bu rüyanın sona erdiği, Bulgaristan'da Komünist idarenin kurulduğu tarihtir. 1946'da Stalin, Tito ve Georgi Dimitrov arasında yapılan toplantılar sonucunda bu tarihi sorunun seyrini değiştiren kararlar alınmıştır. Sovyet Rusya, bir taraftan Bulgar devletinden kendi sınırları içinde kalan Pirin Makedonyasına kültürel bir otonominin verilmesini isterken, diğer taraftan da “Makedonlaşma” sürecini hızlandırmıştır. Bu kararlar, Makedonya'nın bağımsızlığı için mücadele eden İMİO'nun idam kararıdır aynı zamanda. Tüm üyeleri, Yugoslavya ve Bulgaristan'da takibata uğrayarak tutuklanırlar. Bazıları Rusya'daki toplama kamplarına gönderilerek bir daha hiçbirinden haber alınamaz.

¹⁵ Krasimir Karakaçanov, a. g. e. , s. 98.

¹⁶ Nikola Genadiev, *Mejdu Politikata i Vlastta, Zagovorite i Zatvora* (Politika ile İktidar, Komplplar ile Hapis Arasında), Sofya, Sineva yay., 2002, s. 57.

¹⁷ Sbornik (Kütülyat), *Septemvriysko Antifaşistko Vıstaniye 1923 g. Dokumenti i Materiali*, T. 2 (1923 Antifaşist Eylül Ayaklanması. Belgeler ve Malzemeler, C. 2), Sofya, 1983, s. 223-224.

2.3. MAKEDONYA’NIN DEMOGRAFİK DURUMUNA DAİR

Osmanlı Devleti döneminde, Makedonya ile ilgili istatistiki verilerin oluşturulmasında dini farklılıklar esas alındığından çok genel bir ayırım söz konusudur. Ayrıca bu sayımlarda sadece erkek nüfusun göz önünde tutulması, verileri daha da belirsiz hale getirmektedir. Örneğin 1893 tarihli Osmanlı nüfus sayımı, imparatorluğun Avrupa topraklarında yaşayan nüfusunu 4 milyon olarak vermekte ve bunlardan 1.800.000’i Müslüman, 1.200.000’i Rum, 800.000’i de Bulgar olarak göstermektedir.* Sayımda tek ölçüt olarak din faktörü kullanılmasına rağmen, Rum ve Bulgarların ayrı gruplar olarak gösterilmesinin sebebi, Bulgar kilisesinin Rum-Ortodoks kilisesinden ayrılmasından sonra gruplardan biri Ortodoks kilisesine bağlı kalırken, diğerinin Bulgar kilisesine bağlanmış olmasıdır.¹⁸

Ancak kesin olan bir şey varsa, o da yüzlerce senelik Osmanlı İdaresi, tüm bu unsurların ırki şahsiyetlerini öldürmemiş, kaybettirmemiş, aksine korumuştur.

Aşağıdaki rakamlardan de anlaşılacağına göre, Makedonya’nın demografisi üzerine verilen tüm rakamlar, devletlerin bu topraklar üzerinde hak iddialarını haklı hale getirmek üzere ortaya atılmış istatistiki verilerdir.

Yunanlılar, eski çağlarda barbar saydıkları Makedonyalıların hükümdarı Filip tarafından boyunduruk altına alındıktan sonra, Filip’in oğlu Büyük İskender’i kendilerinden saymışlardır. Bu yüzden Yunanlılar, Büyük İskender’i gerçek bir Yunanlıymış gibi Yunanistan’dan çıkıp Makedonya’yı fethetmiş varsayarak, bu bölgenin “Büyük Yunanistan”dan ayrı düşmüş bir Hellen kıtası olarak görmüşlerdir. İddialarının haklılığını ispatlamak üzere de 652 binden fazla Rum’un Makedonya topraklarında yaşadığına dair istatistikleri ortaya atmışlardır.¹⁹

* Verilen rakamlara İstanbul ve Adalar nüfusu dahil değildir.

¹⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar – Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, 2002, s. 63.

¹⁹ Süleyman Kani İrem, *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi*, İstanbul, Temel yay., 1999, s.143.

Yunan İstatistiklerinde Makedonya Nüfusu (Delyani, 1904 yılı)

(Kosova Vilayeti hariç)

Türk	: 634.017	Çingene	: 8.911
Bulgar	: 332.162	Sırp	: -
Yunan	: 652.795	Leh	: 25.101
Arnavut	: -	Yahudi	: 3.147
		Diğer	: 18.685
TOPLAM :		1.724.818²⁰	

Tablo 6

Sırp, Makedonya'nın Sırp Kralı Büyük Duşa'nın Ege Denizine kadar uzanan hükümdarlığı sınırları içinde kaldığını ve buradaki 1 milyon Slavdan üçte birinin Sırp olduğunu ileri sürerek Makedonya'nın tamamını olmasa bile büyük bir bölümünü ele geçirerek "Büyük Sırbistan" hayalini gerçekleştirmeyi düşünmüşlerdir.²¹

Sırp İstatistiklerinde Makedonya Nüfusu (Gopçeviç, 1889 yılı)

Türk	: 231.400	Çingene	: 28.730
Bulgar	: 57.600	Sırp	: 2.048.320
Yunan	: 210.140	Leh	: 69.665
Arnavut	: 165.620	Yahudi	: 64.645
		Diğer	: 3.500
TOPLAM :		2.878.620	

Tablo 7

Rumlar, Sırp, hatta Romanya'nın himaye etmek istediği Ulahlar ile uğraşmak zorunda kalan Bulgarlar ise, Makedonya'yı, Şark-i Rumeli Vilayetinden sonra Bulgaristan'ın üçüncü gözü olarak değerlendirmekteydiler. "Büyük

²⁰ Krayst Anastasov, *Bilgarite – İstoriya na Bilgarskiya Narod i Bulgarskite Zemi* (Bulgarlar – Bulgar Milletinin ve Bulgar Topraklarının Tarihi), Sofya, Gutoranov i Sin yay., 2001, s.106.

²¹ Süleyman Kani İrtem, a. g. e., s.143.

Bulgaristan” rüyasının gerçekleştirilebilmesi için bu nüfusun gözden çıkarılması ise düşünülemezdi.²²

Bulgar İstatistiklerinde Makedonya Nüfusu (Kınçev, 1900 yılı)

Türk	:	499.204	Çingene	:	54.557
Bulgar	:	1.181.336	Sırp	:	700
Yunan	:	288.702	Leh	:	80.767
Arnavut	:	128.711	Yahudi	:	7.840
			Diğer	:	16.407
TOPLAM :			2.258.224		

Tablo 8

Makedonyalı olarak adlandırılan bir halk hiçbir istatistikte doğrudan yer almazken, yukarıda bahsedilen her ülke kendisini çoğunluk olarak göstermek için Makedonyalıları kendi nüfusuna dahil etmişlerdi. Böylece gerek Sırplar gerekse Bulgarlar, Slavca konuşan herkesi kendi gruplarına dahil ederken, Yunanlılar da Rum-Ortodoks Kilisesinden ayrılmış olanlar dışındaki tüm Ortadoksları Yunanlı saymışlardı.²³

²² Süleyman Kani İrtem, a. g. e. , s.143.

²³ Stefanos Yerasimos, a. g. e. s. 63-64.

Kazalara Göre Makedonya'daki Bulgar Nüfusu²⁴

Harita 3

²⁴ Vasil Kınçov, "Makedoniya. Etnografia i Statistika" (Makedonya. Etnografya ve İstatistik), (Çevrimiçi) <http://tribal.abv.bg/makedonia>, 12 Eylül 2002.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. YAZAR SOYADLARI TASNİFİNE GÖRE BULGAR KAYNAKLARINDA MAKEDONYA BİBLİYOGRAFYASI (A – Z)

-A-

Album na Makedoniya, Trakiya, Dobrudja i Zapadnite Pokraynini (Makedonya, Trakya, Dobruca ve Batı Yöreleri Hakkında Albüm), Sofya, 1929.

Album-almanah “Makedoniya” (Albüm-Yıllık “Makedonya”), Sofya, 1931.

ALEKSANDROV, N. – KÖSEVA, Ts. : S Hristos i Makedoniya v Sirtseto. Stranitsi ot Jivota na Mitropolit Metodii Kusev (1838-1922) (Kalpte Makedonya ve İsa. Metropolit Metodii Kusev’in Hayatından Sayfalar), Sofya, Znaniye yay., 2000.

ALEKSANDROV, T. : Pirviyat Redoven Okrijen Kongres na Skopskiya Revolütsionen Komitet v 1905 g. İlinden 1903-1925 (1905 Yılındaki Üsküp İhtilal Komitesinin Birinci Düzenli Bölgesel Kongresi. İlinden 1903-1925), Sofya, 1925.

ANÇEV, A. : Bulgarskoto Opılçeniye (Bulgar Gönüllü Müfrezeleri), Sofya, 1968.

ANDONOV, Marinov : Pesnopoyka za Osvoboditelnata Voyna na Makedoniya i Odrinsko Prez 1912-1913 g. (1912-1913 Yıllarında Makedonya ve Edirne Yöresi Bağımsızlık Savaşının Şarkı Kitabı), Dupnitsa, 1913.

ANGELOV, B. – ANGELOV, D. : Bulgarskite Starini v Makedoniya (Makedonya’daki Bulgar Kahntıları), Sofya, 1970.

ANGELOV, Dimiter : Obrazuvane na Bulgarskata Narodnost (Bulgar Milletinin Oluşumu), Sofya, 1971.

ANGELOV, D. – İVANOVA, MİRÇEVA, D. – JEREV, St. – NİKOLOVA, T. – KÜVLIYEVA, MİŞAYKOVA, V. – İVANOVA, D. : **İzsledvaniya po Makedonskiya Vıpros. Problemi na Bilgarskiya Ezik v Makedonya, T.2** (Makedonya Sorunu Üzerine İncelemeler. Makedonya'daki Bulgar Dilinin Sorunları, C.2), Sofya, Makedonski Nauçen İstitut yay., 2002.

ANGELOV, Hristo : **Bulgaria, Balkanite i Mirit 1919** (Bulgaristan, Balkanlar ve Barış 1919), Sofya, Nauka i İzkustvo yay., 1984.

ANTONOV, Lüben : **Likat na Makedoniya** (Makedonya'nın Çehresi), Sofya, 1943.

-B-

BAJDAROV, G. : **Duhit na Makedoniya** (Makedonya'nın Ruhu), Sofya, 1923.

BAJDAROV, G. : **Makedonskiyat Vıpros: Vçera i Dnes** (Makedonya Sorunu: Dün ve Bugün), Sofya, 1925.

BELEV, İv. G. : **Poyava i Razvitiye na Revolütsionnoto Dvijenije v Makedoniya** (Makedonya'da İhtilal Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi), Sofya, İlüstratsia İlinden yay., 1930.

BİLYARSKİ, Tsoço : **Todor Aleksandrov-Jivot Legenda** (Todor Aleksandrov-Evsane Hayat), Sofya, 1991.

BİLYARSKİ, Ts. : **Todor Aleksandrov. Dnevnik i Korespondentsiya ot Pırvata Svetovna Voyna 1915-1918** (Todor Aleksandrov. Birinci Dünya Savaşından Günlük ve Mektuplaşmaları 1915-1918), Sofya, 1993.

BİLYARSKİ, Ts. : **D-r Hristo Tatarçev, Pırviyat Rıkovoditel na VMRO** (Dr. Hristo Tatarçev, VMRO'nun ilk Yöneticisi), Sofya, 1994.

BİLYARSKİ, Ts. : Hristo Matov. İstoričesko Sıznaniye na Revolütsionna Makedonya (Hristo Matov. İhtilalci Makedonya'nın Tarihi Şuuru), Sofya, Znanie yay., 2000.

BİLYARSKİ, Ts. – GİRGİNOV, Kr. : İvan Mihaylov, İzbrani Proizvedeniya (İvan Mihaylov, Seçilmiş Ürünler), Sofya, 1993.

BİLYARSKİ, Ts. – PETROV, Todor : Todor Aleksandrov. Dnevnik i Korespondentsiya ot Pırvata Svetovna Voyna 1915 – 1918 g. (Todor Aleksandrov. Birinci Dünya Savaşından Günlük ve Mektuplar 1915 - 1918), Sofya, Znanie yay., 2000.

BOBEV, Bobi : Zapiski po İstoria na Bulgaria 1878-1944 (Bulgar Tarihi Hakkında Notlar 1878-1944), Sofya, 1992.

BOJİNOV, V. : Natsionalno-osvoboditelnata Borba na Bulgarskoto Naseleniye v Makedonya Sled Kresnensko-Pazloşkoto Vıstanie 1878-1903 (Makedonya'daki Bulgar Nüfusunun Kresnen-Paslog Ayaklanmasından Sonraki Milli Bağımsızlık Mücadelesi 1878-1903), Sofya, 1970.

BOYADJİEV, Stoyan : Sışttestvuva li Makedonska Natsia (Makedon Milleti Var mı), Sofya, 1940.

BOYADJİEV, S. : 90 Godini na Pogırçvane na Bulgarite v Belomorska Makedonya (90 Yıllık Akdeniz Çevresi Makedonya'sında Bulgarların Rumlaştırılması), Sofya, 1995.

BREGALNİŞKİ, P. : Po Trınliviya Pıt na Makedonskoto Osvoboditelno Dvijiye (Makedon Bağımsızlık Hareketinin Dikenli Yollarında), Sofya, 1939.

BRİZİTSOV, Hristo : Nyakoga v Tsarigrad (Bir Zamanlar İstanbul'da), Dirjavno İzdatelstvo yay., Varna, 1966.

BURİLKOVA, V. : V Makedoniya i Odrinsko (1908-1912) (Makedonya ve Edirne Yöresinde 1908-1912), Sofya, Parnas yay., 1996.

BURİLKOVA, İ. – BİLYARSKİ, Ts. : Vasil Çekalarov. Dnevnik (Vasil Çekalarov. Günlük), Sofya, Sineva yay., 2001.

-Ç-

ÇAVDAROVA, Ogniana Majdrakova : Natsionalnorevolütsionni Borbi na Bılgarskiya Narod (Bulgar Halkının Milli İhtilal Mücadeleleri), Sofya, Abagar yay., 1999.

-D-

DAMYANOV, S. : Bulgariya vıv Frenskata Politika, 1878-1918 (Fransız Politikasında Bulgaristan, 1878-1918), Sofya, 1985.

DASKALOV, G. : Bılgarite v Egeyska Makedoniya. Mit ili Realnost. İstoriko-demografsko İzsledvane (Ege Makedonya'sında Bulgarlar. Efsane veya Gerçek. Tarihi-demografik İnceleme), Sofya, 1996.

DELÇEV, Gotse : Spomeni, Dokumenti i Materiyali (Hatıralar, Belgeler ve Materyaller), Sofya, 1978.

DELİRİRADEV, P. : Yane Sandanski, Sofya, 1946.

DERJAVİN, N. : Bılgaro-srıbskite Vzaimni Otnoşeniya i Makedonskiyat Vıpros (Bulgar-Sırp İlişkileri ve Makedonya Sorunu), Sofya, 1916.

DIRVINGOV, Petır : Balkanskite Voyni (Bakan Savaşları), Sofya, 1941.

DIRVINGOV, P. : İstoria na Makedono-odrinskoto Opılçeniye (Makedonya ve Edirne Yöresi Askerlerinin Tarihi), Sofya, 1919.

DİMİTROV, B. : Voynite za Natsionalno Obedinenie 1912-1913 i 1915-1918 (1912-1913 ve 1915-1918 Arasınadaki Milli Birleşme İçin Savaşlar), Sofya, 2001.

DİMİTROV, İl. : Kratka İstoriya na Bulgariya (Kısa Bulgaristan Tarihi), Sofya, 1983.

DİMİTROV, İl. : Bulgaro-İtalianski Politıçeski Otnoşeniya, 1922-1943 (Bulgar-İtalyan Politik İlişkileri, 1922-1943), Sofya, 1976.

DİMİTROV, Vl. : Kakva Tryabva da Bide Vınşnata Politika na Bulgariya (Bulgaristan Dış Politikası Nasıl Olmalı), Sofya, 1902.

DİMİTROV, S. - MANÇEV, K. : İstoriya na Balkanskite Narodi, T. I-II. (Balkan Milletleri Tarihi, C. I-II), Sofya, 1975.

DİMOV, Dımo : Makedonskoto Osvoboditelno Delo (Makedon Bağımsızlık Davası), Lom, 1900.

DİMOV, D. : Makedonskiyat Vıpros (Makedonya Sorunu), Dupnitsa, 1901.

DİMOV, D. : Makedonskiyat Vıpros i Uçitelyat (Makedonya Sorunu ve Öğretmen), Küstendil, 1902.

DİMOV, D. : İlindenets. İlindenskoto Vıstaniye i Poukrite ot Nego za Dneşnite Makedonski Revolütsioneri (İlindenci. İlinden Ayaklanması ve Bugünkü Makedon Devrimcileri İçin Ondan Dersler), Sofya, 1924.

DİNEV, Angel : **Makedono-slavyani** (Makedon-slav), Sofya, 1938.

DOBRİNOV, Dečo : **Posledniyat Tsar na Planinite** (Dağların Son Çarı), Sofya, 1991.

DOBRİNOV, D. : **Todor Aleksandrov. Legendarniyat Vodaç na VMRO** (Todor Aleksandrov. VMRO [İMİO]' nun Efsanevi Lideri), Sofya, Znanie yay., 2000.

DOYNOV, Doyno : **Natsionalno-osvoboditelnoto Dvijeniye na Makedonskite i Trakiyskite Bulgari, T.1 (1878-1944)** (Makedonya ve Trakya'daki Bulgarların Milli Kurtuluş Mücadelesi, C.1 [1878-1944]), Sofya, Makedonski Nauçen Institut yay., 1994.

DRİMKOLOV, Hr. Matov : **Otpadika na Sıpskata Propaganda v Skopskata Eparhiya** (Üsküp Piskoposluğunda Sırp Propagandasının Düşüşü), Sofya, 1897.

DRİMKOLOV, Hr. M. : **Duelit Mejdu Virhovniya Makedono-odrinski Komitet i Vladislav Kovaçev** (Yüce Makedon-Edirne Komitesi ve Vladislav Kovaçev Arasındaki Düello), Sofya, 1902.

DURİDANOV, İ.- PİRVEV, H. : **Bulgarski Vizrojdenski Knijovnitsi v Makedoniya** (Makedonya'da Bulgar Yeniden Doğuş Müellifleri), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 1983.

DJİDROV, P. : **Problemıt za Makedoniya** (Makedonya Sorunu), Sofya, Sv.Kliment Ohridski yay., 1995.

DJİDROV, P. : **Edinstvoto v Makedonskoto Osvoboditelno Dvijeniye** (Makedon Bağımsızlık Hareketindeki Birliktelik), Sofya, 1931.

DÜLGEROVA, Nina : Bilgarskiyat Natsionalen Vıpros v Politikata na Rusya i Avstro-Ungaria 1894-1903 (Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Politikalarında Bulgar Milli Sorunu 1894-1903), Sofya, BAN yay., 1994.

-G-

GENOVSKI, M. : Aleksandır Stamboliyski. Otblizo i Otdaleko 1879-1923 (Aleksandır Stanboliyski. Yakından ve Uzaktan 1879-1923), Sofya, 1982.

GEORGİEV, Gavril : Makedonskoto Dvijenie i Rabotniçeskata Partia (Makedon Hareketi ve İşçi Partisi), Sofya, 1960.

GEORGİEV, G. – ŞOPOV, İ. : İlindensko Vıstaniye (İlinden Ayaklanması), Sofya, 1969.

GEORGİEV, Veliçko – TRİFONOV, Stayko : Makedoniya i Trakiya v Borb za Svoboda (Krayat na XIX-Naçaloto na XX vek) [Makedonya ve Trakya Bağımsızlık Mücadelesinde (19. yy Sonu-20. yy Başlangıcı)], Sofya, 1995.

GEORGİEV, V. : Masonstvoto v Bulgaria (Bulgaristan'da Masonluk), Sofya, 1988.

GEORGOV, İv. A. : Dneşnoto Polojenije v Makedoniya pod Srıbska i Grıtska Vlast i Obştestvoto na Narodite (Sırp ve Yunan Hakimiyeti Altındaki Makedonya'nın ve Milli Toplulukların Bugünkü Durumu), Sofya, 1925.

GERMANOV, S. : Ruskata Obştestvenost i Revolütsionnoto Dvijeniye v Makedoniya i Odrinsko (Rus Cemiyeti ve Makedonya ile Edirne Yöresinde Devrim Hareketi), Sofya, Sv.Kliment Ohridski yay., 1992.

GEŞOV, İ. E. : Balkanskiyat Sıyuz. Spomeni i Dokumenti (Balkan İttifakı. Hatıralar ve Belgeler), Sofya, 1915.

GIRDEV, Kostadin : Makedonskite Patriotiçeski Organizatsii v Kanada ot Osnovavaneto im do 1987 g. (Kuruluşundan 1987 Yılına Kadar Kanada'daki Makedon Yurtseverler Organizasyonları), Sofya, Sv.Kliment Ohridski yay., 1991.

GIRDEV, K. : Bilgarskata Emigratsiya v Kanada (Kanada'ya Bulgar Göçü), Sofya, 1995.

GİRGİNOV, Aleksandır : Narodnata Katastrofa. Voyna 1912-1913 g. (Milli Kaza. 1912-1913 Savaşı), Sofya, 1926.

GOTSEV, Dimitır : Natsionalno-osvoboditelna Borba v Makedonya 1912-1915 (Makedonya'da Milli Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1913), Sofya, BAN yay., 1981.

GOTSEV, D. : Novata Natsionalno-osvoboditelna Borba viv Vardarska Makedoniya 1944-1991 (Vardar Makedonya'sında Yeni Milli Bağımsızlık Mücadelesi 1944-1991), Sofya, MNİ yay., 1998.

GOTSEV, D. : İdeata za Avtonomiya Kato Taktika v Programite na Natsionalno-osvoboditelnoto Dvijenije v Makedoniya i Odrinsko, 1893-1941 (Makedonya ve Edirne Yöresinde Milli Bağımsızlık Mücadelesi Programında bir Taktik Olarak Otonomi Düşüncesi, 1893-1941), Sofya, BAN yay., 1983.

GOTSEV, D. : Mladejkite Natsionalni-osvoboditelni Organizatsii na Makedonskite Bulgari 1919-1941 (Makedon Bulgarlarının Gençlik Milli Bağımsızlık Organizasyonları 1919-1941), Sofya, BAN yay., 1988.

GOTSEV, D. : Mladejkata Tayna Revolütsiyonna Organizatsia 1922-1927 (Gizli Gençlik İhtilal Organizasyonu 1922-1927), Sofya, 1976.

GOTSEV, S. : “Aferite” i Tehnite Posleditsi za Revolütsiyonnoto Dvijenije v Makedonya i Odrinska Trakiya 1893-1903 g. (Makedonya ve Edirne Yöresi İhtilal Hareketi İçin Dolandırıcılıklar ve Onların Sonu), Sofya, 1960.

GREBENAROV, Al. : Tayni Strukturi na Makedonskite Bulgari 1919 1941 g. (Makedon Bulgarlarının Gizli Yapısı), Sofya, 1988.

-H-

HADJIDİMOV, D. : Makedonskoto Osvoboditelno Dvijenije (Makedon Kurtuluş Davası), Lom, 1900.

HAYTOV, N. : Rodopskite Komiti Razkazvat (Rodop Komitacıları Anlatıyor), Sofya, 1972.

HAYTOV, N. : Rodopski Komiti. Sbornik Rodopski Vlastelini (Rodop Komitaları. Rodopların Hakimleri Külliyyatı), Plovdiv, 1974.

HRİSTOV, A. : İstoriçeski Pregled na Voynata na Balkanite Sreštu Vsiçki Balkanski Dırjavi (Bütün Balkan Devletlerine Karşı Balkan Savaşı Tarihinin Gözden Geçirilişi), Sofya, Voenno İzdatelstvo yay., 1981.

HRİSTOV, A. : Agrarniyat Vıpros v Makedoniya (Makedonya'daki Tarım Sorunu), Selanik, 1909.

HRİSTOV, G. : Revolütsiyonna Borba v Bitolskiya Okrig (Bitol Sancağında İhtilal Mücadelesi), Sofya, 1953.

HRİSTOV, Kr. : Gotse Delçev , Sofya, 1955.

HRİSTOV, Hristo : Agrarnite Otnoşeniya v Makedonya Prez XIX i Naçaloto na XX v. (19. yy ve 20. yy Başlarında Makedonya'da Tarımsal İlişkiler), Sofya, 1964.

HRİSTOV, Hr. : Osvobojdieniyeto na Bulgariya i Politikata na Zapadnite Dırjavi 1876-1878 (Bulgaristan'ın Bağımsızlığı ve Batı Ülkelerinin Politikaları 1876-1878), Sofya, 1968.

HRİSTOV, Hr. : Bulgarskata Natsionalna Revolütsiya i Kresnensko-Razlışkoto Vıstanie. Sb. Kresnensko-Razlışkoto Vıstaniye 1878 (Bulgar Milli İhtilali ve Kresnen-Razlok İsyanı. Kresnen-Razlok İsyanı Külliyyatı), Sofya, 1970.

HRİSTOV, Hristo – GENÇEV, Nikolay : Bulgarsko Vızrajdane-Hristomatia po İstoria na Bulgaria (Bulgar Yeniden Doğuşu-Edebi Bulgar Tarihi), Sofya, Nauka i İzkustvo yay., 1969.

-İ-

İKONOMOV, Sp. : Osvoboditelnata Voyna na Balkanite. İstoria, Vpeçetleniya, Kartini (Balkanların Bağımsızlık Savaşları. Tarih, İzlenimler, Resimler), Sofya, 1977.

İnstitut po İstoria (Tarih Enstitüsü) : İlindensko-Preobrejenskoto Vıstaniye ot 1903 godina (1903 Yılındaki İlinden Ayaklanması), Sofya, 1983.

İVANOV, İn. : Bulgarski Dialekten Atlas. Tom VI. Bulgarski Govori ot Egeyska Makedoniya (Bulgar Diyalektik Atlası. Cilt 6. Ege Makedonya'sında Ağızlar), Sofya, Prof. Marin Dirinov yay., 1972.

İVANOV, Vasil : Makedoniya: Etnografiya i Statistika (Makedonya: Etnografya ve İstatistik), Sofya, 1996.

IVANOV, Yordan : **Bilgarski Dialekten Atlas. Bilgarski Govori ot Egeiska Makedoniya** (Bulgarca Dialektik Atlası. Ege Makedonya'sından Konuşma Ağızları), Sofya, 1972.

IVANOV, Y. : **Bilgarite v Makedoniya** (Makedonya'daki Bulgarlar), Sofya, 1917.

IVANOV, Y. : **Bilgarski Starini iz Makedoniya** (Makedonya'da Bulgar Kalıntıları), Sofya, 1931.

IVANOV, Y. : **Naseleniyeto v Yugoistočna Makedoniya** (Güneydoğu Makedonya'da Nüfus), Sofya, 1917.

IVANOV, Y. : **Severna Makedoniya. İstoriçeski İzdirvaniya** (Kuzey Makedonya. Tarih Araştırmaları), Sofya, 1906.

İzvori na Bilgarskata İstoria (Bulgar Tarihi İçin Kaynaklar), Sofya, BAN yay., 1971.

-J-

JEÇKİN, St. : **Makedonskoto Dvijenie** (Makedon Hareketi), Küstendil, 1901.

-K-

KAPÇEV, V. : **Makedonya ili Glas na Roba** (Makedonya veya Kölenin Sesi), Zagreb, 1898.

KARAMANDJUKOV, Hr. : **Spomeni i Dokumenti** (Hatıralar ve Belgeler), Sofya, Oteçestven Front yay., 1986.

KARANFİLOV, Efrem : **Bilgari** (Bulgarlar), Sofya, 1968.

KARAKAÇANOV, Krasimir : VMRO-100 Godini Borba za Makedoniya (İMİO-100 Yıl Makedonya İçin Mücadele), Sofya, Makedoniya Pres yay., 1996.

KARAYOVOV, T. : Makedonskite İskaniya i Diplomatsiata (Makedon İstekleri ve Diplomasi), Sofya, 1903.

KAZASOV, D. : Vidyano i Prejivyano 1891-1944 (Görülen ve Yaşanan 1891-1944), Sofya, 1969.

KERTİKOV, Kiril : Bulgariya i Makedoniya-Zaedno v Evropa (Bulgaristan ve Makedonya-Avrupa'da Beraber), Sofya, Kota yay., 2000.

KESYAKOV, B. : Prinos Kim Diplomatıçeskata İstoriya na Bulgaria 1878-1925 (Bulgaristan Diplomatik Tarihine İlave 1878-1925), Sofya, 1925.

KINÇOV, Vasil : Makedoniya. Pitepis (Makedonya. Seyahatname), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 2000.

KINÇOV, V. : Makedoniya. Etnografiya i Statistika (Makedonya. Etnografya ve İstatistik), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 1999.

KINÇOV, V. : Pitni Siobšteniya v Makedoniya (Makedonya'da Yol Bildirileri), Sofya, 1898.

KINÇOV, V. : İzbrani proizvedenya, T.I-II (Seçme Eserler, C.I-II), Sofya, 1970.

KIRNİÇEVA, M. : Zašto Ubih Todor Panitsa? (Todor Panitsa'yı Neden Öldürdüm?), Sofya, 1993.

KOLAROV, V. : Osvobojdeniyeto na Bulgariya ot Tursko İgo (Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu), Sofya, 1948.

KOLAROV, N. : Oçerk Vırhu Diplomatıçeskata İstoria na Balkanskite Voyni (Balkan Savaşlarının Diplomatik Tarihi Üzerine Hikayeler), Sofya, 1938.

KOLEKTİV : Bulgarska Voenna İstoriya. Podbrani İzvori i Dokumenti T.3 (Bulgar Askeri Tarihi. Toplanmış Kaynak ve Belgeler C.3), Sofya, 1986.

KOLEKTİV : Britanski Diplomatıçeski Dokumenti po Bulgarskiya Natsiyonalen Vıpros, T.I, 1878 1893 g. (Bulgar Milliyetçilik Sorunu Üzerine Britanya Diplomatik Belgeleri, C.I, 1878-1893), Sofya, 1993.

KOLEKTİV : Dokumenti i materialı vırhu istoriata na bulgarskiat narod (Bulgar Milletinin Tarihi Hakkında Belgeler ve Malzemeler), Sofya, BAN yay., 1969.

KOLEKTİV : Dokumenti za Makedoniya na Bulgarskata Emigratsiya v SAŞ, Kanada i Avstraliya, T.I (1900 – 1945), (A.B.D., Kanada ve Avustralya'daki Bulgar Göçmenlerinin Makedonya Hakkındaki Belgeleri, C. I, [1900 – 1945]), Sofya, 1995.

KOLEKTİV : İzvori za Bulgarskata Etnografya. Etnografya na Makedoniya. Materiali iz Arhivno Nasledstvo (Bulgar Etnografyasının Kaynakları. Makedonya Etnografyası. Arşiv Mirasından Malzemeler), Sofya, Makedonski Nauçen Institut yay., 2000.

KOLEKTİV : Makedoniya – İstoria i Politıçeska Sıdba. Tom I (Makedonya – Tarih ve Politik Kader. Cilt I), Sofya, Znaniye yay., 1994.

KOLEKTİV : Makedoniya – İstoria i Politıçeska Sıdba. Tom II (Makedonya – Tarih ve Politik Kader. Cilt II), Sofya, Znaniye yay., 1997.

KOLEKTİV : Makedoniya – İstoria i Politıçeska Sıdba. Tom III (Makedonya – Tarih ve Politik Kader. Cilt III), Sofya, Znaniye yay., 1998.

KOLEKTİV : Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i Materiyali (Makedonya. Belge ve Malzeme Külliyyatı), Sofya, 1978.

KOLEKTİV : Makedoniya. İstoriya i Politiçeska Sıdba 1912 – 1941, t.II, (Makedonya. Tarih ve Politik Kader 1912-1941, c.II), Sofya, 1996.

KOLEKTİV : Makedoniya Prez Pogleda na Avstriyskite Konsuli 1851 – 1877/78, T. I, (Avusturya Elçilerinin Bakışıyla Makedonya 1851 – 1877/78, C. I), Sofya, 1994.

KOLEKTİV : Makedoniya, Sbornik ot Dokumenti i Materiali (Makedonya, Belge ve Materyal Külliyyatı), Sofya, BAN yay., 1981.

KOLEKTİV : Makedoniya. Minalo i Novi Borbi (Makedonya. Geçmiş ve Yeni Mücadeleler), Sofya, 1932.

KOLEKTİV : Makedoniya i Odrinsko (1893-1903). S Dve Karti. Memoar na Vitrešnata Organizatsiya (Makedonya ve Edirne Yöresi 1893-1903. İki Harita İle. İç Organizasyonun Ebedi Hatıraları), Sofya, 1904.

KOLEKTİV : Makedonskata Emigratsiya i Tukašnata İntelighentsiya Spryamo Osvoboditelno Delo. Misli i Razsıjdeniya (Bağımsızlık Mücadelesini Durduran Makedonya Göçleri ve Buradaki Aydınlar. Düşünceler ve Mülahazalar), Silistra, 1903.

KOLEKTİV : Makedonskiyat Vıpros. İstoriko-politiçeska Spravka (Makedonya Sorunu. Tarihi ve Politik Kılavuz), Sofya, BAN yay., 1968.

KOLEKTİV : Natsionalnoosvoboditelno Dvijenie na Makedonskite i Trakiyskite Bulgari 1878 – 1944. T. 3 (1878 – 1944 Arası Makedonya ve Trakya'daki Bulgarların Milli Bağımsızlık Hareketi. C. 3), Sofya, Makedonski Nauçen İnstitut yay., 2002.

KOLEV, Kolyo : **Dramata na Generala** (Generalin Dramı), Sofya, Orbel yay., 2001.

KONDOV, K. : **Borbata na Makedonetsa. İstoriçeski Oçerk Vırhu Priçinite i Razvitiyeto na Revolütsiyonnoto Dvijenije v Makedoniya** (Makedonyalının Mücadelesi. Makedonya'daki İhtilal Hareketinin Sebepleri ve Gelişimi Üzerine Tarihi Etüt), Gabrovo, 1903.

KONDOV, K. : **Gotse Delçev i Drugarite mu. Sbornik İlinden** (Gotse Delçev ve Arkadaşları. İlinden Külliyesi), Sofya, 1926.

KONSTANTİNOV, D. : **Dame Gruev (1871-1906)**, Bitola, 1968.

KONSTANTİNOV, D. : **Dame Gruev 1871-1971**, Bitola, 1971.

KOVAÇEV, Vladimir : **Otvoreno Pismo do g. g. Çlenovete na Vırhovniya Makedono-odrinski Komitet** (Yüce Makedon-Edirne Komitesi Üyelerine Açık Mektup), Sofya, 1901.

KOSEV, Kiril : **Podvigit 1912-1913** (Kahramanlık 1912-1913), Sofya, Voenno İzdatelstvo yay., 1983.

KÖSEV, D. : **Borbite na Makedonskiya Narod za Osvobojudeniye** (Makedon Halkının Bağımsızlık Mücadelesi), Sofya, 1950.

KÖSEV, D. : **İlindensko Vıstaniye** (İlinden Ayaklanması), Sofya, 1953.

KÖSEV, D. : **İstoriya na Makedonskoto Natsionalno-revolütsiyonno Dvijenije** (Makedon Milli İhtilal Hareketi Tarihi), Sofya, 1954.

KÖSEV, D. : **Gotse Delçev (Biografiçeski Oçerk)** (Gotse Delçev Biografik Etüt), Sofya, 1967.

KÖSEV, D. : Septemvriyskoto Vıstaniye 1923 g. (1923 Eylül Ayaklanması), Sofya, 1973.

KRAÇUNOV, K. : Diplomičeska İstoriya na Bulgariya (Bulgaristan Diploması Tarihi), Sofya, 1928.

KRAÇUNOV, K. : Vınşnata Politika na Bulgariya (1880-1920) (Bulgaristan Dış Politikası 1880-1920), Sofya, 1932.

KRAYNİÇANETS, T.G. : Solun Kato İkonomičeski i Kulturno-prosveten Tsentr na Makedoniya (Makedonya'nın Ekonomik ve Kültürel Aydınlanma Merkezi Olarak Selanik), Sofya, 1938.

KUMANOV, Milen : Makedoniya. Kratik İstoričeski Spravočnik (Makedonya. Kısa Tarih Kılavuzu), Sofya, TİNAPRES yay., 1993.

-L-

LALKOV, M. : Balkanskata Voyna 1912-1913 (Balkan Savaşı 1912-1913), Sofya, 1982.

LEKOV, D. : Vızrojdenski Protsesi i Tvortsi v Yujna Trakya i Makedoniya (Yeniden Doğuş Süreçleri ve Güney Trakya ile Makedonya'da Müellifler), Sofya, Kritika yay., 2001.

-M-

MADJAROV, M. : Diplomičeskata Podgotovka na Naşıte Voyni (Savaşlarımızın Diplomatik Hazırlıkları), Sofya, 1932.

MADJUKOV, P.G. : Otvoreno Pismo do g-na İvan Tsonçev, Podpredsedatel na Vırhovniya Makedono-odrinski Komitet (Sn.İvan Tsonçev'e Açık Mektup, Yüce Makedonya-Edirne Komitesi Astbaşkanı), Plovdiv, 1901.

MAKDERMOT, M. : Za Svoboda i Sıvırşenstvo. Biyografia na Yane Sandanski (Özgürlük ve Bütünlük İçin. Yane Sandanski Biyografisi), Sofya, 1987.

MANÇEV, Kristö : İstoriya na Balkanskite Narodi. Ot Osmansko Naşestviye na Balkanite do Vtorata Svetovna Voyna (Balkan Milletlerinin Tarihi. Osmanlı'nın Balkan İstilasından İkinci Dünya Savaşına Kadar), Veliko Tırnovo, 1979.

MANÇEV, Kristö – BİSTRİTSKİ, Valerian : Bulgaria i Neynite Sısedı 1931-1939 (Bulgaristan ve Onun Komşuları 1931-1939), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1978.

MANOLOV, İ. : Revolütsiyonnata Narodna Pesen ot Makedoniya (Makedonya'dan Devrimci Halk Türküsü), Sofya, ORBEL yay., 1994.

MARENİN, N. : Reformite v Evropeyska Turtsiya (Avrupa Türkiye'sindeki Reformlar), Sofya, 1903.

MARİNOV, P. : Balkanskata Voyna. Spomeni na Sıvremennitsi i Uçastnitsi (Balkan Savaşı. Savaş Çağdaşları ve Katılımcılarının Hatıraları), Sofya, 1973.

MARKOV, G. : Operatsiya "Sabya". Zagovorite i Prevratite na Voenniya Sıyuz ("Kılıç" Operasyonu. Askeri Birliğin Suikast ve Darbeleri), Sofya, 1992.

MARKOV, G. : Bulgaro-Germanski Otnoşeniya 1931 1939 (Bulgar-Alman İlişkileri 1931-1939), Sofya, 1984.

MARKOV, G. : Bulgariya v Balkanskiya Sıyuz Sreştu Osmanska İmperia 1912 1913 (Bulgaristan Balkan İttifakında Osmanlı İmparatorluğuna Karşı), Sofya, 1989.

MATOV, Hristo : Osnovi na Vitrešnata Revolütsiyonna Organizatsiya (Opit za podbirane i formulirane "osnovite") (İç İhtilal Organizasyonun Temelleri-Temelleri toplama ve şekillendirme denemesi), Plovdiv, 1905.

MATOV, Hr. : Za Upravleniyeto na Vitrešnata Revolütsiyonna Organizatsiya (İç İhtilal Organizasyonun Yönetimine Dair), Sofya, 1905.

MATOV, Hr. : Vıstaniški Deystviya (İsyen Faaliyetleri), Sofya, 1906.

MATOV, Hr. : Pisma za Makedoniya. Otgovor na g.Ya.Sakızov (Makedonya'ya Mektuplar. Sn.Ya.Sakızov'a Cevap), Sofya, 1910.

MATOV, Hr. : Vpeçetleniyata ot Makedoniya na d-r Kr.Rakovski (Dr. Kr. Rakovski'nin Makedonya İzlenimleri), Sofya, 1911.

MATOV, Hr. : Propusnati Sluçayi (Gözden Kaçırılan Olaylar), Sofya, 1912.

MATOV, Hr. : Hristo Matov za Svojata Revolütsiyonna Deynost (Hristo Matov'un Kendi Devrimci Faaliyetlerine Dair), Sofya, 1928.

MATOV, Hr. : Makedonska Revolütsionna Sistema VMRO: Sıçineniya (Makedon İhtilal Sistemi İMİO: Kompozisyonlar), Sofya, 2001.

MİÇEV, D. : Bulgarskiya Natsionalen Vıpros Mejdu Dvete Svetovni Voyni - Yubileen Sbornik v Çest na Akad. D.Kosev, (İki Dünya Savaşı Arasında Bulgar Milliyetçilik Sorunu- Akademisyen D.Kosev Anısına Jübile Külliyyatı), Sofya, 1985.

MİHALÇEV, Dimitır : Otgovori na Moite Krititsi po Spora za Yugoslaviya. Bideşteto na Naşıya Narod i Golyamata Zadaça na Bulgarskata Dırjava Sofya, 1932.

MİHAYLOV, İvan : Makedoniya: Şveytsariya na Balkanite (Makedonya: Balkanların İsviçresi), Sofya, ORBEL yay., 1995.

MİHAYLOV, İv. : Osvoboditelnata Borba v Makedoniya 1919-1941 (Makedonya'da Kurtuluş Mücadelesi 1919-1941), Brüksel, 1967. İndianapolis, 1973.

MİHAYLOV, İv. : Da se Spasiş Kato Zagineş. Nepublikuvani Dnevnitsi i Spomeni (Ölüm ile Gelen Kurtuluş. Yayınlanmamış Günlükler ve Hatıralar), Sofya, Sineva yay., 2002.

MİHAYLOVSKİ, St. : Po Prekiya Drum. Belejki i Razmişleniya (Kestirme Yolda. Notlar ve Düşünceler), Sofya, 1901.

MİHAYLOVSKİ, St. : Probuda i Vizhod. Reç na Mitinga v Sofiya na 20 Septemvri 1902g. (Uanış ve Yükseliş. 20 Eylül 1902 Tarihinde Sofya'daki Miting Konuşmaları), Sofya, 1902.

MİHAYLOVSKİ, St. : İv.Tsonçev i St.Nikolov, Makedonskoto Delo. Memoar, İzpraten do Ministerskiya Sıvet ot İmeto na Edna Grupa Makedonski Deytsi (İv.Tsonçev ve St.Nikolov, Makedonya Davası. Bir Grup Makedonyalı Tarafından Millet Meclisine Gönderilen Hatıralar), Ruse, 1901.

MİHAYLOVSKİ, St. : Nazad Kim Avtonomiyata! (Otonomiye Geri Dönüş), Sofya, 1919.

MİLADİNOVA, Tsarevna : Epoha, Zemya i Hora (Devir, Toprak ve İnsanlar), Sofya, Oteçestven Front yay., 1985.

MİLETİÇ, Lüdömir : Dokumenti za Protivo-bulgarskite Deystviya na Srıbskite i na Gritskite Vlasti v Makedoniya Prez 1912-1913 Godina (1912-1913 Yıllarında Makedonya'da Sırp ve Yunan Hükümetlerinin Anti-Bulgar Faaliyetleri Hakkında Belgeler), Sofya, 1925.

MİLÜKOV, P. : Evropeyskata Diplomatsiya i Makedonskiyat Vıpros (Avrupa Diplomasisi ve Makedonya Sorunu), Sofya, 1899.

MİNÇEV, Dimitır : Voennorevolütsionna Deynost na Petır Dirvingov 1898-1918 (Petır Dirvingov'un Askeri İhtilal Faaliyetleri 1898-1918), Sofya, 1990.

MİNÇEV, Dimitır : Uçastieto na Naseleniyeto ot Makedoniya v Bulgarskata Armiya Prez Pırvata Svetovna Voyna 1914-1918 g. (Birinci Dünya Savaşı Sırasında Makedonya'daki Nüfusun Bulgar Ordusuna Katılışı 1914-1918), Sofya, 1994.

MİRÇEV, B. : Spomeni na Nyakoy Aktivni Deytsi v Makedonskoto Revolütsiyonno Dvijeniye (Makedonya İhtilal Hareketindeki Bazı Aktif Kişilerin Hatıraları) İzvestiya na İnstitutata za Bulgarska İstoriya, T.6 (Bulgar Tarihi Enstitüsü Bildirileri, C.6), Sofya, 1956 .

MİRÇEV, B. : Nyakoy Netoçnosti i Propuski vıv Vtoriya Tom ot "İstoriya na Bulgariya" vıv Vrıзка s Makedonskoto Narodnoosvoboditelno Dvijeniye (Makedonya Bağımsızlık Hareketi ile İlgili "Bulgaristan Tarihi"nin İkinci Cildindeki Bazı Belirsizlikler ve Kaçırılan Noktalar), İzvestiya na İnstitutata za Bulgarska İstoriya, T.9 (Bulgar Tarihi Enstitüsü Bildirileri, C.6), Sofya, 1960.

MİŞEV, Radoslav : Avstro-Ungariya i Bulgarskoto Natsionalno Dvijeniye v Makedoniya i Odrinska Trakya 1893-1912 (Avusturya-Macaristan ve Makedonya ile Edirne Trakya'sında Bulgar Milli Hareketi 1893-1912), Sofya, Sv.Kliment Ohridski yay., 1993.

MİTEV, Trendafil : Bulgarskata Emigratsia v Amerika i Borbite za Osvobojdieniyeto na Makedoniya 1919-1945 (Amerika'ya Bulgar Göçü ve Makedonya'nın Bağımsızlığı İçin Mücadeleler 1919-1945), Sofya, Sv. G. Pobedonosets yay., 1993.

MİTEV, Y. : Geroizmit na Bılgarskiya Narod Prez Balkanskata Voyna (Bulgar Milletinin Balkan Savaşındaki Kahramanlığı), Sofya, 1958.

MİTOVA, Dimitrina : Kulturno-istoričesko Razvitiye na Dunavskata Ravnina (Tuna Düzlüklerinin Kültürel ve Tarihi Gelişimi), Sofya, BAN yay., 1989.

-N-

NAYDENOV, Nayden : Spomeni s İvan Bagryanov (İvan Bagryanov ile Hatıralar), Sofya, Galik yay., 2002.

NEDEV, N. : Aleksandır Stamboliyski i Zagovorıt (Aleksandır Stamboliyski ve Suikastı), Sofya, 1984.

NIKOLOV, Boris : Vitreşna Makedono-Odrinska Revolütsionna Organizatsia : Voyvodi i Rıkovoditeli 1893-1934 (VMRO : Voyvoda ve Yöneticiler 1893-1934), Sofya, Zvezdi yay., 2001.

NIKOLOV, B. – TSVETKOV, M. : İvan Garvanov. Vença se za Makedoniya (İvan Garvanov. Makedonya ile Evlilik), Sofya, Znanie yay., 2000.

NIKOLOV, M. : Revolütsiyonnoto Dvijiēniye v Kostursko. Spomeni (Kostursko'da İhtilal Hareketi. Hatıralar), Sofya, 1937.

NIKOLOV, Toma : Spomeni ot Moyeto Minalo (Geçmişimden Hatıralar), Sofya, Oteçestven Front yay., 1989.

NURİJAN, J. : Makedonskata Tragediya, Gledana ot Rim (Roma'dan Bakılan Makedon Trajedisi), Sofya, 1933.

-O-

OSININ, D. : Po Hayduški Sborišta (Haydut Toplantılarında), Sofya, 1978.

Osvoboditelnata Borba na Bilgarite v Makedoniya i Odrinsko 1902 – 1904 g. Diplomaticheski Dokumenti (1902 – 1904 Arası Makedonya ve Edirne Yöresindeki Bulgarların Bağımsızlık Mücadelesi. Diplomatik Belgeler), Sofya, 1978.

-P-

PALEŞUTSKÎ, Kostadin : **Makedonskoto Osvoboditelno Dvijiye Sled Pırvata Svetovna Voyna 1918-1924** (Birinci Dünya Savaşının Ardından Makedon Bağımsızlık Hareketi 1918-1924), Sofya, BAN yay., 1993.

PALEŞUTSKÎ, K. : **Makedonskoto Osvoboditelno Dvijiye 1924 1934 g.** (Makedon Kurtuluş Hareketi 1924-1934), Sofya, 1998.

PALEŞUTSKÎ, K. : **Makedonskiyat Vıpros v Burjoazna Yugoslaviya 1918-1941** (Burjuvazi Yugoslavya'sında Makedonya Sorunu 1918-1941), Sofya, BAN yay., 1983.

PANAYOTOV, Lübomir – ŞOPOV, Yordan : **İlindensko Preobrejensko Vıstanie 1903. Hronologia** (İlinden Ayaklanması 1903. Kronoloji), Sofya, Dr. Petır Beron yay., 1983.

PANDEV, Konstantin : **Politicheski Programi Na Natsionalnoosvoboditelno Dvijiye v Makedonya i Odrinsko do 1903, T.1** (Makedonya ve Edirne Yöresinde 1903'e Kadarki Milli Bağımsızlık Hareketi Politik Programları, C.1), Sofya, 1972.

PANDEV, Konstantin : **Natsionalno Osvoboditelno Dvijiye v Makedoniya i Odrinsko 1878-1903** (Makedonya ve Edirne Yöresinde Milli Bağımsızlık Hareketi 1878-1903), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1979.

PASKOV, V. : **50 Godini ot İlindensko Vıstanie. Statii i Spomeni** (İlinden Ayaklanmasının 50. Yılı. Makaleler ve Hatıralar), Sofya, 1953.

PASTUHOV, İv. – STOYANOV, İv. : **İstoriya na Bulgarskiya Narod** (Bulgar Milletinin Tarihi), Plovdiv, 1925.

PENÇEV, V. – ANÇEV, A. : **Mihail Arnaudov-Edna Nauçna Komandirovka v Makedoniya** (Mihail Arnaudov-Makedonya'da Bilimsel Bir Görev), Sofya, Sv.Kliment Ohridski yay., 1999.

PETROV, G. : **Materiali po İzuçavaneto na Makedoniya** (Makedonya Öğreniminde Materyaller), Sofya, 1896.

PETROV, G. : **Makedonsko Osvoboditelno Delo na Bulgarska Poçva** (Bulgar Kaynaklarında Makedonya Bağımsızlık Mücadelesi), Sofya, 1902.

PETROV, Kostadin – GÜZELEV, Vasil – DOYNOV, Stefan – GEORGİEVA, Tsvetana – GEORGİEV, Georgi – TODOROVA, Tsvetana : **Hristomatiya po İstoria na Bulgaria** (Edebi Bulgar Tarihi), Sofya, Narodna Prosveta yay., 1983.

PETROV, Petır – GÜZELEV, Vasil : **Hristomatia po İstoria na Bulgaria** (Edebi Bulgar Tarihi), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1978.

PETROV, Todor : **Nelegalnata Armia na VMRO v Makedoniya i Odrinsko 1899-1908** (Makedonya ve Edirne Yöresindeki İllegal VMRO Ordusu 1899-1908), Sofya, Sv. G. Pobedonosets yay., 1993.

PETROV, Todor – BİLYARSKİ, Tsoço : **VMORO Prez Pogleda na Neynite Osnovateli. Spomeni na Damyan Gruev, Dr. Hristo Tatarçev, İvan Hadjinikolov, Anton Dimitrov, Petır Poparsov** (Kurucularının Bakış Açısıyla VMORO [Vitreşna Makedono-Odrinska Revolyütsionna Organizatsia]. Damyan Damyan Gruev, Dr. Hristo Tatarçev, İvan Hadjinikolov, Anton Dimitrov, Petır Poparsov'un Anıları), Sofya, Voenno İzdatelstvo yay., 2002.

PIRLİÇEV, Kiril : **Küstendilskiyat Kongres na VMRO 1908 g.** (1908 Yılındaki VMRO'nun Küstendil Kongresi), Sofya, Veda-MJ yay., 2001.

PIRLİÇEV, K. : **36 Godini viv VMRO. Spomeni na Kiril Pırliçev** (VMRO [İMİO] İçinde 36 Yıl. Kiril Pırliçev'in Anıları), Sofya, Veda-MJ yay., 2002.

PIRLİÇEV, K. : **Arhivite na VMRO. Ubiystvoto na Todor Aleksandrov** (VMRO'nun Arşivi. Todor Aleksandrov'un Öldürülmesi), Sofya, Veda-MJ yay., 2002.

PIRLİÇEV, K. : **Arhivite na VMRO. Küstendilskiyat Kongres na VMRO 1908 g.** (VMRO'nun Arşivi. VMRO'nun 1908'deki Küstendil Kongresi), Sofya, Veda M-J yay., 2002.

Poklonniçeski Slova za Makedoniya (Makedonya Hakkında Sözler), Sofya, Sv.Georgi Pobedonosets yay., 1993.

POPANTOV, L - PALEŞUTSKİ, K. - MİÇEV, D. : **Makedonskiyat Vıpros i Bolgaro-Yugoslavskite Otnoşeniya** (Makedonya Sorunu ve Bulgar-Yugoslav İlişkileri), Sofya, 1991.

POPOV, İvan : **Bulgarska İstoriya** (Bulgar Tarihi), Sofya, 1920.

POPOV, Radoslav – STATELOVA, Elena : **Spomeni za Obyavyavane na Nezavisimostta na Bulgaria 1908** (Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Edışı Hakıkında Hatıralar 1908), Sofya, Oteçestven Front yay., 1984.

POPSTAMATOV, Georgi : **Preobrejentsi (Oçertsı)** [Yenilikçiler (Hikayeler)], Sofya, Oteçestven Front yay., 1980.

Pravitelstvo na Stamboliyski i Makedonskoto Osvoboditelno Dvijenije. Spored Danni na Vitrešnata Makedonska Revolütsionna Organizatsiya (Stamboliyski Hükümeti ve Makedon Bağımsızlık Hareketi. İMİO'nun Verilerine Göre), Sofya, 1923.

PRİMOV, Borislav : **Makedoniya v İstoriata na Bulgarskia Narod** (Bulgar Milletinin Tarihinde Makedonya), Sofya, 1943.

PUNDEV, Vasil : **Sled Zlodeystvoto** (Vahşetten Sonra), Sofya, 1929.

-R-

RADEV, Simeon : **Tova, Koeto Vidyah ot Balkanskata Voyna** (Balkan Savaşından Gördüklerim), Sofya, Narodna Kultura yay., 1993.

RADEV, S. : **Ranni Spomeni** (Erken Hatıralar), Sofya, 1967.

RAZDOLOV, A. : **General Tsonçev ili Poruçik Sarafov?** (General Tsonçev veya Yüzbaşı Sarafov?), Küstendil, 1901.

RAZDOLOV, A. : **Zloto v Makedonskoto Svyato Delo** (Makedon Aydınlık Davasında Kötülük), Sliven, 1904.

RİZOV, D. : Kakva Traybva da Bıde Naşata Politika Spryamo Makedoniya?
(Makedonya Konusunda Dış Politikamız Nasıl Olmalı?), Sofya, 1902.

-S-

SAKIZOV, Yanko : Bulgarite v Svojata İstoriya (Kendi Tarihinde Bulgarlar),
Sofya, 1922.

**SAZDOV, Dimitır – LALKOV, Milço – MİTEV, Trendafil – MİÇEV, Radoslav –
MİGEV, Vladimir : İstoria na Tretata Bulgarska Dırjava 1878-1944** (Üçüncü
Bulgar Devletinin Tarihi 1878-1944), Sofya, 1993.

SELİŞÇEV, A. M. : Oçertsı po Makedonskata Dialektologia (Makedon
Diyalektolojisi Üzerine Kısa Bir Çalışma), Sofya, Nauka i İz kustvo yay., 1981.

SEVERNİYAK, S. : Ohridska Balada (Ohrid Baladı), Sofya, 1987.

**SİBEV, T. : Pogled Vırhu Osnovavaneto i Tsirkovno-narodnostnoto Slujeniye na
Bilgarskata Ekzarhiya** (Bulgar Egzarhlığının Kuruluşu ve Kiliseyle Halka
Hizmetleri), **Godışnik na Duhovnata Akademiya “Sv.Kliment Ohridski”**, Sofya,
1960.

SİLYANOV, Hristo : Osvoboditelnite Borbi na Makedoniya (Makedonya'nın
Bağımsızlık Mücadelesi), Sofya, 1933.

SİLYANOV, Hr. : Pisma i İzpovedi na Edin Çetnik (Bir Çetecinin Mektupları ve
İtirafı), Sofya, 1967.

**SİLYANOV, Hr. : Pisma i İzpovedi na Edin Çetnik. Spomeni ot Strandja, ot
Vitoşa do Gramos** (Bir Çetecinin Mektupları ve İtirafı. Istranca'dan, Vitoşa'dan
Gramos'a Kadar), Sofya, Bilgarski Pisatel yay., 1984.

SİLYANOV, Hr. : Srıbsko-Bulgarskiya Spor i Rusiya (Sırp-Bulgar Tartışması ve Rusya), Sofya, 1915.

SİLYANOV, Hr. : Osvoboditelnite Borbi v Makedoniya i Odrinsko, T. I-II. (Makedonya ve Edirne Yöresinde Bağımsızlık Mücadeleleri, C.I-II.), Sofya, 1983.

SİLYANOV, Hr. : Osvoboditelnata Borba na Bulgarite v Makedoniya i Odrinsko 1902-1904 (Makedonya ve Edirne Yöresinde Bulgarların Bağımsızlık Mücadelesi 1902-1904), Sofya, 1978.

SİMEONOV, S. : Diplomičeskata Borba na Balkanite viv Vrıзка s Namesata na Bulgaria v Svetovната Voyna (Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşına Karışmasının Ardından Balkanlardaki Diplomatik Mücadele), Sofya, VİS yay., 1943.

SKOPAKOV, P. : Svetliyat Obraz na Dame Gruyev (Dame Gruyev'in Aydınlık Yüzü), Sofya, 1942.

SMATRAKALEV, M. : Dimo Hadjidimov. Sb. Yarki İmena v Naşata İstoriya. Kratki Biyografični Spravki. (Dimo Hadjidimov. Tarihimizdeki Nadir İsimler Külliyyatı. Kısa Biyografik Kılavuz), Sofya, 1955.

SOLAROV, K. : Bulgaria i Makedonskiya Vıpros (Bulgaristan ve Makedonya Sorunu), Sofya, 1925.

SPİROV, N. : Preobrejenskoto Vıstaniye (İlinden Ayaklanması), Sofya, 1965

SPROSTRANOV, E. : Dnevnik, T. I (Günlük, C. I), Sofya, 1994.

SPROSTRANOV, E. : Po Makedonskite Raboti (Makedonya İşlerine Dair), Sofya, 1901.

STAMENOV, M. : Atentatit v Marsiliya. Vlado Çernozemski. Jivot, Otdaden na Makedoniya (Marsilya'da Suikast. Vlado Çernozemski. Makedonya İçin Feda Edilmiş Hayat), Sofya, 1993.

STOYANOV, İv. : Makedonya i Makedonskiyat Vıpros (Makedonya ve Makedonya Sorunu), Sofya, 1933.

STOYANOV, L. : Aleksandır Stamboliyski, Sofya, 1979.

STRAŞİMİROV, A. : Kristö Asenov , Sofya, 1906.

STRAŞİMİROV, A. : Bulgarskata İntelighentsia i Makedono-odrinskoto Osvoboditelno Delo (Makedon-Edirne Bağımsızlık Davası ve Bulgar Entelektüelleri), Sofya, 1900.

-Ş-

ŞATEV, Pavel : V Makedonya Pod Robstvo (Makedonya'da Kölelik Altında), Sofya, 1968.

ŞOPOV, At. P. : Narodnostta i Ezika na Makedontsite (Makedonyalıların Milliyeti ve Dili), Plovdiv, 1888.

ŞOPOV, At. P. : İz Jivota i Polojeniyeto na Bilgarite vıv Vilaetite (Bulgarların Vilayetlerdeki Hayatı ve Durumları), Plovdiv, 1893.

ŞOPOV, At. P. : Dnevnik. Diplomatiçeski Raporti i Pisma (Günlük. Diplomatik Raporlar ve Mektuplar), Sofya, 1994.

ŞOPOV, N. : Kak se ni Naloji Balkanskata Voyna (Balkan Savaşına Nasıl İhtiyaç Duyduk), Sofya, 1915.

-T-

TATARÇEV, Hristo : Spomeni ot Minaloto, Sbornik İlinden (1903-1922) (Geçmişten Hatıralar, İlinden Külliyatı 1903-1922), Sofya, 1922.

TATARÇEV, Hr. : Spomeni, Dokumenti, Materiali (Hatıralar, Belgeler, Materyaller), Sofya, 1989.

TATARÇEV, Hr. : Pırvia Tsentralen Komitet na VMRO (VMRO'nun Birinci Merkez Komitesi), Sofya, 1925.

TATARÇEV, Hr. : Makedoniya. Minalo i Novi Borbi (Makedonya. Geçmiş ve Yeni Mücadeleler), Sofya, 1932.

TATARÇEV, Hr. : Makedoniya i Odrinsko (1893-1903). (Makedonya ve Edirne Yöresi), **S Dve Karti. Memoar na Vitrešnata Organizatsia**, Sofya, 1904.

TATARÇEV, Hr. : Makedonskata Emigratsia i Tukašnata İntelighentsia Spryamo Osvoboditelnoto Delo. Misli i Razsıjdaniya (Makedon Göçleri ve Bağımsızlık Davasını Engelleyen Buradaki Entelektüeller. Fikirler ve Düşünceler), Silistra, 1903.

TATARÇEV, Hr. : Vitrešnata Makedono-Odrinska Revolütsionna Organizatsiya Kato Mitologiçna i Realna Sııştnost (Mitolojik ve Gerçek Bir Varlık Olarak VMRO), Sofya, 1995.

TERZİEV, Veniamin : Razgovor za Makedoniya (Makedonya Hakkında Konuşmalar), Sofya, 1991.

TİŞİNOV, G. : Stiga Veçe! (Poziv kım Makedono-odrinskata Emigratsiya) (Yeter Artık! – Makedonya ve Edirne Yöresi Göçlerine Karşı Çağrı), Sofya, 1902.

TODOROV, G. : Vremenno Rusko Upravleniye v Bulgariya Prez 1877-1879 (1877-1879 Arası Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi), Sofya, 1959.

TOMALEVSKI, Georgi : Duşata na Makedoniya (Makedonya'nın Ruhu), Sofya, 1924.

TOMALEVSKI, G. : Ognena Zemya (Ateşten Topraklar), Sofya, 1928.

TOMALEVSKI, G. : Kroušovskata Republika 1903 (Kruşov Cumhuriyeti 1903), Sofya, 1968.

TOMOV, A. – BAJDAROV, G. : Revolütsiyonnata Borba v Makedonya (Makedonya'da İhtilal Mücadelesi), Sofya, 1918.

TOMOV, L. : Spomeni za Revolütsiyonnata Deynost v Serskiya Okrig (Sersk Bölgesindeki İhtilal Faaliyetleri Hakkında Hatıralar), Sofya, 1953.

TOŞEV, A. : Begli Spomeni za Makedoniya (Makedonya Hakkında Üstünkörü Hatıralar), Sofya, 1941.

TOŞEV, A. : Balkanskite Voyni, T.1. Predistoriya i Priçini (Balkan Savaşları, C.1. Öncesi ve Sebepleri), Sofya, 1929.

TOŞEV, A. : Srednite Rodopi i Balkanskata Voyna 1912 (Orta Rodoplar ve Balkan Savaşı 1912), Plovdiv, 1922.

TOŞEV, Svetozar : Po Kırvav Pıt. Oçerk za Jivota i Deynostta na Pere Toşev (Kanlı Yolda. Pere Toşev'in Hayatı ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Hikaye), Plovdiv, 1969.

TRAYÇEV, G. : Prinos Kim İstoriyata na Revolütsiyonnato Delo v Makedoniya (Prilepsko) (Makedonya'daki İhtilal Davasının Tarihine Giriş), Sofya, 1925

TRAYKOV, V. : Naselenite Mesta v Trakiya i Makedoniya pod Gritska Vlast (Yunan Hakimiyetindeki Trakya ve Makedonya'da Yerleşim Yerleri), Sofya, 1946.

TERZİYEV, V. : Bulgarskiyat Karakter na Slavyanskoto Naseleniye v Makedoniya (Makedonya'daki Slav Nüfusun Bulgar Karakteri), Sofya, Sv.Kliment Ohridski yay., 1995.

TSIRNUŞANOV, Kosta : Dimitır Talev v Moyite Spomeni (Anılarımda Dimitır Talev), Sofya, 1992.

TSIRNUŞANOV, K. : Makedonizmit i Sıprotivata na Makedoniya Sreşto Nego (Makedonizm ve Makedonya'nın Ona Karşı Mücadelesi), Sofya, Sv.Kliment Ohridski yay., 1993.

TSIRNUŞANOV, K. : Srıbski i Hırvatski Svidetelstva za Bulgarskata Narodnost v Makedoniya (Makedonya'daki Bulgar Milletinin Varlığı Hakkında Sırp ve Hırvat Deliller), Blagoevgrad, 1978.

TSIRNUŞANOV, K. : Mnogokratnite İzyavi na Natsionalno Samoopedeleniye na Makedonskite Bulgari (Makedonya'daki Bulgarların Defalarca Açıkladıkları Milli Kararları), Sofya, 1992.

TSIRNUŞANOV, K. : Prinos kım İstoriyata na Makedonskata Mladejka Tayna Revolütsiyonna Organizatsia (Makedon Gizli Gençlik Organizasyonunun Tarihine İlaveler), Sofya, 1992.

TSVETKOV, Plamen : Bulgaria i Balkanite (Bulgaristan ve Balkanlar), Sofya, Znak yay., 1996.

-V-

VANÇEVA, Elena i dr. : Sto Godini Vıtreşna Makedono-odrinska Organizatsia 1893-1993 (Yüz Yıl VMO 1893-1993), Blagoevgrad, 1993.

VASİLEV, G. : Makedoniya i Turskata Revolütsiya (Türk İhtilali ve Makedonya) Sofya, 1908.

VASİLEVA, M. – TSAREVA, Ü. : Etnografiya na Makedoniya. İzvori i Materiali v Dva Toma. Tom II (Makedonya Etnografyası. İki Ciltte Kaynaklar ve Materyaller. Cilt II), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 1992.

VELİÇKOVA, S. : Tendentsii v Ezikovata Politika na Republika Makedoniya (Makedonya Cumhuriyeti'nin Söylem Politikalarındaki Temayüller), Sofya, Prof.Marin Drinov yay., 1992.

VILOV, B. : Aleksandır Dimitrov, Sofya, 1981.

VLAHOV, T. : Kriza v Bulgaro-turskite Otnoşenia 1895-1908 (1895-1908 Arası Bulgar-Türk İlişkilerinde Kriz), Sofya, 1977.

-Y-

YAPOV, Petır : İz Dnevnitsite na Mitropolit Andrey Velički. Marsilskiyat Atentan-1934 g. S Uçastiyeto na Vanço Mihaylov i VMRO (Metropolit Andrey Velički'nin Günlüklerinden. Marsilya Süikasti-1934. Vanço Mihaylov ve VMRO'nun Katılımı İle), Sofya, Lik yay., 2002.

YAVOROV, Peyo. K. : Sıbrani Sıçineniya. T.IV. Statii Vırhu Makedonskiya Vıpros (Toplanmış Hikayeler. C.4. Makedonya Sorunu Üzerine Makaleler), Sofya, 1943.

YAVOROV, P. K. : **Sıçineniya v Tri Toma. T.3.** (Üç Ciltte Hikayeler. C.3), Sofya, 1965.

YAVOROV, P. K. : **Biografiya na Gotse Delçev**, (Gotse Delçev Biyografisi), Sofya, 1904.

YAVOROV, P. K. : **Hayduški Kopneniya. Gotse Delçev** (Haydutça Özlemler. Gotse Delçev), Sofya, 1939.

YAVOROV, P. K. : **Gotse Delçev** (Gotse Delçev), Sofya, 1972.

YANKOV, A. İv. : **Evropeyskata Diplomatsiya i Makedonskiyat Vıpros** (Makedonya Sorunu ve Avrupa Diplomasisi), Sofya, 1933.

YARANOV, A. : **Makedoniya Kato Prirodno i Stopansko Tsyalo** (Doğal ve İktisadi Bütün Olarak Makedonya), Sofya, 1945.

-Z-

ZAVOEV, P. : **Grad Şip** (İştıp Şehri), Sofya, 1943.

ZOGRAFOV, N. : **Nyakolko Dumi za Borbite v Makedono-odrinskata Organizatsia** (Makedon-Edirne Organizasyonundaki Mücadeleler İçin Birkaç Söz), Küstendil, 1901.

ZOGRAFOV, Hr. : **Makedonya Minalo i Novi Borbi** (Makedonya-Geçmiş ve Yeni Mücadeleler), Sofya, 1932.

ZOGRAFOV, Hr. : **Kratka İstoria na Makedoniya** (Kısa Makedonya Tarihi), Sofya, 1932.

SONUÇ

Bulgaristan, 1877-78 yıllarında Rusya'nın askeri başarıları ile siyasal varlığını kazanan ve 1908-1913 arasında da Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı mücadele sonunda kurulan bir ulus-devlet olmuştur. Yaratılmaya çalışılan ulus-devlet için, farklı olana hoşgörüyle değil, dışlamayla bakma, yerelliklerden ve kültürel çeşitliliklerden oluşan zenginlikleri tek bir potada eritme kaygısı ve çabası olumsuz unsurlara verilebilecek örneklerden sadece ikisidir.

Kendi içsel bütünlüğünü sağlayabilme ve kendine özgü kimliğini kısa sürede oluşturabilme kaygısı, geç Bulgar ulus-devleti açısından, ulusu tanımlamada başvuru alan din, dil, ırk ve tarih birliği ile ortak düşmanın varlığı evrensel temalarından sonuncusuna ağırlık vererek vurgu yapılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim Türk-Bulgar ulusal kimliklerinin birbirine karşı ve birbirine düşmanlık teması ekseninde olduğu XX. yüzyıl Bulgar yazarlarının çoğu eserinden anlaşılmaktadır. Ulusal tarih oluşturmak üzere girişilen çarpıtmaları haklı çıkarmak üzere günümüzde bile anlaşılamayan bir şiddet hareketinin propaganda aracı olarak kullanılmasını gerektirmiştir. Uygulanan bu gerek toplumsal gerekse kişisel şiddet psikolojik, sosyal ve ekonomik gerekçelere dayanan bir olgudur. Ancak şekil almasında bireyden gruba, basitten karmaşığa doğru yönelen bir çizgi belirir.

“Şiddet ile kuvvetin hesaplı kullanılışını karıştırmaktan kaçınmak gereklidir. Zira bu ikincisi kuvvete dayanmaktan çok kuvvet üzerindeki şantaja dayanır. Her şantaj ciddiye alınmamak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Şantajcı girişiminden vazgeçmek durumunda kalabileceği gibi, tehditlerini icraya da koyabilir. Bu da ona pahalıya mal olabilir, zira ısrar ederse ‘kendisine haddi bildirilebileceği gibi, rakibini ezmesi durumunda’ saygınlığını kaybedebilir. Şiddet, hatta şantaj, rakibin yok edilmesini hedef aldığı ölçüde, buna başvuranın kendi kendini yok etmesi tehlikesini de taşır. İlke olarak, karşılığı konmadan oynanan oyunlar, muhtemel galibi için çok çekici görünen, bütün ortaya sürüleni silip süpürmek olasılığını taşır. Eğer bu oyun diğerinin yok edilmesini içerecek şekilde tanımlanmışsa, iyi kontrol edilmedikçe tehlike her biri için sonsuz ölçüdedir. Kontrol altına alınabilmesi için şartlardan biri, kazanılması beklenen şeyin diğerinin ölümü olmamasıdır.” Yves Michaud'un şiddet

üzerine yazdığı kitabındaki bu sözlerin ilginç bir biçimde Bulgaristan Türklerinin kaderi ile örtüştüğünü görmek oldukça üzücüdür. Adeta monarşik ve totaliter rejim altındaki Bulgaristan'ın etnik modelinin formülünü vermiştir. Bize geriye kalan teker teker bu modelin öğelerini yerleştirmektir.

Homojen bir ulus-devlet peşindeki Bulgar devletinin sınırları içinde gerçekleştirmeyi düşündüğü etnik temizlik, 'göç' şantajı ile başlamış, ancak tüm etnik azınlıklar üzerinde etkili olmayan bu şantajı, tehditlerin isim ve din değiştirmeler, sürgün etmeler, tutuklamalar ve meçhul cinayetler şeklinde icraya konulması takip etmiştir. İki kutuplu dünyada, S.S.C.B.'nin himayesinde Bulgaristan'a haddini bildirmeye kalkışılması muhtemel bir Doğu-Batı Bloğu çatışması yüzünden mümkün görünmese de en azından uluslar arası arenada Bulgarların prestij kaybıyla neticelenmiştir. Şiddet veya şantaj yolu ile Bulgar Devleti etnik azınlıkları yok etmeyi amaçladıysa bundan yine en fazla etkilenecek olanın kendisi olduğu iddiası her ne kadar doğru ise de, Bulgaristan Türklerinin yok olmaları yanında teselli sayılamasa gerektir. Gerçekleştirmeyi düşündüğü asimilasyon politikaları ile elde edilecek 'temiz bir Bulgar milleti' çekici bir hedef görünse de şantajın boyutu totaliter rejimin çöküşü ile küçülmüştür. Posttotaliter dönemin ilk yılları Bulgaristan Türklerinin siyasal varlıklarını kanıtlama dönemi olarak geçmiştir. 1990 yılı genel seçimlerinde Bulgaristan'da 3. siyasi güç olmayı başaran "Hak ve Özgürlükler Hareketi"nin iktidar ortağı olarak Meclise 24 milletvekili ile girmeyi başarması her ne kadar Bulgarlar tarafından endişe ve karşıt gösteriler ile karşılandıysa da, günümüzde artık Avrupa Birliği kriterleri doğrultusunda "Ulusal Azınlıkların Savunulmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması" gibi belgelerin altına imza atan Bulgaristan'ın 'farklı olana' saygı ile yaklaşma prensibini benimsemiş olması sevindiricidir. Bu mücadelede Bulgaristan'daki Türk siyasilerinin hakkını da teslim etmek gerekir.

"Kaynayan Kazan"ın diğer çözüm bekleyen konusu ise şüphesiz Makedonya meselesidir. Makedon devletinin asıl kurucu unsurunun, Bulgarlar tarafından soydaş olarak görünmesi, bu toprakları ve üzerinde yaşayan insanların doğal korucusu olarak hak iddia etmesine sebep olmuştur. Zira tez içerisinde verilen tüm haritalarda 'Makedon' olarak herhangi bir etnik gruba rastlanmamasının temel sebebi de bunların 'Bulgar' olarak kabul edilmeleridir.

Nöyi Antlaşması ile Makedonya topraklarından uzaklaştırılan Bulgaristan'ın bundan sonraki dönemlerde yasa dışı yöntemlerle, İMİO aracılığı ile oradaki Bulgarları örgütlemeye çalıştığı, özellikle Yunan ve Sırp devletlerine karşı mücadeleyle teşvik ettiği görülmektedir. Zaman zaman Bulgaristan'ın, Makedonya'da yaşayan soydaşlarının haklarını koruma adına uluslar arası alanda müttefikler arama girişimleri özellikle I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış, bu savaştan istediğini elde edememiş ülkeler arasında sonuç vermiştir. Bulgaristan, Sırbistan içinde kalan Vardar Makedonya'sındaki ve Yunanistan içinde kalan Ege Makedonya'sındaki soydaşlarının uğradığı soykırımı, zorla göç ettirmeleri, verilmeyen azınlık haklarını dünya gündemine getirirken kendi müttefiklerini ikna edebilmek amacıyla da o bölgedeki soydaşlarının kültürel gelişiminde el atmak zorunda kalmıştır. Özellikle Sırp ve Yunanlılar tarafından kapatılan Bulgarca eğitim yapan okullar konusunda legal çalışmalara girişilmiştir. Ancak İMİO'nun toplantı tutanaklarında bile dile getirilen asıl amaç: "Bulgar milli bilincin korunması, bağımsızlık umutlarının sürdürülmesi ve zorla göç ettirmelerin önlenmesi" olarak benimsenmiştir. Bu gerekçeler ile ihtilafta bulunduğu ülkeler (Sırbistan-Yunanistan) ise bunu kendi bütünlüklerini bozmak üzere gerçekleştirilen hareketler olarak yorumlamışlardır. Bulgar Devletinin tamamen Makedon toprakları ile birleşme peşinde koştuğunu iddia etmişlerdir.

Günümüzde de devam eden "Makedonya Sorunu"nun boyut değiştirerek devam ettiği görülmektedir. 20. yy'da Balkanlarda yaşanan etnik çatışmalardan biri de bu bölgede yaşanmıştır. Batılı devletlerin Balkanlar üzerindeki emelleri, özellikle en kalabalık etnik gruplardan biri olan Arnavut'ların tek bir çatı altında toplanmalarını engellemiştir. Bu durum ise bir defa daha 'ulus devlet', 'etnik azınlık', 'azınlık hakları' gibi kavramların tartışılmasını, gündeme getirilmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

I – ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- ACAROĞLU, Türker : **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 1999.
- ALİEV, Ali : **Natsionalizmi i “Vızroditelniyat Protse”** (Milliyetçilik ve “Yeniden Doğuş Süreci”), Sofya, 2001.
- ANASTASOV, Krayst : **Bulgarite – İstoriya na Bulgarskiya Narod i Bulgarskite Zemi** (Bulgarlar – Bulgar Milletinin ve Bulgar Topraklarının Tarihi), Sofya, Gutoranov i Sin yay., 2001.
- ANDREEV, Yordan : **Bulgarskite Hanove i Tsare VII-XIV Vek** (VII-XIV yy’da Bulgar Hanları ve Çarları), Plovdiv, Petır Beron yay., 1994.
- AYDIN, Mahir : **Şark-ı Rumeli Vilayeti**, Ankara, TTK yay., 1992.
- BAEST, Torsten, F. : **Doğu Avrupa Dosyası**, Haz. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan yay., 1990.
- BAKALOV, Georgi - Angelov, Petır - Georgieva, Tsonka : **İstoriya na Bulgariya** (Bulgaristan Tarihi), Sofya, Planeta yay., 1999.
- Bulgarska Voenna İstoriya. Podbrani İzvori i Dokumenti** (Bulgar Savaş Tarihi. Seçilmiş Kaynaklar ve Belgeler), C. III, Sofya, 1986.
- GENADİEV, Nikola : **Mejdu Politikata i Vlastta, Zagovorite i Zatvora** (Politika ile İktidar, Komplolar ile Hapis Arasında), Sofya, Sineva yay., 2002.
- GENOV, Dimitır : **Bratskata Drujba Mejdu Bulgarskoto i Turskoto Naseleniye v NR Bulgariya** (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Bulgar ve Türk Vatandaşları Arasındaki Kardeşçe Barış), Sofya, BKP yay., 1961.
- GEORGİEV, Lüdmil : **Balkanite i Noviyat Svetoven Red** (Balkanlar ve Yeni Dünya Düzeni), Sofya, Filvest yay., 2000.
- GLENNY, Misha: **Balkanlar 1804-1999**, Çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul, Sabah yay., 2001.
- GÖKBİLGİN, Tayyib : **Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**, İstanbul, İst. Üniv. Ed. Fak. Yayını No: 748, Osman Yalçın Matbaası, 1957.

HÖPKEN, W. : **Emigration und Integration von Bulgarien-Türken seit dem zweiten Weltkrieg. Ein Vergleich der Auswanderungswellen von 1950/51 und 1989.** – In: Seewann, G. (Hg.). *Minderheitenfragen in Südosteuropa.* München, 1992.

İRTEM, Süleyman Kani : **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi** , İstanbul, Temel yay., 1999.

KALAYCIOĞLU, Ersin : **İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar**, İstanbul, Aybay yay., 1994.

KAMİL, İbrahim : **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, Ankara, Yükseköğretim Kurulu Mat., 1989.

KARAKAÇANOV, Krasimir : **VMRO 100 Godini Borba za Makedoniya** (İMİO-Makedonya İçin 100 Yıllık Mücadele), Sofya, Makedoniya Pres yay., 1996.

KONSTANTİNOV, Georgi Y. : Alhaug, B. Igla. **Names of the Bulgarian Pomaks** – In: Nordlyd 17 , 1991.

KRISTEVA, Neyka - Asenov, Bonço : **Poturçvane -II** (Tükleşme-II), Sofya, 1993.

LAZAROV, İvan – Pavlov, Plamen - Tütünciev, İvan : **İstoriya na Bulgariya – Çast Pırva VII-XVIII vek** (Bulgaristan Tarihi – Birinci Bölüm 7-18. yy), Veliko Tırnovo, Slovo yay., 1995.

Makedoniya, Sbornik ot Dokumenti i Materiali (Makedonya, Belge ve Malzeme Külliyyatı), Sofya, 1978.

MANÇEV, Kristyo : **Natsionalniyat Vıpros na Balkanite** (Balkanların Ulus Sorunu), Sofya, Prof. Marin Drinov yay., 1999.

MİHAYLOV, Stoyan : **Vızrojdenskiyat Protse v Bulgariya** (Bulgaristan'da Yeniden Doğuş Süreci), Sofya, 1992.

Natsionalen Statistiçeski İnstitut. Rezultati ot Prebroyavaneto na Naseleniyeto, T. 1. Demografski Harakteristiki – (Milli İstatistik Enstitüsü. Nüfus Sayımı Sonuçları, C. 1. Demografik Karakterler), Sofya 1994.

PETROV, Lüdmil : **Bulgariya i Turtsiya** (Bulgaristan ve Türkiye), Sofya, İvray yay., 2001.

RAYKOV, Dimitır : **İstoriçeskata Sıdba na Makedonskite Bulgari** (Makedon Bulgarlarının Tarihi Kaderi), Sofya, Makedonski Nauçen İnstitut yay., 1997.

Sbornik (Külliyat), **Septemvriysko Antifaşistko Vıstaniye 1923 g. Dokumenti i Materiali, T. 2** (1923 Antifaşist Eylöl Ayaklanması. Belgeler ve Malzemeler, C. 2), Sofya, 1983.

Statistişeski Godişnik na Tsarstvo Bulgaria. God. XXX. (Çarlık Bulgaristan'ın İstatistik Yıllığı. Yıl 30.), Sofya, 1938.

ŞİMŞİR, Bilal : **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul, Bilgi yay., 1986.

Uluslar Arası Kuruluşların Raporlarında Bulgar Zulmü, Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneğı yay., Ankara, 1988.

YERASİMOS, Stefanos : **Milliyetler ve Sınırlar – Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, 2002.

ZAGOROV, Orlin : **Edinenieto** (Birleşme), Sofya, 1981.

II - SÜRELİ YAYINLAR

BARLAS, Ziyneti : “Tarihsel Bilanço”, **Balkan Türklerinin Sesi**, İstanbul, Sayı: 18-19, Ağustos-Eylöl 1994.

DOĞAN, Ahmet : “Bulgaristan Türkleri'nin Geleceğı Parlak Olacak”, **Ümit Dergisi**, Sofya, S.46, Y. 7, Aralık 2001.

GÜZELEV, Boyan : “Natsiya i Maltsinstva” (“Millet ve Azınlıklar”), **Vesti Gazetesi**, S.4., 29. 04. 1991.

İPŞİRLİ, Mehmet : “Bulgaristan'daki Türk Vakıflarının Durumu (XX. Yüzyıl Başları)”, **Belleten**, TTK, Ankara 1989, C.LIII, S.206-208.

İVANOV, Anton : “Turtsite v NR Bılgariya Kım 1. 12. 1965” (1. 12. 1965 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türkler), **Sofiyski Vesti Gazetesi**, S. 33., 25. 06. 1990.

İVANOV, Anton : “Tsifrite Kato Dokument” (Belge Gibi Rakamalar), **Sofiyski Vesti Gazetesi**, S. 33., 06. 09. 1990.

LİLOV, Aleksandır : “Doklad pred Plenum na Ts.K. na BKP, 30.XII.1989g.” (30 Aralık 1989 Yılında BKP Merkez Komitesinin Oturumunda Sunulan Rapor) y.y., t.y.

LÜTFÜ, Ünal. “*Bulgarskiyat Etničeski Model*” (Bulgar Etnik Modeli), **İnstitut za İzsledvane na İntegratsiyata** (Kaynaşmayı İnceleme Enstitüsü), Sofya, 2002.

ÖMER, Rıdvan : “Bulgar Devleti’nin Türkler Konusundaki Eğitim Politikası”, **Kaynak** Dergisi, Sofya, Sayı 6, Yıl 2, Eylül-Ekim 2001.

TATARLI, İbrahim : ”HÖH, Hakların ve Özgürlüklerin Haklı Sesi”, **Ümit** Dergisi, Sofya, S.46, Aralık 2001.

TEKELİ, İ. – İLKİN, S.: “*İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik’in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği*”, **Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Haz. O.Okuyar-H.İnalçık, Ankara, 1980.

III – ELEKTRONİK ADRESLER

İVANOV, Anton : “**Turtsite v NRB**” (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türkler), (Çevrimiçi) <http://demos.hit.bg/BT.htm>. 25 Haziran 1990.

KINÇOV, Vasil : “**Makedoniya. Etnografia i Statistika**” (Makedonya. Etnografya ve İstatistik), (Çevrimiçi) <http://tribal.abv.bg/makedonia>, 12 Eylül 2002.

EKLER

EK-1

Politbüro Üyesi Milko Balev'in 06/03/1985 tarihli Haskovo'da (Hasköy) yaptığı "Yeniden Doğuş Süreci" ile ilgili konuşması:²⁵

"Yoldaşlar, BKP'nin Nisan çizgisinin temel ve tarihsel kazanımlarından biri de Bulgar halkının ulusal dayanışması ve ahlaki-siyasi birliğindeki nitelik değişimi ile ulaştığı yeni düzeydir. 60'lı ve özellikle 70'li yıllarda Rodoplardaki bir dizi bölgemizde, bir yeniden doğuş süreci yaşandı. Tarihsel gerçeğe uygun olarak, Smolyan, Pazarcık ve Blagoevgrad bölgelerinde yaşayan ve zorla Müslümanlaştırılmış olan Bulgarların torunlarından bir kısmı, kendi Bulgarca isimlerini yeniden kazandı. Bu sürecin olumlu sonuçları hepimizin malumudur. Hatta, bu olumlu sonuçlar, önyargılarının esiri olmuş insanlar tarafından bile kabul edilmektedir. Bu bölgelerde ekonomi hızla gelişmekte, halkın kültürel gelişimi ve eğitim düzeyi yükselmekte, gelecek için kadrolar yetişmektedir. Çalışanlar, Müslümanlığın fanatizminden ve günlük yaşamdaki tutucu etkilerinden çabucak kurtulmakta ve böylece Bulgar vatanseverlik bilinci pekişmektedir. 84 sonu ile 85 başında, ülkemizde yeni bir süreç yaşanmaya başlandı. Yepyeni bir güçle başlayan bu kendiliğinden ve kapsamlı süreç ile Türkçe-Arapça isimleri olan vatandaşlarımızın isimleri Bulgarca olarak yeniden şekillendirildi. Bu süreç sözcüğün tam anlamıyla bir çığ gibi gelişti, tüm ülkede 2-3 ayda sonuçlandı ve hatta bazı bölgeler ve köylerde yalnızca bir günü aldı.

Bu süreç neden bu kadar kendiliğinden ve yaygın bir şekilde yaşandı? Çünkü bu süreç, insanların kendi geçmişlerini yeniden değerlendirmesinin etkili bir ifadesiydi, öncelikle bu yüzden. Çünkü bu süreç tarihsel gerçekliğin yeni bir senteze ulaşması sürecidir. Bu süreç, bu insanların Bulgar halkına ve Bulgar soyağacına aidiyetlerine dair giderek olgunlaşan bilinçlerinin bir tarihsel sentezi olarak yaşanmıştır. Bu insanlar büyük bir akıllılık ve uzak görüşlülükle onlar açısından tarihi önemi olan bir karar almışlar ve Bulgar isimlerini seçmişlerdir. BKP'ye olan derin bağlılıkları yüzünden, partinin tek amacının çalışanlara müreffeh bir hayat

²⁵Baest F. Torsten., *Doğu Avrupa Dosyası*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.408-409.

sağlamak olduğunu bildikleri için ve partinin politikası ülkemizdeki geniş halk kesimlerinin çıkarlarına uygun düştüğü için. Şu gerçeği herhalde herkes anlamıştır: İsim değişimi tarihsel bir eylemdir, insanın bir tür yeniden doğumudur. Toplumumuzda kişinin kendini tümüyle gerçekleştirebilmesi için çalışanlara çok yönlü gelişimleri açısından yeni ve sınırsız olanaklar sağlayacak ve çocuklarına, torunlarına ve torunlarının torunlarına mutluluğu n ve huzurun yolunu açacaktır. Yoldaşlar, BHC tek uluslu bir devlettir. Sınırlarımız içinde bir tek yabancı bölge olmadığı gibi, halkımız içinde de yabancı halk ve uluslardan uluslar bulunmamaktadır. Belirli durumlar sonucu halkımızın acı bir tarihsel kaderi olmuştur. Bu acı geçmiş en belirgin biçimde yabancı egemenliği döneminde yaşanmış ve halkımız adeta canlı bir insan gibi bölünüp parçalanmaya çalışılmıştır. Osmanlı esareti altında farklı yoğunluklarda ama düzenli olarak stratejik önemi olan bütün bölgelerimiz zorla, baskıyla Türkleştirilmiştir. Genç kızlarımız babalarının evinden sürüklenerek alınıp götürülmüş; gencecik delikanlılarımız yeniçeri yapılmak üzere zorla askere alınmıştır. İnsanlarımız gruplar halinde ya da bireysel olarak ama sistematik bir biçimde İslamlaştırılmıştır. 500 yılı kapsayan bu İslamlaştırma sürecini tarih bilimi bize sayısız belgeyle kanıtlamaktadır. Kronikler, efsaneler, halk türküleri, hep zorla din değiştirme olaylarını anlatır. Asimilasyon, Osmanlı İmparatorluğunun her zaman uyguladığı bir devlet politikasıydı. Halkımızın ulusal bilincini yok etmek amacıyla, büyük bir inatla ve sürekli olarak uygulanmıştır. Bulgarların yaşadığı bütün bölgelerde uygulanan bu vahşi politika, onlardan bir kısmını Türkleştirilmesine yol açmıştır. O dönemlerde ülkeyi gezen sayısız araştırmacı, gezgin ve diplomat halkımızın trajik kaderiyle ilgili sayısız kanıt bırakmıştır. Dedeleri Bulgar ulusal bilincine sahip olan bu insanlar, günlük hayatlarında folklorlerinde, dillerinde ve giysilerinde o dönemin etkilerini hala taşımaktadırlar.

Açıkça ifade etmek isterim ki – ve bu Haskovo bölgesinde herkes tarafından bilinmektedir – Türkiye’ye göç yoktur ve bundan sonra da olmayacaktır. Şimdiye dek bu sorunla ilgili yürütülmüş Türk-Bulgar görüşmeleri bundan sonra yürütülmeyecektir. Hiçbir ülkeyle bu tür görüşmeler yapılmayacaktır, çünkü Bulgar halkının hiçbir kesimi başka bir ulustan değildir. Bunu herkes iyice bellemelidir. Bu, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin, partinin ve devlet yönetiminin kesin ve değişmez tavrıdır. Bulgar ismi almış vatandaşlarımızın hepsi Bulgar’dır. Demin söylediğimi bir

kez daha tekrarlıyorum. Onlar da Bulgar halkının kanından ve canındandır. Onların bazıları hala daha Bulgar ulusal bilincine tümüyle vakıf olamamışlarsa da, damarlarında Bulgar kanı akmaktadır, onlar da Bulgar halkından can bulmuş çocuklardır. Onlar da Bulgar halkının ayrılmaz parçasıdır. Bir zamanlar bizden koparılmışlardı, şimdi baba ocağına geri dönüyorlar.”

EK-2

ULUSAL AZINLIKLARIN SAVUNULMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE ANTLAŞMASI²⁶

Bu Çerçeve Antlaşması'nı imzalayan Avrupa Konseyi'ne üye olan ve olmayan diğer devletler, ortak mirasları sayılan ülkü ve ilkelerinin garantisi ve gerçekleştirilmesi yolunda Avrupa Konseyi'nin, üyeleri arasında daha büyük bir birliktelik sağlamayı amaçladığı;

Bu amacın gerçekleştirilmesi metotlarından birinin kişi hak ve özgürlüklerinin sağlanmasından ibaret olduğu;

9 Ekim 1993 tarihinde Viyana'da kabul edilen Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler devlet ve hükümet yöneticileri bildirisinin icrası yolunda daha ileri adımlar atma arzusu içinde kendi ülkelerinde ulusal azınlıkların varlığını savunmaya kararlı oldukları;

Avrupa tarihinde baş gösteren dönüşümlerin, ulusal azınlıkların savunulmasının bu kıtada istikrar, demokratik güvenlik ve barış için oldukça büyük önem taşıdığı kanıtlandı.

Gerçek bir demokratik toplumun ulusal azınlığa mensup her kişinin etnik ve kültürel, dil ve din özelliklerine saygının yanı sıra, bu özellikleri ifade etme, koruma ve geliştirme olanakları veren elverişli şartlar yaratması gerektiği;

Kültür alanındaki çeşitliliğin her toplumda bölünme değil, bir zenginleşme kaynağı ve etkeni durumuna gelebilmesi için karşılıklı saygı ve hoşgörü, tatlı dil ve diyalog havası yaratması gerektiği;

Hoşgörü ve varlıklı bir Avrupa'nın sadece milletler arasındaki işbirliğine bağlı olmadığı, aynı zamanda hiçbir devletin anayasasına ve toprak bütünlüğüne zarar getirmeksizin yerel ve bölgesel yöneticiler arasında sınır aşırı işbirliğini de

²⁶ Ulusal Azınlıkların Savunulmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması, 10 Kasım 1994 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından onaylanmış, 1 Şubat 1995 tarihinde ise Strasburg kentinde imzaya açılmıştır. Üç yıl sonra, 1 Şubat 1998'de de uygulamaya geçilmiştir. 1 Şubat 1999'da 38. Bulgar Halk Meclisi tarafından onaylanıp 1 Eylül 1999'dan itibaren yürürlüğe konulmuştur.

gerektirdiği bilincinden hareketle insan hak ve özgürlükleri antlaşmasını ve ona ek protokolleri dikkate alarak;

Birleşmiş Milletler Topluluğu antlaşma ve bildirgelerinde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü belgelerinde, özellikle 29 Haziran 1990 tarihli Kopenhag belgesinde yer alan ulusal azınlıkların savunmasıyla ilgili yükümlölükleri göz önünde bulundurarak;

Bu belgede taraf olabilecek üye ve üye olmayan ölkelerde ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin yasalar çerçevesinde devletlerin toprak bütünlüğu ve ulusal güvenliklerine saygı temelinde korunması gereken ilkeleri ve bu ilkelerin yarattığı yükümlölükleri belirleme, bu Çerçeve Antlaşması'nda yer alan ilkeleri ulusal yasama ve elverişli bir hükümet politikası yoluyla uygulama kararlılığı içinde şu anlaşmaya vardılar:

BİRİNCİ BÖLÜM

Madde 1

Ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin savunulması, uluslar arası boyutta insan haklarının savunulmasının önemli bir ögesidir ve dolayısıyla da uluslar arası işbirliği kapsamına girmektedir.

Madde 2

Söz konusu antlaşma hükümleri iyi niyetle, hoşgörü ve anlaşma doğrultusunda devletler arasında iyi komşuluk, dostluk ve işbirliği ilkelerine uygun bir biçimde uygulanır.

Madde 3

1.Ulusal azınlıktan her kişi, kendisinin azınlık olarak kabul edilmesini, ya da edilmemesini seçme hakkına sahiptir. Bu seçimden ve bununla ilgili hakların sağlanması ve gerçekleştirilmesinden hiçbir olumsuz, hiçbir elverişsiz sonuç elde edilmez.

2.Ulusal azınlıklara mensup kişiler, bu antlaşmada yer alan ilkeler temelinde bütün hak ve özgürlüklerden yararlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

Madde 4

1.Her bir ülke, ulusal azınlıklara mensup kişilere yasalar önünde eşitlik ve yasalarca eşit savunma hakkı sağlamakla yükümlüdür. Ulusal azınlığa, mensubiyet temeline dayanan her türlü ayırım yasaktır.

2.Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup kişiler arasında ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşamın tüm alanlarında, özendirme amacıyla elverişli önlemler almakla yükümlü kılınmaktadır. Her bir ülke benzer hallerde ulusal azınlıklara mensup kişilerin özgün koşullarının hesabını verir.

3.İkinci fıkraya uygun olarak alınan önlemler, ayırım anlamına gelmez.

Madde 5

1.Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup kişilerin kendi kültürlerini geliştirmeleri, dil, din, gelenek ve kültür kalımlarını korumak için şartlar yaratmak ve bunları özendirmekle yükümlüdür.

2.Her bir ülke, genel bütünleşme politikasını gerçekleştirme yolundaki önlemlere zarar getirmeksizin, ulusal azınlıklara mensup kişileri eritmeyi amaçlayan politika ve pratikten kaçınmak, bu kişilerin benzer asimilasyon amacına yönelik her eylemden ve hareketten korumakla yükümlü kılınır.

Madde 6

1.Her bir ülke, ayrı ayrı kültürler arasında hoşgörü ve diyalog ruhu canlandırmak, topraklarında yaşayan bütün insanlar arasında etnik, kültürel, dil ve din özelliklerine bakmaksızın, bilhassa öğrenim, kültür ve yığınsal iletişim araçları alanlarında karşılıklı saygı, anlaşma ve işbirliği doğrultusunu özendirmekle yükümlüdür.

2.Her bir ülke, etnik, kültürel, dil ya da din özelliği sonucunda tehdit ya da ayırım eylemlerine tabi tutulabilecek kişilerin savunusu için elverişli önlemler almakla yükümlüdür.

Madde 7

Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup her kişiye barışçı toplantılar düzenleme hakkına, örgütlerde birleşme, dil, din, düşünce ve vicdan özgürlüğüne sahip olma hakkına saygı göstermekle yükümlüdür.

Madde 8

Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi dinine ibadet etme, ya da inançlarına bağlı kalma, dini kuruluşlar ya da örgütler kurma hakkına sahip olduğunu tanımakla yükümlüdür.

Madde 9

1.Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup her kişinin düşünce özgürlüğü hakkının, düşüncesini savunma, devlet makamlarının müdahalesi olmadan ve sınırlara bakmaksızın azınlık dilinde haber ya da görüş alma ve yaygınlaştırma özgürlüğü içerdiğini tanımakla, kendi hukuk sistemleri çerçevesinde ulusal azınlıklara mensup kişilerin ulusal iletişim araçlarına girmelerinde ayırım yapmamakla yükümlüdür.

2.Birinci fıkra, hiçbir ülkenin, ayırım yapmaksızın, objektif kriterler temelinde radyo ve televizyon yayınları ve sinematografinin lisanslaşmasını isteme yasağı koymuyor.

3.Hiçbir  lke, ulusal azınlığa mensup kişilerin kitlesel iletişim için basın araçları sağlamalarını ve bunlardan yararlanmalarını engelleyemez. Her bir ülke, radyo ve televizyon yayınlarının hukuksal  er evesi içinde, birinci fıkradaki hükümleri göz önünde bulundurarak, ulusal azınlıklara mensup kişilere kendi kitlesel iletişim araçlarından yararlanma olanağı sağlamakla yükümlüdür.

4.Her bir ülke, kendi hukuk sistemi çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup kişilerin kitlesel iletişim araçlarına girmelerini kolaylaştırmak, hoşgörüyü

özendirmek ve kültürel plüralizme yol vermek amacıyla elverişli önlemler almakla yükümlüdür.

Madde 10

1. Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup her kişinin, yazılı olsun, sözlü olsun, kendi azınlık dilini gerek özel yaşamında, gerekse toplum içinde hiç engelsiz kullanma hakkına sahip olduğunu tanımakla yükümlüdür.

2. Ulusal azınlığa mensup kişilerin oturdukları bölgelerde, eğer bu kişiler istiyor ve bu istek gerçeğe uygun düşüyorsa, her bir ülke, olanakları çerçevesinde, bu kişilerle yönetim makamları arasındaki ilişkilerde azınlık dilini kullanmalarına olanak yaratacak koşullar sağlamakla yükümlendirilmektedir.

3. Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup her kişiye, tutuklanması ve hakkında öne sürülen bütün suçlamalar konusunda anlayabileceği dilde bilgi vermekle, gerektiği hallerde ücretsiz tercüman hizmetlerinden yararlanma yoluyla bu dilde kendi savunmasını yapma hakkını sağlamakla yükümlüdür.

Madde 11

1. Her bir ülke, ulusal azınlığa mensup her kişinin azınlık dilindeki adını ve soyadını kullanma, ülkenin hukuk sisteminde öngörülen olanaklara göre adını ve soyadını resmen tanıtmaya;

2. Ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi azınlık dilinde işaret, nişan, emare, levha gibi öz nitelik taşıyan bilgiyi toplum önünde sergileme, gösterme hakkına sahip olduğunu tanımakla yükümlüdür.

3. Her bir ülke, önemli sayıda ulusal azınlıklara mensup kişilerle meskun bölgelerde, elverişli olduğu yerlerde, kendi hukuk sistemleri çerçevesinde, diğer devletlerle anlaşmalar sağlamaya, kendi özgün şartlarını göz önüne alarak topluma yönelik yer ve sokak adlarını, gereklilik görüldüğünde, azınlık dilinde de belirlemeye çalışmalıdır.

Madde 12

1. Her  lke, elverişli olduğu yerde, ulusal azınlıkların ve çoğunluğun kültür, tarih, dil ve din konusundaki bilgileri özendirmek amacıyla öğrenim ve araştırmalar alanlarında önlemler almalı;

2. Bu bağlamda okutman eğitimi ve ders kitapları tedarikine gerekli olanakları sağlamalı, değişik topluluklardan  ğrenci ve öğretmenler arasındaki ilişkileri kolaylaştırmalıdır.

3. Her  lke, ulusal azınlıklara mensup kişilere tüm düzeylerde eşit öğrenim olanakları sağlamakla yükümlü kılınmaktadır.

Madde 13

1. Her  lke, kendi öğrenim sistemi çerçevesinde, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi özel öğrenim ve eğitim merkezleri kurma ve yönetme hakkına sahip olduklarını tanımakla yükümlüdür.

2. Bu haktan yararlanmak, hiçbir ülkeye mali borç gerektirmez.

Madde 14

1. Her  lke, azınlığa mensup her kişinin kendi azınlık dilini okuyup öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımakla yükümlüdür.

2. Ulusal azınlıkların yaşadıkları ya da çoğunlukta oldukları bölgelerde, yeterince gereklilik görüyorsa, her bir ülke, ne kadar mümkünse ve kendi öğrenim sistemleri çerçevesinde bu azınlıklara mensup kişilere azınlık dilinin okutulması, ya da bu dilde eğitim gerçekleştirilmesi için gerekli olanakları sağlamaya çalışmalıdır.

3. Bu maddenin ikinci fıkrası, resmi dilin öğrenilmesi ve okutulmasına zarar getirmeden uygulanmalıdır.

Madde 15

Her  lke, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama, devlet işlerine ve özellikle de kendilerini ilgilendiren devlet işlerine etkinlikle katılmalarına gerekli koşullar yaratmakla yükümlüdür.

Madde 16

Her  lke, ulusal azınlıklara mensup kişilerle meskun bölgelerde nüfus durumunu değiştirmeği ve bu  er eve Antlaşması'nda yer alan ilkelerden hareket eden kişi hak ve özgürlüklerini sınırlandırmayı amaçlayan önlemlerden kaçınmalıdır.

Madde 17

1. Her  lke, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, yasal yollardan başka  lkelerde bulunan ve özellikle de kendileri ile aynı etnik, kültürel, dil ve dini özgünlük ya da ortak kültür paylaştıkları kişilerle serbest ilişkiler kurma;

2. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin, ulusal olduğu gibi, uluslar arası düzeyde de hükümet dış örgütlerin çalışmalarına katılma hakkını ihlal etmemekle yükümlüdür.

Madde 18

1. Her  lke, nerede gerekiyorsa, ulusal azınlıklara mensup kişilerin savunusunu sağlamak için başka devletlerle ve özellikle de komşu devletlerle ikili ve çok yönlü anlaşmalar imzalamaya çalışmalıdır.

2. Ve nerede elverişliyse, her bir ülke, başka ülkelerle işbirliğini özendirme yolunda önlemler almalıdır.

Madde 19

Her  lke, gerekli olduğu yerlerde, sadece uluslar arası hukuk araçlarında ve özellikle insan hak ve özgürlüklerini savunma antlaşmasında öngörülen sınırlandırmalara başvurmak yoluyla  er eve Antlaşması'nda yer alan ilkelere saygılı davranmakla yükümlüdür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Madde 20

 er eve Antlaşması'nda yer alan ilkelerden hareketle hak ve özgürlüklerden yararlanma sırasında ulusal azınlığa mensup her kişi, ulusal yasallığa, çoğunluğa ve başka azınlıklara mensup kişilere saygılı davranmalıdır.

Madde 21

Çerçeve Antlaşması'nın hiçbir maddesi, hiçbir hükmü, uluslararası hukuk ilkelerine, devletin eşitlik, toprak bütünlüğü ve politik bağımsızlık ilkelerine aykırı eylem ve harekete katılma hakkı sağlayan hükümler olarak yorumlanamaz.

Madde 22

Çerçeve Antlaşması'nın hiçbir hükmü, belgeyi imzalayan ülkenin yasalarınca sağlanabilecek kişi hakkını sınırlandırma olarak yorumlanamaz.

Madde 23

Çerçeve Antlaşması'nda yer alan ilkeler temelindeki hak ve özgürlüklerin temel insan hak ve özgürlükleri antlaşması ve antlaşmaya ek protokollerin konusu olup olmadıkları, son antlaşma hükümleri uyarınca anlaşılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Madde 24

1.Çerçeve Antlaşması'nın, antlaşmayı imzalayan ülkelerce nasıl uygulandığı, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce gözetilmektedir.

2.Avrupa Konseyi'ne üye olmayan ülkeler, bu mekanizmaya, ek olarak belirlenecek koşullara göre katılabileceklerdir.

Madde 25

1.Çerçeve Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıllık süre içinde antlaşmayı imzalayan her ülke Avrupa Konseyi genel sekreterine Çerçeve Antlaşması'nda yer alan hükümlerin icrası amacıyla alınan yasama ve diğer önlemler hakkında bilgi vermelidir.

2.Devamla, her ülke, genel sekretere periyodik olarak, ya da Bakanlar Komitesi'nden istediğine Çerçeve Antlaşması'nın uygulanması konusunda bilgi vermelidir.

3.Genel sekreter bu bilgiyi Bakanlar Komitesi'ne sunar.

Madde 26

1.Çerçeve Antlaşması'ndaki ilkelerin icrası yolunda ayrı ayrı ülkelerce alınan önlemlerin birbirine uygun olup olmadıklarının değerlendirilmesi sırasında Bakanlar Komitesi'ne ulusal azınlıkların savunusu alanında hazırlık, söz sahibi uzmanlar olarak tanınmış üyelerden oluşan Danışma Komitesi yardımcı olur.

2.Söz konusu Danışma Komitesi terkihi ve prosedürü, Çerçeve Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıllık süre içinde Bakanlar Komitesi tarafından belirlenir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Madde 27

Çerçeve Antlaşması, Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından imzaya açık ilan edildi. Antlaşma, yürürlüğe girecek tarihe kadar Bakanlar Komitesi'nce davet edilecek her devlet için imzaya açıktır. Antlaşma, parafeye, kabul ya da onaya sunulur. Parafe, kabul ya da onay belgeleri Avrupa Konseyi genel sekreterine gönderilir.

Madde 28

1.Çerçeve Antlaşması, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin, 27. Madde hükümleri uyarınca Antlaşmaya bağlı kalmaya rıza gösterdikleri tarihten sonra üç aylık dönemin bitmesinden sonra gelen ayın ilk gününden itibaren yürürlüğe girer.

2.Antlaşma hükümlerine rıza gösterdiğini ifade eden her devlet için Çerçeve Antlaşması parafe, kabul ya da onay belgesinin sunulduğu tarihten itibaren gelen üç aylık dönemin geçmesiyle başlayan ayın ilk gününde yürürlüğe girer.

Madde 29

1.Söz konusu Çerçeve Antlaşması yürürlüğe girdikten ve antlaşmayı imzalayacak ülkelerle danışmalar yapıldıktan sonra Avrupa Konseyi Bakanlar

Komitesi, Avrupa Konseyi statüsünün 20. Maddesinde öngörülen çoğunluk kararıyla Avrupa Konseyi'ne üye olmayan her hangi bir devlete, antlaşmaya katılma daveti yöneltebilir.

2Çerçeve Antlaşması, imza atan her devlet için, antlaşmaya katılma belgesinin Avrupa Konseyi genel sekreterine sunulduğu tarihten itibaren geçen üç aylık dönemden sonraki ayın ilk gününden hesaplanmak üzere yürürlüğe girer.

Madde 30

1.Her ülke, imza ya da parafe, kabul, onay veya katılma belgesini sunarken Çerçeve Antlaşması'nın uygulanacağı uluslar arası ilişkilerden sorumlu bölgeler gösterebilir.

2.Her devlet daha sonra istediği zaman Avrupa Konseyi genel sekreterine gönderilecek bir deklarasyonla Çerçeve Antlaşması'nın, deklarasyonda belirlenmiş bölgelerde uygulanmasını karara bağlayabilir. Çerçeve Antlaşması, söz konusu bölge ve yerler için genel sekreterin benzer deklarasyonu kabul tarihinden sonra geçecek üç aylık dönemin bitiminde gelen ayın ilk gününden itibaren yürürlüğe girer.

3.Önceki iki fıkrada verilen her deklarasyon, deklarasyonda belirlenmiş hangi bölge söz konusu olursa olsun, genel sekretere gönderilecek yazılı bir bildiriyle geri alınabilir. Geri alma işlemi genel sekreterin söz konusu bildiriye kabul tarihinden itibaren geçen üç aylık dönemden sonra gelen ayın ilk gününden hesaplanmak üzere etkin olabilir.

Madde 31

1.Her ülke, Avrupa Konseyi genel sekreterine gönderilecek yazılı bir bildiri yoluyla Çerçeve Antlaşması'nı her zaman yürürlükten çıkarabilir.

2.Yürürlükten çıkarma durumu, genel sekreterin konuyla ilgili yazılı bildiriye almasından altı aylık bir dönemden sonra gelen ayın ilk gününden hesaplanmak üzere etkin olabilir.

Madde 32

Avrupa Konseyi genel sekreteri:

a)Çerçeve Antlaşması'nı her imzalama olayı halinde;

- b)Parafe, kabul, onay ve katılma belgesinin sunulduğu;
 - c)Antlaşmanın 28., 29. ve 30. Maddeleri uyarınca her yürürlüğe girdiği tarih;
 - d)Çerçeve Antlaşmasıyla ilgili her olay, her bildiri ve haber konusunda
- Konsey üyesi ülkelere ve Çerçeve Antlaşması'na katılan devlete bilgi sunar.

Bütün bu hükümlerin kabulünü doğrulamak üzere, ülkeler, İngilizce ve Fransızca hazırlanmış, aynı kuvvet ve geçerliliğe sahip, tek nüsha halindeki Çerçeve Antlaşması'nın altına imza attılar. Antlaşma, Avrupa Konseyi arşivlerinde kalıyor. Genel sekreter, onaylanmış kopyaları Avrupa Konseyi'ne üye her devlete ve Çerçeve Antlaşması'na katılmaya davet edilen her devlete göndermekle yükümlüdür.

